POWIATOWY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI

NA LATA 2022 – 2025

POWIAT OSTRZESZOWSKI

marzec 2022 r.

SPIS TERŚCI

1. WSTĘP 2
1.1. Położenie powiatu ostrzeszowskiego 3
2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI 6
2.1. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce 7
2.2. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego 11
2.3. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa 14
2.4. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu. 23
3. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU OSTRZESZOWSKIEGO 26
3.1. Zarys historii obszaru powiatu 26
3.2. Krajobraz kulturowy 40
3.3. Zabytki nieruchome 44
3.4. Zabytki ruchome 48
3.5. Zabytki archeologiczne 50
3.6. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych 56
3.7. Dziedzictwo niematerialne 57
4. ZABYTKI OBJĘTE PRAWNYMI FORMAMI OCHRONY 64
4.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków 64
4.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków 70
4.3. Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków 72
4.4. Zabytki nieruchome o najwyższym znaczeniu dla powiatu 73
4.5. Gminne ewidencje zabytków i gminne programy opieki nad zabytkami na terenie powiatu 95
5. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU - ANALIZA MOCNYCH I SŁABYCH STRON ORAZ SZANS I ZAGROŻEŃ (SWOT) 98
6. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE, PRIORYTETY I KIERUNKI DZIAŁAŃ POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI 102
7. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI I ZARZĄDZANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI 108
8. ZASADY OCENY REALIZACJI POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI 111
9. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI 113
9.1. Dotacje 113
9.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego 116
9.3. Możliwości finansowania przy wykorzystaniu ustawy o partnerstwie publiczno-prywatnym 121
9.4. Środki europejskie 122
10. PODSUMOWANIE 125

1. WSTĘP

Dziedzictwo kulturowe, to zarówno dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń, jak i naszych czasów. Do dziedzictwa kulturowego oprócz dziedzictwa archeologicznego, architektonicznego i dziedzictwa sztuki zaliczamy także przejawy życia takie jak np. formy gospodarowania, przejawy rozwoju społeczności i inne elementy stanowiące o naszej kulturze.

Świadomość potrzeby ratowania i ochrony zabytków jest coraz powszechniejsza wśród mieszkańców. Dbanie o należyty stan i atrakcyjny wygląd zabytków są naszym obywatelskim obowiązkiem. Rewitalizacja poszczególnych obiektów, jak również całych zespołów zabudowy jest szansą na ich uratowanie. W takich przedsięwzięciach pomagać ma, wynikający ze społecznej potrzeby, powiatowy program opieki nad zabytkami, przewidziany przez ustawę o ochronie i opiece nad zabytkami. Jest on także czynnikiem w upowszechnianiu wiedzy i pomaganiu właścicielom zabytków w dbaniu o dobrą kondycję substancji zabytkowej. Aby powiat stał się piękny dla mieszkańców i atrakcyjny dla turystów trzeba zadbać o lokalne zabytki.

Poprzez rozpowszechnianą wiedzę na temat zabytków oraz ich znaczenia na tle regionalnym i lokalnym, zauważalny jest wzrost świadomości mieszkańców na potrzeby ich ratowania. Zgodnie z obowiązującą definicją zabytku, jego zachowanie leży w interesie społecznym, a dbanie o należyty stan i atrakcyjny wygląd obiektów historycznych jest naszym obywatelskim obowiązkiem. Niezwykle ważna jest także ich odpowiednia rewitalizacja, dzięki której możemy uratować obiekty i zachować je dla przyszłych pokoleń. W takich przedsięwzięciach pomagać ma, wynikający ze społecznej potrzeby, powiatowy program opieki nad zabytkami, przewidziany przez ustawę o ochronie i opiece nad zabytkami. Odgrywa on ważną rolę w upowszechnianiu wiedzy i pomaganiu właścicielom zabytków w dbaniu o dobrą kondycję substancji zabytkowej.

Historyczna architektura, parki, czy założenia planistyczne niosą za sobą istotny przekaz, informujący o tradycjach i życiu lokalnej społeczności. Poprzez ich odpowiednią prezentację mogą stać się ciekawym czynnikiem do zgłębiania przez zwiedzającego wiedzy na temat historii regionu. W zabytkowej architekturze tkwi ogromny potencjał, który może być wykorzystywany do rozwoju turystyki kulturowej i sakralnej. Na podstawie niniejszego *Powiatowego programu opieki nad zabytkami powiatu ostrzeszowskiego* możliwe będzie uczytelnienie oraz poprawa walorów

architektonicznych i historycznych powiatu, co przełoży się na rozwój różnych dziedzin jej gospodarki.

Powiatowy program opieki nad zabytkami dla powiatu ostrzeszowskiego na lata 2022-2025 stanowi pierwszy tego typu dokument na terenie omawianego powiatu. Został on wykonany na zamówienie samorządu celem przeprowadzenia odpowiednich działań z zakresu ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym powiatu. Aktualnie opracowany program został wdrożony po pozytywnym zaopiniowaniu przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i przyjęciu w drodze uchwały Rady Powiatu Ostrzeszowskiego.

Dokument ten zawiera aktualizację wszelkich zaistniałych na przestrzeni minionych czterech lat zmian w obowiązującym prawie dotyczącym zagadnień związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami, a także wprowadza zmiany w stosunku do istniejącego stanu zabytków zlokalizowanych na terenie powiatu ostrzeszowskiego.

Celem programu jest określenie zasadniczych kierunków działań i zadań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami zlokalizowanymi na terenie powiatu. Dokument ma za zadanie uświadamiać mieszkańców o konieczności dbania o lokalną tradycję, która przejawia się m.in. w inicjatywach społecznych, jak też o potrzebie ochrony dziedzictwa kulturowego powiatu.

Powiatowy program opieki nad zabytkami jest dokumentem o charakterze uzupełniającym w stosunku do innych aktów planowania w powiecie. Jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Program opieki nad zabytkami stanowi podwalinę współpracy między samorządem powiatu, właścicielami zabytków i Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Niniejszy Program opracowany został z uwzględnieniem warunków określonych w art. 4 pkt 2 Ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. 2020 r. poz. 288).

1.1. Położenie powiatu ostrzeszowskiego

Powiat ostrzeszowski położony jest w południowej części województwa wielkopolskiego, na styku trzech regionów – Wielkopolski, Śląska i Małopolski. Jego całkowita powierzchnia wynosi 772,5 km^2 i należy do grupy średnich powiatów w kraju i województwie. W jego skład wchodzi siedem jednostek samorządowych – trzy gminy miejsko-wiejskie: Grabów nad Prosną,

Mikstat, Ostrzeszów oraz cztery gminy wiejskie: Czajków, Doruchów, Kobyla Góra i Kraszewice. Największymi miejscowościami w powiecie są Ostrzeszów – stolica administracyjna powiatu oraz Mikstat i Grabów nad Prosną – pozostałe dwa miasta.

Powiat ostrzeszowski graniczy z trzema powiatami należącymi do województwa wielkopolskiego: ostrowskim i kaliskim od północy oraz kępińskim od południa. Od strony wschodniej graniczy z dwoma powiatami województwa łódzkiego (sieradzkim i wieruszowskim), a od zachodniej z powiatem oleśnickim zlokalizowanym w województwie dolnośląskim. Centrum administracyjne powiatu – miasto Ostrzeszów jest oddalone od stolicy administracyjnej województwa – Poznania o około 129 km.

źródło: http://www.gminy.pl/powiaty/342.html

Cały obszar powiatu, pod względem podziału fizyczno-geograficznego leży w makroregionach: Nizina Południowowielkopolska (mezoregion Kotlina Grabowska), Obniżenie Milicko-Głogowskie (mezoregion Kotlina Milicka) oraz Wał Trzebnicki (mezoregion Wzgórza Ostrzeszowskiego). Jego teren stanowią głównie kotliny, doliny i wzgórza. Po stronie zachodniej rozciągają się Wzgórza Ostrzeszowskie, wyznaczające zasięg zlodowacenia środkowo-polskiego

i południową granicę Wielkopolski. Granica między częścią północną a południową Wzgórz zaznacza się na wysokości Ostrzeszowa. Do najwyższych wzniesień zarówno powiatu, jak i całego województwa należy zlokalizowana w ww. paśmie Kobyla Góra, o wysokości 284 m n.p.m. oraz Bałczyna, o wysokości 278 m n.p.m. Po północno-wschodniej stronie powiatu, przy granicy z województwem łódzkim znajduje się Kotlina Grabowska wraz z Doliną Prosny. Tutaj teren ukształtowany jest w formie nieckowatego obniżenia z dnem wysłanym piaskami lodowcowo-rzecznymi i wydmami. Południowo-wschodnią część powiatu zajmuje Wysoczyzna Wieruszowska. W tym obszarze poziom morfologiczny gleb należy do mało urozmaiconych, gdzie powierzchnia opada w kierunku doliny Prosny o około 200 m n.p.m. w rejonie Kochłowów.

Na terenie powiatu ostrzeszowskiego przeważają gleby należące do V i VI klasy bonitacyjnej. Głównie są to gleby bielicowe i brunatne. Grunty te nie posiadają zatem wielkiej wartości rolniczej, mimo to podstawową funkcją gospodarczą gmin jest rolnictwo i leśnictwo.

Pod względem gospodarczym powiat ma charakter przemysłowo-rolniczy. Jedynymi ośrodkami miejskimi są: Ostrzeszów, Mikstat i Grabowa nad Prosną, wokół których skupia się przemysł: chemiczny, mechaniczny, spożywczy i budowlany. Środkowa część powiatu należy do Kalisko-Ostrowskiego Okręgu Przemysłowego. Oprócz przemysłu, rolnictwa i leśnictwa na terenie powiatu ważną rolę odgrywa turystyka, skupiająca się głównie wokół Wzgórza Ostrzeszowskiego i znajdującej się na niej turystyczno-rekreacyjnej miejscowości Kobyla Góra, gdzie wokół zalewu rozwijają się usługi hotelarskie i agroturystyczne.

Użytki rolne zajmują ok. 46 tys. ha, stanowiąc 60% powierzchni powiatu, w tym grunty orne stanowią 72%, natomiast trwałe użytki zielone (łąki i pastwiska) 13%. Lasy zajmują sporą część powiatu, bo aż 26,87 tys. ha, co stanowi 34,8% całej powierzchni powiatu. Zespoły leśne rysują się w części zachodniej, centralnej oraz wschodniej powiatu, przy czym na szczególną uwagę zasługują Rezerwaty Przyrody: Jodły Ostrzeszowskie i Pieczyska, znajdujące się na południu powiatu w gminie Doruchów. Większość terenów leśnych jest w posiadaniu Skarbu Państwa. Do prywatnych właścicieli należy jedynie 8 417,81 ha lasów. Występowanie terenów zielonych na tym terenie korzystnie wpływa na atrakcyjność krajobrazową powiatu, co przyczynia się do rozwoju turystyki i agroturystyki.

Najważniejszym ciekiem wodnym jest przepływająca przez część południowo-wschodnią rzeka Prosna, stanowiąca dopływ Warty. Centralna i zachodnia część odwadniana jest przez lewobrzeżne dopływy Baryczy – Młyńską Wodę, Polską Wodę, Meresznicę, Złotnicę i Szczegową.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podstawę prawną opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840), która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne, na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy wyznacza cele opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami:

1. (uchylony),
2. uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
3. zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
4. wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
5. podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
6. określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
7. podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Dla realizacji wskazanych celów program określa zasady dotyczące finansowania i inicjowania działań ochronnych w stosunku do środowiska kulturowego, w skład którego wchodzą obiekty zabytkowe oraz tereny archeologiczne na obszarze powiatu ostrzeszowskiego. Jednocześnie nakłada następujące obowiązki i uprawnienia:

1. uwzględniania w programie rozwoju powiatu oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 18 i 19),
2. sporządzania przez zarząd powiatu na okres 4 lat powiatowego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ust. 1),
3. obowiązek przyjęcia przez radę powiatu powiatowego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ust. 3),
4. sporządzenia co 2 lata i przedstawienia radzie powiatu sprawozdania z realizacji programu (art. 87 ust. 5).

2.1. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Ochronę dziedzictwa kulturowego oraz opiekę nad zabytkami w Polsce reguluje Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, która nakłada na państwo i obywateli obowiązek ochrony zabytków, co zostało zawarte w:

- art. 5 Konstytucji RP, określającym dziedzictwo narodowe jako wartość strzeżoną przez państwo polskie,
- art. 6 ust. 1 Konstytucji RP mówiącym, że Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju,
- art. 85 Konstytucji RP stanowiącym, że każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie.

W świetle ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami opieka sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza i polega w szczególności na zapewnieniu warunków (art. 5):

1. naukowego badania i dokumentowania zabytku,
2. prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
3. zabezpieczenia zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
4. korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,

5. popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ponadto ustawa definiuje m.in. podstawowe pojęcia z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami oraz przedmiot, zakres, formy i sposób ich ochrony. Bez względu na stan zachowania ochronie podlegają (art. 6 ust. 1):

1. zabytki nieruchome będące, w szczególności:
   a) krajobrazami kulturowymi,
   b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
   c) dziełami architektury i budownictwa,
   d) dziełami budownictwa obronnego,
   e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
   f) cmentarzami,
   g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
   h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne, bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.
2. zabytki ruchome będące, w szczególności:
   a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
   b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
   c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
   d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
   e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. z 2019 r. poz.1479),
   f) instrumentami muzycznymi,
   g) wytworami sztuki ludowej i rękodziełami oraz innymi obiektami etnograficznymi,

h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne, bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

3. zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
   a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
   b) cmentarzyskami,
   c) kurhanami,
   d) reliktami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ponadto ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej (art. 6 ust. 2).

Ustawa określa także sposób i formy ochrony zabytków, którymi są (art. 7):

1. wpis do rejestru zabytków,
1a. wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
2. uznanie za Pomnik Historii,
3. utworzenie parku kulturowego,
4. ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej.

Art. 20 stanowi, że projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

W art. 21 zapisano, że ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Według art. 22 ust. 4 wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

Ustawa definiuje obowiązki oraz kompetencje samorządu terytorialnego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Do obowiązków i zadań powiatu należy m.in.:

- sporządzenie powiatowego programu opieki nad zabytkami (art. 87),

- sporządzenie powiatowego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, opracowanego zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 25 sierpnia 2004 roku,
- możliwość umieszczania na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znaku informującego o tym, iż zabytek ten podlega ochronie, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 12),
- uszanowanie społecznego opiekuna zabytków, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 103).

Ponadto zadania powiatu związane z zabytkami określa także ustawa Prawo Budowalne (art. 39) (Dz. U. z 2022 r. poz. 88) oraz ustawa o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2021 r. poz. 1899).

W art. 81 wskazano możliwość uzyskania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, ale także przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków:

1. W trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.
2. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.

Szczegółowo określono obowiązki powiatu i gminy w stosunku do obiektów zabytkowych objętych ochroną, których powiat i gmina jest właścicielem lub posiadaczem. Są one zawarte w art. 5, 25, 26, 28, 30, 31, 36, 71, 72 ww. ustawy.

Wzmiankowany wyżej art. 87 ustawy określa obowiązek powiatu dotyczący sporządzenia i uchwalenia powiatowego programu opieki nad zabytkami:

- program powinien być opracowany na okres 4 lat,

- program służy celom określonym w ustawie (wymienionym w rozdz. 2 niniejszego opracowania),
- program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym,
- z realizacji programu zarząd powiatu sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia radzie powiatu.

Przy sporządzaniu programu wzięto pod uwagę również następujące akty prawne:

- ustawę z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2022 r. poz. 503),
- ustawę z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz. U. 2022 r. poz. 88),
- ustawę z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2022 r. poz. 1079),
- ustawę z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2022 r. poz. 916),
- ustawę z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2021 r. poz. 1899),
- ustawę z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2020 r. poz. 194),
- ustawa z dnia 24 lutego 2022 r. o ochronie dziedzictwa narodowego związanego z nazwami obiektów przestrzeni publicznej oraz pomnikami1 (Dz. U. z 2022 r. poz. 857.).

2.2. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

Rządowymi dokumentami tworzącymi ramę do mecenatu oraz nowoczesnej polityki względem materialnej poprawy stanu zabytków są:

I. **Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022** został przyjęty Uchwałą nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. (MP 2019 r., poz. 808)

Celem głównym Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami jest „Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami".

Jest on wdrażany przez trzy cele szczegółowe oraz poprzez odpowiednie kierunki działania:

- Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego
    - Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym
        - Szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami,
        - Budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym,
        - Merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach,
        - Konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.
    - Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym
        - Wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich,
        - Ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich,
        - Wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego,
        - Powołanie Centrum Architektury Drewnianej.
- Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami
    - Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami
        - Upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).
    - Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego
        - Podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.
- Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego
    - Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości

        - Kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami,
        - Tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
    - Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami
        - Program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

II. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju do 2030 r.

Uchwałą nr 239/2011 z dnia 13 grudnia 2011 r. Rada Ministrów określiła koncepcję przestrzennego zagospodarowania kraju do 2030 roku, która będzie realizowana poprzez wdrażanie celów szczegółowych:

- Podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności,
- Poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów,
- Poprawa dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej,
- Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski,

- Zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia naturalne i utraty bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa,
- Przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego.

2.3. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa

Powiatowy program opieki nad zabytkami dla powiatu ostrzeszowskiego wykazuje zgodność, zarówno z programami o charakterze wojewódzkim, a w szczególności z następującymi programami strategicznymi i ich celami:

I. **Strategia Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do 2030 roku** (Uchwała nr XVI/287/20 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 27 stycznia 2020 roku.)

Sejmik Województwa Wielkopolskiego na podstawie przepisów ustawy o zagospodarowaniu przestrzennym zobowiązany jest do uchwalenia strategii rozwoju województwa. Aktualnie obowiązująca na terenie województwa wielkopolskiego Strategia Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do 2030 roku określa kierunki, cele i uwarunkowania rozwoju województwa. Wytyczne ze Strategii Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do 2030 roku stanowią podstawę konstrukcji planu zagospodarowania przestrzennego, dzięki czemu stają się one czynnikiem determinującym również zachowanie i poprawę jakości krajobrazu kulturowego i przyrodniczego.

W Strategii Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do 2030 roku określono misję samorządu regionalnego, która jest następująca:

Samorząd Województwa umacnia krajową i europejską pozycję Wielkopolski, rozwija jej potencjał społeczny i gospodarczy, podnosi poziom życia mieszkańców oraz dba o środowisko przyrodnicze i dziedzictwo kulturowe regionu dla dobra jego obecnych i przyszłych pokoleń w myśl zasad zrównoważonego rozwoju.

Określono również wizję:

Wielkopolska w 2030 roku to region przodujący w kraju, liczący się w Europie i szanujący jej uniwersalne wartości, świadomy swojego dziedzictwa przyrodniczego i cywilizacyjnego, spójny, zrównoważony i dostępny terytorialnie, otwarty na nowe idee i ludzi, silny nowoczesną gospodarką, aspiracjami i wiedzą swoich mieszkańców, zapewniający im bardzo dobre warunki życia, pracy i wypoczynku na całym obszarze województwa.

Realizacji ww. wizji, która jest tożsama z celem generalnym służą cztery cele strategiczne, a w ich obrębie jedenaście celów operacyjnych.

Cele strategiczne:

1. Wzrost gospodarczy Wielkopolski bazujący na wiedzy swoich mieszkańców
2. Rozwój społeczny Wielkopolski oparty na zasobach materialnych i niematerialnych regionu
3. Rozwój infrastruktury z poszanowaniem środowiska przyrodniczego Wielkopolski
4. Wzrost skuteczności wielkopolskich instytucji i sprawności zarządzania regionem

Najbardziej bezpośredni wpływ na opiekę nad zabytkami ma jeden cel strategiczny:

- Rozwój społeczny Wielkopolski oparty na zasobach materialnych i niematerialnych regionu

Cel ten będzie osiągany poprzez realizację m.in. następujących celów operacyjnych:

1. Rozwój Wielkopolski świadomy demograficznie
2. Przeciwdziałanie marginalizacji i wykluczeniom
3. Rozwój kapitału społecznego i kulturowego regionu
    a. Kształtowanie i wzmacnianie postaw prospołecznych, równościowych, innowacyjnych, w tym rozwój innowacji społecznych
    b. Wzmacnianie potencjału kulturowego i infrastruktury kultury
    c. Rozwój przemysłu czasu wolnego

Przygotowano również pakiety działań odpowiadające realizacji celów operacyjnych oraz kluczowych kierunków interwencji. W zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego zwrócono uwagę na bogate dziedzictwo kulturowe Wielkopolski. Podkreślono potrzebę zachowania tradycji i tożsamości kulturowej mieszkańców, odbudowę i utrzymanie materialnego dorobku kultury i dziedzictwa regionu oraz zwiększenie udziału mieszkańców w kulturze, wzmocnienie atrakcyjności inwestycyjnej i turystycznej województwa. W tym celu założono jako konieczny:

- Rozwój wielkopolskich instytucji kultury
    - Celem działań w ramach projektu będzie wsparcie funkcjonowania wielkopolskich instytucji kultury na jak najwyższym poziomie. Przewiduje się szereg inicjatyw związanych z rozwojem m.in. wielkopolskich muzeów, teatrów czy bibliotek, w tym również zapewnienie nowej bazy lokalowej dla Filharmonii Poznańskiej.
- Rozwój i promocję produktów turystyki kulturowej w Wielkopolsce ze szczególnym uwzględnieniem Szlaku Piastowskiego
    - Celem projektu jest zachowanie, ochrona, promowanie i dalszy rozwój znaczącego potencjału turystyki kulturowej Wielkopolski, opartej głównie na szczególnej roli regionu w historii Polski, w tym szlaków turystyki kulturowej, zwłaszcza Szlaku Piastowskiego ze względu na jego rangę i znaczenie historyczne.

II. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Wielkopolskiego 2020+

(Uchwała nr V/70/19 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 25 marca 2019 r.)

Zasady kształtowania przestrzeni oraz kierunki zagospodarowania dla terenów wchodzących w skład administracyjnych granic Wielkopolski określone zostały w obowiązującym planie zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego uchwalonym Uchwałą Nr V/70/19 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 25 marca 2019 r.

Podstawowym celem Planu zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego Wielkopolska 2020+ jest stworzenie podstaw dla zachowania lub przywracania ładu przestrzennego i zapewnienia zrównoważonego rozwoju Wielkopolski. Dokument ten określa politykę przestrzenną, docelową strukturę funkcjonalno-przestrzenną regionu oraz działania służące realizacji ponadlokalnych celów publicznych.

Zakres rzeczowy Planu wynika z art. 39 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Uwzględnia się ustalenia strategii rozwoju województwa oraz rekomendacje i wnioski zawarte w audycie krajobrazowym oraz określa się w szczególności:

- rozmieszczenie inwestycji celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym,
- granice i zasady zagospodarowania obszarów funkcjonalnych o znaczeniu ponadregionalnym oraz, w zależności od potrzeb, granice i zasady zagospodarowania obszarów funkcjonalnych o znaczeniu regionalnym,
- obszary szczególnego zagrożenia powodzią,
- granice terenów zamkniętych i ich stref ochronnych,
- obszary występowania udokumentowanych złóż kopalin i udokumentowanych kompleksów podziemnego składowania dwutlenku węgla.

Nawiązujące również do ochrony dziedzictwa kulturowego:

- podstawowe elementy sieci osadniczej województwa i ich powiązań komunikacyjnych oraz infrastrukturalnych, w tym kierunki powiązań transgranicznych,
- system obszarów chronionych, w tym obszary ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego, ochrony uzdrowisk oraz dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

W dokumencie określono główny cel Planu, którym jest:

Efektywne wykorzystanie potencjałów rozwojowych na rzecz wzrostu konkurencyjności województwa służące poprawie jakości życia mieszkańców w warunkach zrównoważonego rozwoju.

Jego realizacji ma służyć 9 celów strategicznych.

W treści dokumentu przeanalizowano sieć osadniczą na terenie województwa podkreślając jej wysoki rozwój, a także wysoki poziom urbanizacji. Scharakteryzowano potencjał ludnościowy jednostek osadniczych oraz podkreślono ich wielopoziomową strukturę hierarchiczną. Omówiono także ich zróżnicowane funkcje, ich zasięg oddziaływania oraz przekształcenia sieci osadniczej - głównie intensywne procesy suburbanizacji.

W treści dokumentu wyrażone zostało uznanie dla wpływu bogactwa kulturowego Wielkopolski oraz elementów dziedzictwa kulturowego składających się na tożsamość kulturową Wielkopolan – np. wartości związane z początkami państwowości polskiej obecne w rejonie Kalisza, Gniezna i Poznania. Z treści planu wynika, iż jednym z najważniejszych elementów dziedzictwa kulturowego Wielkopolski są zachowane historyczne struktury przestrzenne miast i wsi, które znajdują bezpośrednie odzwierciedlenie w zagospodarowaniu przestrzennym całego regionu. Historycznie pierwsze miasta powstawały z dawnych grodów kasztelańskich i osad targowych. W XIII w. poprzez wprowadzenie powszechnie panujących w Europie norm przestrzennych i gospodarczych, zwanych prawem niemieckim, wykształciły się specyficzne przestrzenie miejskie. Elementami tych przestrzeni stały się rynki i place miejskie, ulice, pasma zieleni, doliny rzeczne, dominanty przestrzenne wież kościołów i ratuszy oraz zabudowa mieszkaniowa i usługowa, kształtowana w kwartałach. Zabytkowe założenia miast i miasteczek z okresu średniowiecznych lokacji, a także te powstałe w późniejszych okresach, są na ogół dobrze zachowane, czytelne w planach i stanowią ogromny dorobek kultury materialnej regionu. Przestrzenie otwarte Wielkopolski posiadają własną rozpoznawalną specyfikę. Jest ona związana nie tylko z fizjonomią terenu – przewaga krajobrazów równinnych, lecz również z tradycyjnie wysoką kulturą rolną. Powszechny w Wielkopolsce typ krajobrazu komponowanego został ukształtowany świadomie, w wyniku działalności człowieka, przy zastosowaniu takich elementów, jak: pielęgnowane przez lata aleje przydrożne, pasy zadrzewień śródpolnych i parki dworskie. Podobnie widocznymi w przestrzeni przejawami kultury wsi wielkopolskiej są układy przestrzenne wsi: ulicówki, owalnice, wielodrożnice – z akcentami dominant kościołów oraz tradycyjną zabudową. Regionalna tożsamość Wielkopolski na przestrzeni wieków tworzona była również dzięki kulturalnemu dziedzictwu mniejszości wyznaniowych, w tym elementy kultury żydowskiej, protestanckiej i olęderskiej.

Województwo Wielkopolskie charakteryzuje się dużą różnorodnością dziedzictwa kulturowego przejawiającą się wysoką wartością obiektów zabytkowych, w tym 11 obiektów na liście Pomników Historii i jeden na liście Dziedzictwa Europejskiego. Wśród obiektów zabytkowych dominują obiekty sakralne oraz największa w Polsce liczba obiektów architektury rezydencjonalnej – dworskiej i pałacowej oraz folwarcznej wpisanych do rejestru zabytków. Podkreślono również dużą liczbę zabytków archeologicznych w tym m.in.: grody w Gnieźnie, Grzybowie, Gieczu, Ostrowie Lednickim, Poznaniu, Kaliszu; gęstą sieć szlaków kulturowych,

liczne miejsca pamięci narodowej, bogactwo niematerialnego dziedzictwa kulturowego, a z drugiej strony niewielki stopień rozpoznania dóbr kultury współczesnej.

W planie zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego wymieniono również główne zagrożenia dla dziedzictwa kulturowego:

- intensywne procesy suburbanizacji w otoczeniu dużych i średnich miast – wyludnianie się centrów miast, a w konsekwencji ich degradacja przestrzenna i społeczno-gospodarcza;
- zainwestowanie przestrzeni na terenach otwartych oraz obszarów atrakcyjnych przyrodniczo i krajobrazowo;
- konflikty przestrzenne wynikające z przebiegu szlaków transportowych – brak obwodnic drogowych dla miejscowości o zachowanych historycznych układach przestrzennych wpisanych do rejestru zabytków – przez historyczne centra 32 miejscowości przebiegają drogi krajowe, przez 40 – drogi wojewódzkie, a przez 38 – drogi powiatowe;
- konflikty przestrzenne wynikające z potrzeb rozwoju naziemnych sieci infrastruktury technicznej, w tym instalacji do pozyskiwania energii ze źródeł odnawialnych;
- zagrożenia wynikające z lokowania w sąsiedztwie zabytków obiektów niedostosowanych do skali otoczenia, często stwarzających kolizję widokową w obszarach stanowiących przedpola ekspozycji dla obiektów cennych kulturowo oraz wynikające z nieodpowiedniej dbałości o estetykę nowych obiektów niedostosowaną do wartości przestrzeni, w której są realizowane;
- konflikty wynikające z prowadzonej działalności gospodarczej rolniczej i wydobywczej oraz wynikające z przeprowadzanych inwestycji budowlanych m.in. budowy nowych szlaków komunikacyjnych, linii energetycznych, zbiorników wodnych czy budownictwa w ujęciu ogólnym, wymagających prac ziemnych, zagrażające przede wszystkim zabytkom archeologicznym – ok. 68% stanowisk archeologicznych jest zagrożona w wyniku działalności rolniczej, tzw. głęboką orką, 1% w wyniku wydobywania kruszyw, 20% stanowisk – w wyniku działalności inwestycyjnej.

W celu ochrony potencjału kulturowego i krajobrazu oraz dla dalszego rozwoju konkurencyjnych form turystyki i rekreacji określono następujące kierunki zagospodarowania przestrzennego województwa oraz działania:

- Wzmacnianie tożsamości narodowej i regionalnej

    - Kształtowanie głównego obszaru kulturotwórczego
    - Zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego
    - Poprawa jakości przestrzeni kulturowej i krajobrazu
    - Rozwój instytucjonalnej działalności kulturalnej
- Rozwój zróżnicowanych form turystyki i rekreacji
    - Zwiększenie atrakcyjności obszarów wizerunkowych dla rozwoju zróżnicowanych form turystyki
    - Rozwój turystyki kulturowej
    - Rozwój turystyki kwalifikowanej
    - Rozwój turystyki wypoczynkowej
    - Rozwój turystyki biznesowej
    - Poprawa obsługi ruchu turystycznego

III. Program Opieki Nad Zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2021-2024 (uchwała nr XXXVII/714/21 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 20 grudnia 2021 r.)

Głównym zamierzeniem *Programu opieki nad zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2021-2024* jest określenie warunków organizacyjnych i finansowych w zakresie leżącym w kompetencjach Samorządu Województwa Wielkopolskiego, służących polepszeniu stanu zachowania zasobów lokalnego dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu kulturowego Wielkopolski. Celem działania samorządu województwa jest zharmonizowanie polityki ochrony przestrzeni kulturowej z polityką rozwoju regionalnego i strategią zrównoważonego zagospodarowania województwa. Prowadzenie spójnej polityki i zintegrowanej ochrony dziedzictwa kulturowego oraz współdziałanie wszystkich szczebli jednostek samorządu terytorialnego w województwie z instytucjami rządowymi i organizacjami pozarządowymi, podmiotami gospodarczymi, posiadaczami i użytkownikami zabytków umożliwi osiągnięcie wyznaczonych celów i zamierzeń określonych w dokumencie programowym.

Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2021-2024 stanowi kontynuację *Programu opieki nad zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2017-2020.* Główny cel aktualnego programu brzmi:

„Samorząd Województwa Wielkopolskiego stwarza warunki dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami oraz dba o materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe regionu dla dobra jego obecnych oraz przyszłych pokoleń."

Cel ten będzie realizowany poprzez szczegółowe założenia:

1. Zahamowanie procesów degradacji zabytków, poprawa ich stanu zachowania oraz optymalizacja skuteczności systemu ochrony dziedzictwa materialnego i niematerialnego województwa wielkopolskiego.
2. Budowanie tożsamości regionalnej i narodowej oraz świadomości społecznej mieszkańców Wielkopolski w oparciu o wartości dziedzictwa kulturowego.
3. Włączenie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego w rozwój społeczny, kulturowy i ekonomiczny województwa.
4. Rozwijanie przedsięwzięć ułatwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.
5. Podejmowanie i określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych.

IV. Strategia Rozwoju Turystyki w Województwie Wielkopolskim do 2020 roku (Uchwała nr XVIII/481/16 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 25 kwietnia 2016 r.)

Obecnie dokument zawiera najbardziej aktualną strategię rozwoju turystyki na poziomie województwa. Uwzględnia zarówno dotychczasowy dorobek programowy, jak i dokumenty krajowe. Strategia powstała w odpowiedzi na rosnące zainteresowanie turystyką na terenie Wielkopolski. W opracowaniu przedłożono stan turystyki, dokonano jej diagnozy na podstawie analiz i wniosków, a następnie określono wizję i misję dla dalszego rozwoju turystyki na tym obszarze. Dokument uszczegóławia w pewnych obszarach Strategię rozwoju województwa wielkopolskiego do 2020 roku. Wielkopolska 2020, przyjętą uchwałą Sejmiku Województwa Wielkopolskiego 17 grudnia 2012 roku. W szczególności przyczynia się do realizacji następujących celów strategii wojewódzkiej:

- Cel strategiczny 1. Poprawa dostępności i spójności komunikacyjnej regionu
- Cel strategiczny 4. Zwiększanie konkurencyjności metropolii poznańskiej i innych ośrodków wzrostu w województwie

- Cel strategiczny 5. Zwiększanie spójności województwa
- Cel strategiczny 6. Wzmocnienie potencjału gospodarczego regionu
- Cel strategiczny 7. Wzrost kompetencji mieszkańców i zatrudnienia
- Cel strategiczny 8. Zwiększanie zasobów oraz wyrównywanie potencjałów społecznych województwa
- Cel strategiczny 9. Wzrost bezpieczeństwa i sprawności zarządzania regionem

V. Program Ochrony Środowiska dla Województwa Wielkopolskiego do roku 2030 (Uchwała nr XXV/472/20 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 21 grudnia 2020 r.)

W Programie dokonano diagnozy aktualnego stanu środowiska, infrastruktury ochrony środowiska, analizy czynników wewnętrznych i zewnętrznych mających wpływ na dalsze planowanie strategii województwa w zakresie ochrony środowiska - mocnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń w postaci analizy SWOT. Na podstawie diagnozy stanu środowiska województwa oraz analizy SWOT zostały sformułowane główne problemy i zagrożenia środowiska w województwie. Identyfikacja zagrożeń stanowiła jeden z punktów wyjścia do sformułowania celów Programu do 2030 roku. Jego cele i kierunki interwencji, a także działania zmierzające do poprawy stanu środowiska zostały wskazane w ramach poszczególnych obszarów interwencji:

1. ochrona klimatu i jakości powietrza,
2. zagrożenie hałasem,
3. pola elektromagnetyczne,
4. gospodarowanie wodami,
5. gospodarka wodno-ściekowa,
6. zasoby geologiczne,
7. gleby,
8. gospodarka odpadami i zapobieganie powstawaniu odpadów,
9. zasoby przyrodnicze,
10. zagrożenie poważnymi awariami.

Poza głównymi obszarami interwencji w strategii ochrony środowiska uwzględniono również zagadnienia horyzontalne takie, jak działania edukacyjne, czy monitoring środowiska. Program zawiera harmonogram rzeczowo-finansowy działań planowanych do roku 2030: zadań własnych Samorządu Województwa Wielkopolskiego i zleconych z zakresu administracji rządowej oraz zadań monitorowanych realizowanych przez jednostki samorządu terytorialnego czy instytucje odpowiedzialne za realizację polityki w zakresie ochrony środowiska i zasobów przyrodniczych z terenu województwa wielkopolskiego.

W dokumencie został opisany proces realizacji Programu, na który składają się następujące elementy:

- współpraca z interesariuszami/uczestnikami programu,
- opracowanie treści programu,
- wdrażanie i zarządzanie - instrumenty zarządzania,
- monitorowanie, w tym monitoring środowiska,
- okresowa sprawozdawczość,
- ewaluacja,
- aktualizacja.

2.4. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu.

I. **Program Ochrony Środowiska dla powiatu ostrzeszowskiego na lata 2017-2020 z perspektywą do roku 2024** (Uchwała nr XL/213/2018 Rady Powiatu w Ostrzeszowie z dnia 9 lutego 2018 roku)

Program Ochrony Środowiska dla powiatu ostrzeszowskiego jest podstawowym instrumentem do realizacji zadań własnych i koordynowanych w zakresie ochrony środowiska, które będą w całości lub w części finansowane ze środków będących w dyspozycji powiatu. Celem Programu jest utrzymanie dobrego stanu środowiska naturalnego oraz jego poprawa i wdrożenie efektywnego zarządzania środowiskiem na terenie powiatu. Dokument opisuje narzędzia realizacji zadań, elementy zarządzania i monitoringu założonych zadań oraz jednostki odpowiedzialne za ich

wykonanie. Przedstawione zasady monitorowania Programu przez określone wskaźniki umożliwią kontrolę i ocenę stanu realizacji założonych działań. Program ochrony środowiska dla powiatu ostrzeszowskiego realizuje cele polityki ochrony środowiska państwa. Wyznaczono w nim konkretne cele średniookresowe w poszczególnych obszarach priorytetowych:

1. Cel: Osiągnięcie wymaganych standardów jakości powietrza
2. Cel: Zwiększenie bezpieczeństwa energetycznego
3. Cel: Zmniejszenie oddziaływania hałasu i promieniowania elektromagnetycznego
4. Cel: Osiągnięcie i utrzymanie dobrego stanu wód powierzchniowych i podziemnych
5. Cel: Racjonalna gospodarka odpadami
6. Cel: Przeciwdziałanie awariom i zagrożeniom środowiska, m.in. powodziom, suszom, wiatrom huraganowym, nawalnym deszczom, awariom instalacji przemysłowych
7. Cel: Ochrona walorów przyrodniczych i krajobrazowych
8. Cel: Racjonalne wykorzystanie zasobów naturalnych
9. Cel: Podniesienie świadomości ekologicznej mieszkańców powiatu.

II. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla powiatu ostrzeszowskiego

Dokument został opracowany w 2005 r. Plan został uzgodniony z Wielkopolskim Konserwatorem Zabytków (pismo nr WN Ka 4150/3167/05), a ostatnia aktualizacja z 2022 r. została uzgodniona z Szefem Obrony Cywilnej Województwa Wielkopolskiego.

Plan został opracowany zgodnie z następującymi dokumentami:

1. *Konwencja Haska o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego* wraz z *Regulaminem wykonawczym do tej Konwencji* oraz *Protokółem o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego* z dnia 14 maja 1954 r.
2. *Drugi Protokół sporządzony w Hadze* dnia 26 marca 1999 r. do *Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego,* podpisany w Hadze dnia 14 maja 1954 r.
3. *Konwencja z dnia 16 października 1972 r. w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego.*
4. *Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*.

5. *Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.*

Obecnie trwają prace nad aktualną Strategia Rozwoju Powiatu Ostrzeszowskiego, która wykorzystując doświadczenie starszego dokumentu (na lata 2002- 2010, Uchwała nr XLI/185/02 Rady Powiatu w Ostrzeszowie z dnia 9 października 2002 roku) wskaże aktualne kierunki i zadania mające wpłynąć na rozwój powiatu na wielu płaszczyznach.

3. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU OSTRZESZOWSKIEGO

3.1. Zarys historii obszaru powiatu[1]

Powiat ostrzeszowski

Znaczny rozwój osadnictwa na tym terenie nastąpił już w czasach prehistorycznych, głównie za sprawą dogodnego położenia geograficznego wzdłuż rzeki Prosny oraz wokół bogatych złóż rud darniowych. Badacze historii powiatu wiążą rozwój tego terenu z przebiegającym wzdłuż głównej rzeki słynnym traktem handlowym, tzw. szlakiem bursztynowym, o czym mogą świadczyć liczne znaleziska archeologiczne datowane na 1. połowę I w. n.e. tj. rzymskie monety, srebrne agrafy, zapinki, czy gliniane naczynia. Szlak ten prowadził znad Adriatyku w kierunku Morza Bałtyckiego. Do rozwoju terenu w czasach wpływów rzymskich (od II wieku n.e. do ok. 500 n. e.) przyczyniły się także pobliskie bogate złoża rud darniowych, dzięki którym można było pozyskiwać żelazo, wykuwane w tutejszych piecach hutniczych, o czym świadczą odkrycia archeologiczne z miejscowości tj.: Mikstat, Marszałki, Rojów, Ostrzeszów, Siedlików, Królewskie, czy w pobliżu Antonina.

Rozkwit stałego osadnictwa przypada na przełom XI i XII wieku. Już na początku XII wieku, w 1108 roku wojewoda śląski, Piotr Włostowic ufundował w osadzie Kotłów

[1] **Na podstawie**:
Boras Z., *Ostrzeszów w okresie od XVI do XVIII w.*, [w:] *Dzieje Ostrzeszowa*, Kalisz 1990 r.
Oblicza ziemi ostrzeszowskiej, (album przygotowany we współpracy ze Starostwem Powiatowym w Ostrzeszowie), Ostrzeszów 2006 r.
Kwiatek J. Lijewski T., *Leksykon Miast Polskich*, Warszawa 1998 r.
Golus W., Nawrocki S., *Ostrzeszów przeszłość i teraźniejszość*, Poznań 1969 r.
Nawrocki S., *Pod zaborem pruskim 1793–1918*, [w:] *Dzieje Ostrzeszowa*, Kalisz, 1990 r.
Perliński M., *Wspomnienia o mieście Ostrzeszowie bliższej jego i dalszej okolicy*, Ostrzeszów 2010 r.
Rzepecka M., *Ostrzeszów - dawniej i dziś*, [w:] *Ostrzeszów. Historia i współczesność*, Ostrzeszów 2007 r.
Siuchniński M. (red.), *Miasta polskie w Tysiącleciu*, t.II, Wrocław- Warszawa- Kraków 1967 r.
Smoczyńska Ł., *Kultura ceramiki wstęgowej w Wielkopolsce*, 1952 r.
Tomala J., *Zamki budownictwo obronne powiatu Ostrzeszowskiego*, Kalisz 2005 r.
Wędzki A., *Ostrzeszów w okresie starożytności i średniowiecza*, [w:] S. Nawrocki (red.), *Dzieje Ostrzeszowa*, Kalisz 1990 r.
Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego, tom VII
Rzepecka M., *Ostrzeszów dawniej i dziś*, [w:] *Ostrzeszów dawniej i dziś*, 2010 r.
Kowalenko W., *Grody i osadnictwo grodowe Wielkopolski wczesnohistorycznej od VII – XII w.*, Poznań 1938 r.
http://www.grabownadprosna.com.pl/asp/pl_start.asp?typ=14&sub=2&menu=3&strona=1

(na północ od Mikstatu) kościół, który stanął na wzgórzu, w miejscu dawnej świątyni pogańskiej. Na ten okres przypada także rozwój większości osad tj.: Bukownica, Chlewo, Książenice, Myślniew, Tokarzew, Ostrzeszów, Rojów, Godziętowy, Rogaszyce, Siedlików, Zajączki, czy Zwierzyniec. Obszar powiatu zmieniał się wielokrotnie w ciągu kolejnych stuleci. W XIV wieku do szlaku bursztynowego dołączył szlak królewski, powstały w wyniku rywalizacji Krakowa z Wrocławiem (w celu ominięcia Śląska). Jako pierwszy na terenie dzisiejszego powiatu prawa miejskie otrzymał Ostrzeszów (przed rokiem 1283). To wokół niego rozkwitał handel i rozwój regionu. Ostrzeszów zlokalizowany jest na historycznej ziemi wieluńsko-sieradzkiej. W 1337 roku – poprzez porozumienie zawarte między królem Polski, Kazimierzem Wielkim a królem czeskim Janem Luksemburskim – miasto włączono w obręb powiatu kaliskiego, a także nadano mu przywileje królewskie. Kolejnymi miastami na obszarze dzisiejszego powiatu był Mikstat, który uzyskał lokację miejską przed 1366 rokiem, a następnie, w 1416 roku Grabów nad Prosną i Kobyla Góra, przed rokiem 1428.

W Polsce przedrozbiorowej teren powiatu należał do ziemi rudzkiej (zw. w późniejszych czasach wieluńską), wchodzącej w skład województwa sieradzkiego. Były to dwie ziemie (powiaty), które miały wspólne instytucje, przede wszystkim sądowe w Wieluniu. Przynależność Wieluńskiego do Sieradza potwierdza wykaz podatków z 1420 roku, płaconych przez mieszkańców Ostrzeszowskiego wojewodzie sieradzkiemu. Ziemia rudzka, w skład której wchodziła ziemia ostrzeszowska, należała początkowo do książąt wielkopolskich. Na przełomie XIV i XV wieku Ostrzeszów stał się stolicą okręgu zwanego ziemią lub powiatem. Powstają wówczas osady w Grabowie, czy Kuźnicy Myślniewskiej. Ich łączna ilość w 1523 roku wynosiła 62. W XIV i XV wieku prężny rozwój terenu pociąga za sobą wykształcenie się kolejnych ośrodków osadniczych. XVI w. był to czas rozwoju handlu oraz gospodarki folwarczno-pańszczyźnianej, przez co coraz częściej odnotowywano włączanie chłopskich gruntów do szlacheckich folwarków. Oprócz wspomnianych już hut żelaza w krajobrazie terenu rysowały się młyny wodne oraz drewniane chaty mieszkalne. W Ostrzeszowie najbardziej znaczącymi obiektami był: murowany zamek, kościół oraz m.in. komora celna. Rozwój regionu miał miejsce do najazdu szwedzkiego w 1655 roku. Masowe rozboje i rabunki przyczyniły się do upadku wielu tutejszych miejscowości, tj. Kotłów, Komorów, Kaliszkowice Ołobockie, czy Siedlików. Rozwój zahamowały także fale epidemii i pożarów, które przez długi czas nie pozwalały podnieść się regionowi po ogromnej klęsce. W XV i XVI wieku na terenie powiatu

kilkukrotnie wybuchały pożary, niszczące cenną architekturę oraz majątki mieszkańców. Od XVI wieku znajdowało się tu starostwo grodowe.

Początek XVIII wieku to zarówno czas kolejnych epidemii, jak i wojny północnej (1700-1721), podczas której przez okoliczne tereny, ze względu na przebieg szlaku komunikacyjnego, maszerowały oddziały szwedzkie, saskie, rosyjskie i polskie. Na domiar złego w roku 1720, w południowej części powiatu pojawiła się plaga szarańczy. W tym czasie zaczęto odchodzić od produkcji żelaza na rzecz wytwórstwa papierniczego. Już na początku XVIII wieku w miejscu huty żelaza w Bledzianowie utworzono pierwszą papiernię. W 1. połowie XVIII wieku funkcjonowały jedynie dwie kuźnie, zlokalizowane w pobliżu wsi Kraszewice. W 2. połowie XVIII wieku, na skutek reform przyjętych w Rzeczypospolitej podejmowano oczynszowania wsi szlacheckich tj. Bukownica, Kobyla Góra, Mostki, czy w innych wsiach należących do starosty ostrzeszowskiego i grabowskiego.

Od 1793 roku w czasie rozbiorów Polski teren powiatu znajdował się pod zaborem pruskim, co wiązało się ze zmianami w dziedzinie administracji. Zniesiono wówczas starostę, zastąpionego przez landrata zarządzającym powiatem oraz wprowadzono nowe przepisy budowlane. W tym czasie także podjęto decyzję o odebraniu Kobylej Górze praw miejskich. Organizowanie na terenie powiatu ostrzeszowskiego ruchów spiskowych i oddziałów zbrojnych odbywało się głównie poprzez działalność wieluńskiego podkomorzego, Fryderyka Jakuba Psarskiego. Po przegranej bitwie pod Maciejowicami, w 1794 roku ruch powstańczy w regionie zaczął słabnąć. Nadzieja ludności na odzyskanie niepodległości wzrosła dopiero po słynnym zwycięstwie wojsk napoleońskich nad Prusami w 1806 roku. W Wielkopolsce wówczas zaczęto likwidować zaborcze władze, co skutkowało odzyskaniem przez Polaków władzy w Ostrzeszowie, które przyłączono w 1807 roku do Księstwa Warszawskiego. W 1812 roku przez teren powiatu maszerowały wojska napoleońskie idące w kierunku Rosji. Wkrótce zaś doświadczono przemarszu wojsk rosyjskich maszerujących na zachód. Po Kongresie Wiedeńskim w 1815 roku podzielono teren dzisiejszego powiatu względem przepływu Prosny. Miejscowości położone na wschód wchodziły w skład Królestwa Kongresowego, zależnego od Imperium Rosyjskiego, z kolei miejscowości znajdujące się po zachodnim brzegu rzeki włączono do Prus. Miejscowości znajdujące się na północy regionu (Dębica, Chynowa i Bledzianów) przyłączono do powiatu odolanowskiego. Po upadku powstania listopadowego w 1830 roku zmieniono nazwę powiatu na „Schildberger Kreis". Czasy rozbiorów przyczyniły się także do wyzwolenia miast spod zależności panów feudalnych na mocy ustawy

z 1833 roku. W 1. połowie XIX wieku zaczęto uwłaszczać ziemie chłopskie, co przyczyniło się do występowania przeciwko szlachcie oraz zniszczeniu w 1848 roku dworów m.in. w Myślniewie, Ligocie, Olszynie, Rogaszycach, Bierzowie i Rojowie. Rok później utworzono Towarzystwo Rolnicze Powiatu Ostrzeszowskiego. Godność stolicy powiatu Ostrzeszów utracił w połowie XIX wieku na rzecz Kępna. W 1857 roku wybudowano pierwszą drogę o twardej nawierzchni, łączącą Ostrzeszów z Ostrowem i Poznaniem, a także z Kępnem i biegnącą na Śląsk.

W 2. połowie XIX wieku na terenie zaboru pruskiego rozpoczęto zakładanie banków z polskim kapitałem. Na terenie powiatu powstały one w miejscowościach: Mikstat (1869), Ostrzeszów (1879), czy Grabów (1898). W celu obrony polskości założono Towarzystwo Czytelni Ludowych (1880), Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół" (1897), Towarzystwo Śpiewackie (1896), a także Towarzystwo Przemysłowe w Ostrzeszowie (1871) oraz spółdzielnię rolniczo-handlową (1904). Angażowano się także w organizację wydarzeń kulturalnych, koncertów, odczytów, czy przedstawień. Działania te nie były łatwe, gdyż stale nasilano akcje germanizacyjne oraz antykatolickie w regionie. Zaraz po wojnie francusko-niemieckiej (1870-1871) poprowadzono przez Ostrzeszów pierwszą linię kolejową, prowadzącą z Gdyni do Krakowa. Kolejną linię otwarto w 1910 roku, łączącą Ostrzeszów z Grabowem.

W czasie I wojny światowej (1914-1918) w Ostrzeszowie, dzięki Antoniemu Wodniakowskiemu utworzono Tajny Komitet Polski, działający w celu przejęcia władz pruskich. W 1918 roku w Mikstacie i Grabowie utworzono Radę Robotniczo-Obywatelsko-Żołnierką. Podejmowano wówczas działania mające na celu osłabienie władz pruskich oraz likwidację symboli zaborców. W czasach międzywojennych (1918-1939) trwał okres odbudowy polskiej władzy, kształtując na nowo administrację, szkolnictwo, czy gospodarkę. Powiat ostrzeszowski borykał się wówczas z problem scalenia obszarów z dwóch różnych zaborów. W czasie międzywojnia Grabów stał się głównym ośrodkiem handlowym i usługowym dla rolniczego regionu. Wobec silnego kryzysu gospodarczego zdecydowano się zlikwidować powiat ostrzeszowski w 1932 roku. Po wybuchu II wojny światowej (1939-1945) wojska hitlerowskie zaczęły okupować ziemię ostrzeszowską, ze względu na jej dogodne położenie przy granicy. Podczas II wojny światowej powiat włączono w skład Okręgu Rzeszy Kraj Warty. Zaczęła się fala licznych aresztowań, wysiedleń, czy niszczenia symboli narodowych. Na terenie miasta Ostrzeszów przetrzymywano ogromne ilości jeńców.

Po II wojnie światowej powiat ostrzeszowski był reaktywowany dwukrotnie. Tuż po czasach wojennych starano się odbudowywać polską gospodarkę, administrację oraz życie społeczne. Nastąpił żywy rozwój tutejszych miejscowości, próbujących podnieść się po ciężkich latach okupacji. Zaczęto przeobrażać zakłady przemysłowe, tworzono nowe miejsca pracy, stawiano nowe budynki mieszkalne, budowano nowe drogi i szkoły. Powiat ostrzeszowski reaktywowany w 1955 roku rozwijał się głównie dzięki handlu, rolnictwu i przetwórstwu. Do 1975 r. znajdował się w województwie poznańskim. W latach 1975-1998 przynależał już do województwa kaliskiego. Po jego likwidacji w 1999 roku ponownie reaktywowano powiat ostrzeszowski włączając go w granice województwa wielkopolskiego.

Gmina Ostrzeszów

Miejsko-wiejska gmina Ostrzeszów znajduje się w centrum powiatu ostrzeszowskiego. Jego siedzibą jest miasto o tej samej nazwie, które stanowi także siedzibę powiatu. Najstarszą częścią dzisiejszego miasta była wieś Stary Ostrzeszów, przez którą w starożytności (I w. n.e.) przebiegał szlak handlowy. W jego skład wchodził teren dzisiejszego przysiółka Szyszki i pustkowia zwanego Pustkowie-Północ, znajdujące się na wzgórzach, po północno-wschodniej stronie tzw. Ostrej Góry. We wsi prawdopodobnie znajdowała się świątynia oraz cmentarz. Na skutek licznych walk na ziemiach Słowian zaczęto tworzyć grody warowne i ufortyfikowane. Stary Ostrzeszów leżący na wzgórzu nie posiadał warunków obronnych, w związku z czym w XII i XIII wieku przeniesiono jego lokalizację w kotlinę okoloną wzgórzami, bagnami i wodą, stanowiącą obecną lokalizację miasta. W XIII wieku Stary Ostrzeszów został zniszczony przez najazd tatarski. O jego istnieniu świadczą zapisy w księdze fundacyjnej biskupstwa wrocławskiego z ok. 1310 roku, gdy wieś należała do plebana, a także dokument z 1360 roku plasujący Stary Ostrzeszów w gronie opustoszałych wsi diecezji wrocławskiej.

Miasto Ostrzeszów (Ostrzeszów-dwór, Ostrzeszów-gród, Schildberg) powstało przed rokiem 1283. Było to więc pierwsze miasto terenu dzisiejszego powiatu ostrzeszowskiego. Najprawdopodobniej przywilej lokacyjny nadano mu już między 1244 a 1279 rokiem, gdy w Wielkopolsce panował Przemysł I i Bolesław Pobożny, którzy dbali o rozwój kraju i przyczynili się do założenia wielu miast. Uzyskanie lokacji za czasów panowania Przemyśla II (1279-1283) jest mniej prawdopodobne, z powodu najazdu śląskiego. Miasto, wchodzące w skład

tzw. ziemi rudzkiej znajdowało się we władaniu książąt śląskich i wielkopolskich, m.in.: Henryka Brodatego, Władysława Odonica, Władysława, syna Kazimierza opolskiego, Przemysła I i Przemysła II.

Zdaniem części historyków w Ostrzeszowie mogło istnieć wczesnohistoryczne grodzisko typu stożkowego o położeniu dolinnym, jednak fakt ten nie został potwierdzony badaniami archeologicznymi. Od czasów panowania Kazimierza Wielkiego miasto pełniło najistotniejszą rolę w regionie. Owalnicowe rozplanowanie rynku wyraźnie wskazuje na śląski typ osadnictwa, często występujący na terenie południowej Wielkopolski. Największe wyróżnienie Ostrzeszów zyskał dzięki budowie murowanego zamku obronnego oraz budowie kościoła farnego p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny (ok. 1337), ufundowanego przez króla Polski, a także poprzez nadanie mu przywilejów królewskich, dzięki czemu miasto należało do grona bogatszych ośrodków w regionie. W mieście funkcjonowała także komora celna, gdzie pobierano opłaty od przejeżdżających.

Za czasów panowania Ludwika Węgierskiego miasto uzyskało przywilej lokacyjny na prawie magdeburskim. W 1396 r. zostało wcielone do Wielkopolski, stając się miastem królewskim. Król Władysław Jagiełło był dla miasta bardzo hojny, obdarzył je licznymi przywilejami, które wpłynęły na jego dobrobyt. W 1402 roku potwierdził jego dawne przywileje i przyznał mu trzeci denar z przysądzonej kary. Już w XV wieku w mieście istniała szkoła parafialna, zlokalizowana w okolicy fary, na gruntach proboszczowskich. Pięciu wykształconych w niej uczniów na przełomie lat 1433-1510 kontynuowało naukę na Uniwersytecie Jagiellońskim. Zarządowi kościoła parafialnego podlegał także funkcjonujący w mieście szpital wraz z kościołem św. Anny. Mimo wielu udogodnień, swobód i wolności handlu Ostrzeszów nie był spokojnym miastem do zamieszkania, gdyż często napadany był przez rabusiów śląskich. Znaczny pożar mający miejsce w 1456 roku zahamował jego dalszy rozwój. Był to czas wojny trzynastoletniej z Krzyżakami, na skutek których okolice Ostrzeszowa opustoszały. By podnieść miasto po tragedii Kazimierz Jagiellończyk uwolnił je na okres 10 lat od wszelkich podatków i w 1460 roku nadał nowy przywilej na handel solą.

Na mocy przywileju Zygmunta Augusta z 1559 roku miasto mogło pobierać cło mostowe w wysokości trzech denarów za napełniony towarem wóz od kupców spoza Rzeczypospolitej, którzy jechali na trasie Kraków-Wrocław. Za pobrane opłaty miasto było zobowiązane naprawić okoliczne drogi, celem ułatwienia przejazdu przybywającym. W 1580 roku Stefan Batory obdarzył

miasto nowym przywilejem, zgodnie z którym cło miało być wykorzystane na utrzymanie mostów w Ostrzeszowie. W 1629 roku odbył się tu zjazd szlachty ziemi wieluńskiej, na którym podjęto uchwałę o założeniu na terenie przyległej do miasta wsi Borek klasztoru i kościoła oo. Bernardynów. Po zatwierdzeniu uchwały w 1633 roku wzniesiono drewniany kościół i klasztor. W 1630 roku miasto znacznie opustoszało na skutek zarazy. Wzrost gospodarczy terenu gminy, który miał miejsce głównie dzięki rozwojowi Ostrzeszowa trwał do czasów wojen szwedzkich. W czasie najazdu w 1655 roku podpalono tutejszy zamek, drewniane budynki sakralne, czy domy. Podczas lustracji przeprowadzonej w 1661 roku odnotowano jedynie 47 domów osiadłych i 121 opustoszałych. W 2. połowie XVII wieku zaczęto odbudowywać miasto. W tym czasie wzniesiono nowy zamek, mieszczący w sobie stałe sądownictwo ziemskie i grodzkie powiatu ostrzeszowskiego, a pod koniec XVII wieku postawiono nowy, murowany klasztor i kościół benedyktynów. Przed rozbiorami Polski teren gruntów uprawnych Ostrzeszowa podzielony był na: Pola Glinkowskie, role ku Zajączkom, Adamowe Kąty, Osiny, Łazy i Stary Ostrzeszów, obejmujące łącznie 3398 mórg. W 1785 roku na planie Ostrzeszowa rysowały się 22 ulice, place, liczne stawy (ob. osuszone), ogrody, strumyki, zamek, młyn, gorzelnia starościńska oraz mosty.

Rozbiory Polski pociągnęły za sobą szereg zmian administracyjnych, na skutek przyłączenia Ostrzeszowa do zaboru pruskiego (1793). W tym czasie w mieście nie rozwijało się szkolnictwo, co potwierdza wizytacja szkolna przeprowadzona w 1798 roku, stwierdzająca brak funkcjonującej w mieście szkoły oraz konieczność utworzenia nowej szkoły katolickiej. W tym samym roku w mieście odnotowano 73 domów krytych gontami oraz 42 chałupy kryte słomą na tzw. pustkowiach. Miasto rozwijało się w oparciu o owalnicowy plac targowy, prowadzący z Wrocławia i Krakowa do Grabowa i Kalisza. W 1793 roku do Ostrzeszowa przyłączono odrębne miasteczko Borek, sięgające do dzisiejszej ulicy Chmielnej. Było ono rządzone przez wójta i obejmowało swym zakresem dobra starościńskie i bardzo rozległe tereny leśne (wykarczowane w okresie zaboru pruskiego). Rynek w miejscowości Borek służył mieszkańcom jako plac targowy, przy którym znajdowała się drewniana karczma z podcieniem (zw. Jakubianką), rozebrana w 1924 roku. W 1794 roku obszar Ostrzeszowa został poszerzony także o wieś Bertuldów (dzisiejsze przedmieście św. Mikołaja), utworzoną już za panowania Kazimierza Wielkiego. W osadzie znajdował się już drewniany kościół p.w. św. Mikołaja (1758), który otrzymał także prawo do niezliczonej ilości drewna budulcowego. Przywilej ten upadł pod koniec XVIII wieku. Nową

szkołę wzniesiono w latach 1801-1802, przy ul. Krakowskiej (rozebrana w 1925). W 1897 r. do miasta przyłączono także osadę Justynka. W XIX wieku rozwój Ostrzeszowa ożywił się po wybudowaniu linii kolejowej. Wówczas zaczęto rozbudowywać się wokół dworca.

Międzywojnie było okresem odbudowy administracji i gospodarki. W 1939 roku w obręb miasta wszedł teren wsi Myje, zlokalizowanej w pobliżu śródmieścia, gdzie znajdował się kościół poewangelicki wraz ze szkołą, ruiny zamku oraz późniejsze ogródki działkowe. W czasie II wojny światowej w Ostrzeszowie więziono ponad 120 tys. jeńców, przez co nazywane było „za drutami". Był to jeden z trudniejszych okresów dla okolicznych mieszkańców, którzy czynili próby pomocy więźniom. Dzień przed wyzwoleniem, 20 stycznia 1945 roku na ulicach Ostrzeszowa rozstrzelano 14 osób. To wydarzenie, nazywane „Krwawą Sobotą" zostało upamiętnione tablicą umieszczoną na tutejszym Ratuszu. W 1954 roku do Ostrzeszowa przyłączono wieś Buda. Dopiero w 1956 roku władze miasta opracowały perspektywiczny plan zagospodarowania przestrzennego. Obecnie Ostrzeszów liczy około 15 tys. mieszkańców i nabiera znaczenia jako ośrodek przemysłu meblowego, ceramicznego, motoryzacyjnego, metalowego, usług budowlano-montażowych, a także rzemiosła i przetwórstwa spożywczego promującego produkty lokalne.

Gmina Mikstat

Na północ od Ostrzeszowa znajduje się Miasto i Gmina Mikstat. Na jej terenie znajduje się kilka historycznych miejscowości, tj.: Biskupice Zabaryczne, Kaliszkowice Kaliskie, Kaliszkowice Ołobockie, Komorów, Kotłów, Mikstat, czy Przedborowo. Osadnictwo na tym terenie skupiało się wokół miejscowości Mikstat, której początki sięgają X wieku. Znajdowała się ona wzdłuż szlaku handlowego, co miało znaczny wpływ na jego rozwój. Ukształtowaną strukturę prawną i urbanistyczną organizmu miejskiego Mikstat (Micxstat, Micstat, Mixstadt, MückeStadt) posiadał już w 1. połowie XIV wieku, co poświadcza umowa sprzedaży urzędu wójtowskiego z 1366 roku. Z umowy tej wynika, że do uposażenia wójta należały 3 łany ziemi, 1/3 wartości zasądzonych kar, tereny przeznaczone na pobudowanie łaźni miejskiej i młyna na rzece koło miasta, prawo wypasu bydła i małe polowanie.

W centrum miasta królewskiego znajdował się rynek z ratuszem, stanowiącym siedzibę władz miejskich. Wkrótce po pożarze w 1391 roku miasto zostało odbudowane i zwolnione z podatków i opłat (w tym opłat od sprzedaży soli na 5 lat). Wg zapisu akt sądu grodzkiego

w Ostrzeszowie z 1429 roku mieszczanie mikstaccy posiadali wyłączność na handel solą w obrębie 2 mil od miasta. W 1478 roku miał miejsce pożar, który strawił całe miasto. Obecna forma rynku została wytyczona po powtórnym uzyskaniu aktu lokacyjnego od króla Zygmunta Starego w 1528. W tym czasie nastąpiło znaczne ożywienie gospodarcze i wzrost liczby rzemieślników. Z wykazu podatkowego z 1563 roku wynika, że w mieście było ich aż 12, co zaowocowało powstaniu 2 cechów oraz rozwojowi słodownictwa i piwowarstwa. Powstał także nowy kościół parafialny. Wkrótce później, w 1590 roku, dzięki przywilejom nadanym przez Zygmunta III Wazę miasto mogło organizować cztery jarmarki w ciągu roku. W 1599 roku rozbudowano istniejący kościół. Z zachowanych akt lustracji dóbr królewskich wynika, że na przełomie XVI i XVII wieku w mieście było 65 domów opłacających 23 floreny czynszu rocznie. Na początku XVII wieku (1611) uzyskano przywilej na założenie szpitala. Po potopie szwedzkim w 1655 roku miasto znacznie podupadło. Rok później kościół parafialny został przejęty przez Kanoników Regularnych Laterańskich. W ok. 1670 roku w mieście funkcjonowała szkoła parafialna. W 1686 roku Mikstat nawiedziła epidemia, a w 1695 wielki pożar.

Na początku XVIII wieku na wzgórzu za miastem wzniesiono kościół p.w. św. Rocha. Ratusz odbudowano w 1789 roku. Podczas zaborów Mikstat przynależał do Prus. W 1812 roku w mieście powstał nowy budynek szkolny. W 1822 roku miasto padło pastwą kolejnego pożaru. Ocalał tylko budynek poczty na rynku, kościoły, probostwo i szkoła. W 1845 roku w mieście było 1295 mieszkańców i 143 budynki mieszkalne.

Gmina Grabów nad Prosną

Miejsko-wiejska gmina Grabów nad Prosną znajduje się na wschodnim skraju Wzgórz Ostrzeszowskich. Najstarsze ślady działalności człowieka na terenie dzisiejszego Grabowa nad Prosną i okolic datowane są na okres paleolitu. W skład gminy wchodzą historyczne miejscowości tj.: Bobrowniki, Bukownica, Chlewo, Giżyce, Książenice, Marszałki, Smolniki, czy Grabów nad Prosną będącą siedzibą gminy.

Pierwsza wzmianka o Grabowie nad Prosną pochodzi już z 1264 roku, gdy funkcjonowała jako wieś królewska, dzierżawiona przez Beniamina Zarembę. Grabów nad Prosną (dawn. Grabów, Grabow) był wówczas starostwem niegrodowym, obejmującym trzy klucze (majątki ziemskie jednego właściciela): grabowski, kuźnicki i mikstacki. Zapis nazwy Grabów pochodzi

z 1391 roku. W tym czasie miejscowość należała do Władysława Opolczyka, ale niedługo potem, w 1396 roku została zajęta przez króla Władysława Jagiełłę. W 1416 roku król Władysław Jagiełło, na prośbę ówczesnego dziedzica Marcina z Kalinowy Zaremby, kasztelana sieradzkiego nadał jej prawa miejskie. Był to przywilej lokacyjny oparty na prawie magdeburskim, które dawało miastu spore możliwości samorządowe. Miasto rozwijało się dzięki handlu, rolnictwu, hutnictwo oraz sukiennictwu i piwowarstwu wspomaganych dogodną lokalizacją wzdłuż szlaku handlowego.

W Grabowie istniał zamek, który usytuowany był około 1 kilometr na północ od miasta, wokół podmokłych łąk w dolinie zalewowej Prosny. Badania archeologiczne potwierdziły, iż do końca XIV w. było to założenie drewniano-ziemne. Na podstawie tekstów lustracji dóbr królewskich z lat 1564–1565 dowiadujemy się, iż był on niewielkich rozmiarów, rozplanowany na rzucie czworoboku i otoczony szeroką fosą, za którą mieściło się gospodarczo-administracyjne przedzamcze. W okolicy zamku funkcjonował także folwark.

W XVII wieku, dzięki staraniom gwardiana kaliskich franciszkanów, ojca Antoniego Ferdynanda Wilczka w mieście został założony zakon franciszkanów. Początkowo, w 1626 roku, franciszkanie odkupili drewnianą świątynię p.w. Najświętszej Marii Panny, następnie zaczęto stawiać mury klasztoru. Działania te odbywały się przy pełnym poparciu tutejszej szlachty, zwłaszcza starosty grabowskiego, Marcina Zaremby, który ofiarował zakonnikom grunt oraz cegielnię. Po otrzymaniu od miasta darowizny, król Władysław IV nadał ojcu Wilczkowi przywilej, pozwalający na fundację nowego kościoła, w miejscu istniejącej drewnianej świątyni. Poświęcenie kościoła wraz z klasztorem miało miejsce w 1658 roku. Kolejny kościół katolicki wybudowano na południowy wschód od Rynku, w latach 1662-1684. Był to rzymskokatolicki kościół parafialny p.w. Niepokalanego Serca Najświętszej Maryi Panny i św. Mikołaja.

Do połowy XVII wieku dobrami królewskimi zarządzali przedstawiciele rodu Zarembów, później Krasińscy herbu Ślepowron. W 1665 Grabów został splądrowany przez rokoszan Jerzego Lubomirskiego. Podczas trwającego w tym czasie najazdu szwedzkiego (1655-1656) zamek został zniszczony i opuszczony. Do dziś zachowały się jedynie jego fundamenty. Na przełomie XVII i XVIII wieku starostwo było w posiadaniu rodziny Przebędowskich i Pokrzywnickich herbu Grzymała. Początkowo miasto związane było z ziemią wieluńską, a do końca XVIII wieku z województwem sieradzkim. W połowie XVIII wieku majątek odkupiła rodzina Radziwiłłów.

Na terenie miasta i gminy Grabów nad Prosną prowadzone były liczne badania archeologiczne. Podczas tych prac na terenie miasta odkryto m. in. kilkuwarstwowy poziom ulicy

o nawierzchni drewnianej. Na terenie gminy, podczas badań prowadzonych w Chlewie odkryto pozostałości grodu warownego z okresu wczesnego średniowiecza (X-XI w.), który mógł stanowić element sieci małych grodów, usytuowanych dość gęsto, na całym obszarze południowej Wielkopolski.

Gmina Kobyla Góra

To gmina wiejska położona na wschód od Ostrzeszowa, na której znajdują się głównie okazałe obszary leśne. W jej skład wchodzą historyczne miejscowości, tj.: Myślniew, Parzynów, Pisarzowice, Rybin i Mąkoszyce. Najstarsze ślady bytności człowieka z terenu dzisiejszej gminy Kobyla Góra pochodzą z wczesnej epoki kamiennej, z ok. 8000-7000 lat p.n.e. Znaleziska archeologiczne z tego okresu znaleziono w miejscowościach tj.: Bierzów, Gęstwa, Mostki, czy Zmyślona Ligocka. Z cenniejszych odkryć w miejscowości stanowiącej siedzibę gminy o tej samej nazwie – Kobyla Góra, zachował się skarb przedmiotów brązowych, pochodzący z okresu kultury łużyckiej, ok. 800–400 lat p.n.e.

Już w XIII wieku istniały tu osady w Myślniewie (1256) i Parzynowie (1266). Rozkwit gminy przypada na przełom wieku XIV i XV., za czasów panowania króla Władysława Jagiełło. W 1387 roku teren dzisiejszej Kobylej Góry oraz Pisarzowic był Filip Mężyk, rodu Wieniawitów. W 1422 roku Kobyla Góra (dawn. Kobylagora, Haideberg) liczyła 11 łanów ziemi, z których opłacano czynsz. W 1509 roku nadano jej dokument lokacyjny, choć istnieją przesłanki, iż zyskała prawa miejskie już w ok. 1424 roku. W XV wieku miasto było własnością prywatną, zlokalizowaną na głównym szlaku handlowym. Na terenie gminy działały wówczas młyny, gorzelnie, browar, czy huty żelaza. Przywilej na organizację jarmarków Kobyla Góra otrzymała w 1509 roku przez króla Zygmunta Starego.

W 1746 roku w Myślniewie powstał drewniany kościół filialny p.w. Narodzenia Najświętszej Panny Marii, który przetrwał do naszych czasów. W obrębie Kobylej Góry 1793 roku znajdowało się jedynie 14 domów mieszkalnych, trzy stodoły i jedna studnia publiczna. Ulice nie były wybrukowane. W latach 1820-1840 liczba domów mieszkalnych zwiększyła się do 40, a w latach 1890-1910 do 53. Znajdował się tu także kościół katolicki (1808) i synagoga. Pod koniec XIX wieku za czasów zaborów pruskich na terenie gminy pojawiły się dwa kościoły ewangelickie

w Kobylej Górze (1894) i Pisarzowicach (1901). Gmina rozwijała się głównie z rolnictwa oraz działalności gospodarczej opartej na 7 młynach przy rzece Meresznicy.

Status miejski Kobyla Góra utraciła w 1793 roku wraz z przejściem pod pruskie panowanie w wyniku II rozbioru Polski. Gmina rozwijała się dzięki handlu, na którego istotny wpływ miało otwarcie w 1860 roku szosy z Ostrzeszowa do Wrocławia przez Kobylą Górę. W 1848 roku podczas Wiosny Ludów w Kobylej Górze miała miejska chłopska rebelia, stłumiona dopiero przez wojska pruskie. W 1879 roku w mieście wybuchł pożar, który strawił większość domów mieszkalnych i budynków gospodarczych. Odbudowę po pożarze przeprowadzono w latach 1879-1880. W 1919 roku miały tu miejsce walki powstańcze. W 1939 roku miało dojść do połączenia wsi Kobyla Góra i Góry, co było spowodowane małą ilością mieszkańców obu wsi sołeckich. Do połączenia nie doszło z powodu sprzeciwu wojewody poznańskiego. Dopiero po 1. września 1939 władze niemieckie połączyły wioski. Obecnie Kobyla Góra, siedziba władz gminnych ma status wsi.

Gmina Kraszewice

Gmina wiejska Kraszewice znajduje się w północno-wschodniej części powiatu. W jej obręb wchodzą historyczne wsie, tj.: Kuźnica Grabowska, czy Kraszewice. Jedną z najstarszych i największych miejscowości gminy stanowią Kraszewice (Schöngrunden; siedziba gminy), wzmiankowane po raz pierwszy w XIII wieku. W 1423 roku król Władysław Jagiełło wydał przywilej fundacyjny dla Kuźnicy, czerpiącej z pobliskich złóż rudy darniowej. W XV wieku (1431) była to wieś królewska, należąca do starostwa grabowskiego. Od XVI do XVIII wieku gospodarka Kraszewic kwitła dzięki rzemieślnictwu, browarom, gorzelni, czy bartnictwa. W 1649 r. król Jan Kazimierz nadał starostwo grabowskie wraz z Kraszewicami Janowi Kazimierzowi Krasińskiemu. W roku 1655 wieś zamieszkiwało 617 osób. Pod koniec XVII wieku wieś została oczynszowana. W tym czasie w Kraszewicach wybudowano pierwszy kościół katolicki, p.w. św. Katarzyny. W roku 1736 i 1737 na ziemi wieluńskiej panował wielki głód, który dotknął także mieszkańców Kraszewic. W 1754 r., na mocy przywileju nadanemu przez króla Augusta III Sasa Mocnego w Kraszewicach utworzono samodzielne wójtostwo, wyposażone we własny folwark, browar, młyn oraz karczmę. W XVIII wieku dwukrotnie dochodziło do wybuchu

buntów chłopów. W 1787 roku wybudowano nowy, drewniany kościół, a w 1872 roku erygowano parafię.

W wyniku ustaleń kongresu wiedeńskiego wieś znalazła się w Królestwie Kongresowym, stając się miejscowością nadgraniczną. Podczas zaborów gmina należała do części rosyjskiej. W latach 1882-1888 na miejscu istniejącej świątyni wzniesiono nowy, murowany kościół, p.w. św. św. Apostołów Piotra i Pawła, w stylu neogotyckim, wg proj. arch. Józefa Chrzanowskiego. W XIX wieku zlikwidowano tutejszą hutę żelaza. W 1918 roku obok kościoła mieszkańcy posadzili „Dąb Wolności", ku czci odzyskania niepodległości. W międzywojniu wzniesiono nowy budynek szkoły, która wkrótce po wybuchu II wojny światowej została zawieszona. W czasie międzywojnia wybudowano także drogę bitą z Kraszewic do Grabowa oraz zakupiono teren pod nowy cmentarz. Podczas okupacji Kraszewice podlegały pod Kraj Warty. Po wojnie wznowiono naukę w nowej szkole oraz działalność OSP. W 1949 utworzono bibliotekę, a w 1955 oddano do użytku stadion sportowy. Do 1953 roku miejscowość była siedzibą gminy Skrzynki, w województwie łódzkim. W 1954 powróciła w skład reaktywowanego powiatu ostrzeszowskiego. Rok później Armia Radziecka wyzwoliła teren gminy spod okupacji. W tym samym roku Kraszewice ponownie wróciły do reaktywowanego powiatu ostrzeszowskiego, oraz przyłączono wsie Giżyce i Jaźwiny z powiatu kaliskiego. Granice administracyjne obecnego kształtu gminy zostały wytyczone w latach 80-tych.

Gmina Doruchów

Gmina wiejska Doruchów położona jest w południowej części powiatu. Jest to jedyna gmina na terenie powiatu, w której zlokalizowane są rezerwaty przyrody (Rezerwat Jodły Ostrzeszowskie i Rezerwat Pieczyska). Jej siedzibę stanowi wieś Doruchów o proweniencji średniowiecznej. Na jej terenie znajdują się historyczne wsie tj: Przytocznica, Tokarzew, Skarydzew, czy Zalesie. Miejscowości rozwijały się głównie dzięki położeniu przy trakcie handlowym oraz bogatym złożom rudy darniowej, co poświadcza funkcjonowanie tzw. Starej Huty w Doruchowie (huta żelaza wraz z kuźnią z XV wieku) oraz tzw. Huty Zaleśnej w Zalesiu (połowa XVI wieku). Na przełomie XVII i XVIII wieku rozwój gminy zahamowały fale epidemii i wielkiego głodu.

Najstarsza wzmianka o wsi Doruchów (siedziby gminy) pochodzi z 1213 roku, z Kodeksu Dyplomatycznego Wielkopolski. Na terenie gdzie obecnie usytuowany jest zespół dworsko – parkowy z przełomu XIX i XX w. najprawdopodobniej istniało średniowieczne założenie obronne. Na początku XV w. miejscowość należała do Wierzbiętów Kępińskich. Wówczas we wsi funkcjonowała huta żelaza. XVII i początek XVIII wieku to czas znacznego zahamowania rozwoju regionu na skutek potopu szwedzkiego, klęski głodu (1699) oraz epidemii cholery (1710).

Po drugim rozbiorze Polski Doruchów został przyłączony do Prus. W roku 1852 w Doruchowie otworzono fabrykę papieru „Dąbrówka". Był to czas, gdy zaczęto odchodzić w regionie od hutnictwa na rzecz rozwijającego się przemysłu papierniczego. W latach 1918-1919 Doruchów był siedzibą sztabu południowego odcinka frontu walk powstańców wielkopolskich. Gmina Doruchów została utworzona w 1935 roku, a od 1955 roku weszła w obręb powiatu ostrzeszowskiego, co przyczyniło się do jej poprawy gospodarczej.

Gmina Czajków

Wiejska gmina Czajków zlokalizowana jest po wschodniej stronie powiatu Ostrzeszowskiego, przy granicy z województwem łódzkim. Najstarsze ślady bytności człowieka na terenie gminy Czajków, podobnie jak w dalszej części regionu pochodzą z późnego paleolitu (12–11 tys. lat p.n.e.). Losy Czajkowa i całego klucza kuźnickiego były związane z losami starostwa grabowskiego, które zostało utworzone w 1460 roku. Pierwsze wzmianki o miejscowości Czajków pochodzą z 1565 roku, gdy była to wieś królewska w powiecie ostrzeszowskim województwa sieradzkiego. Kolejne, dokładniejsze już informacje pochodzą z roku 1773, z inwentarza starostwa grabowskiego, który wymienia klucz kuźnicki składający się ze wsi: Kuźnica Grabowska, Czajków, Głuszyna wraz z pustkowiami. Wieś Czajków była wówczas zobowiązana do przekazywania dworowi grabowskiemu „owsa osepowego na św. Marcin wiertli 6,5 miary sieradzkiej". Działające w Czajkowie młyn, tartak i gorzelnia płaciły łącznie 34 złote polskich czynszu.

W roku 1792 starostwo grabowskie wraz z całą Wielkopolską znalazło się w Królestwie Prus. Po kongresie wiedeńskim granica na Prośnie podzieliła dawne starostwo na dwie części: główna część z Grabowem i kluczem mikstackim pozostała w granicach Prus, natomiast cały klucz kuźnicki z Czajkowem i Kraszewicami znalazł się w Rosji. Do 1953 roku miejscowość była

siedzibą gminy Kuźnica Grabowska, którą przemianowano wówczas na Gminę Czajków. Gmina została zniesiona rok później wraz z reformą wprowadzającą gromady w miejsce dotychczasowych gmin. Od roku 1975 do końca 1998 roku gmina należała administracyjnie do województwa kaliskiego. Kolejna reforma administracyjna w 1973 roku reaktywowała jedynie gminę Kuźnica Grabowska. Gmina Czajków została przywrócona dopiero w 1982 roku, na skutek podziału gminy Grabów nad Prosną.

3.2. Krajobraz kulturowy

Teren powiatu ostrzeszowskiego historycznie stanowił pograniczne tereny pomiędzy Śląskiem i Wielkopolską czy Prusami i Rosją. Wielokulturowość tego obszaru dostrzegalna jest w zachowanym dziedzictwie kulturowym.

Krajobraz kulturowy powiatu ostrzeszowskiego tworzą historyczne układy urbanistyczne i ruralistyczne, założenia dworskie, liczne budownictwo sakralne (w dużej mierze drewniane) oraz obiekty przemysłowe i budownictwo mieszkalne, z towarzyszącą zabudową gospodarczą.

Na terenie powiatu zachowało się kilka cennych średniowiecznych układów urbanistycznych, rozplanowanych zgodnie z prawem magdeburskim, gdzie centrum stanowi Rynek na rzucie kwadratu. Wyróżnić tutaj należy:

- układ urbanistyczny miasta Ostrzeszów,
- układ urbanistyczny miasta Mikstat,
- układ urbanistyczny miasta Grabów nad Prosną.

Na terenie powiatu znajduje się także wiele wsi z zachowanym historycznym układem ruralistycznym, głównie w typie widlicy lub ulicówki. Należy zaznaczyć, iż historyczna zabudowa wokół wielu z nich została mocno przekształcona poprzez wprowadzenie nowej zabudowy, o ahistorycznej formie, a także poprzez prace budowlane wykonane niezgodnie ze sztuką konserwatorską, w tym: wymianę ceramicznych dachówek na blachodachówkę, wymianę stolarki na okna PCV, docieplenie budynków od zewnątrz, czy zastosowanie różnorodnej kolorystyki elewacji, odbiegającej od oryginału. Większość pierwotnych schematów planistycznych zostało przekształcone w procesie zmian w stosunkach własnościowych, rozwoju gospodarki folwarcznej, w wyniku XIX-wiecznych uwłaszczeń przeprowadzonych przez władze zaboru pruskiego oraz współczesnych rozbudów miejscowości.

Forma historycznej zabudowy mieszkalnej w powiecie ostrzeszowskim jest dość zróżnicowana. Występują tu obiekty głównie jedno- lub dwukondygnacyjne, rozplanowane na rzucie wydłużonego prostokąta, o prostej bryle, przekryte dachem dwuspadowym lub naczółkowym, czasem z facjatkami na osi, oraz niskie, dwukondygnacyjne kamienice czynszowe z poddaszem w centrum założeń urbanistycznych. Do budynków mieszkalnych o szczególnej wartości historycznej i artystycznej wyróżnić należy dom zlokalizowany przy ul. Władysława Jagiełły 10, przy Rynku w Grabowie nad Prosną, wzniesiony w 1. połowie XIX, zespół dawnego sierocińca w Marszałkach (ob. dom opieki społecznej), z pocz. XX oraz dom (ob. plebania) zlokalizowany przy ul. Grabowska 1 w Mikstacie, z 1. połowy XX wieku.

Bogate dziedzictwo budownictwa i zespołów sakralnych reprezentowane jest przez liczne obiekty sakralne na terenie całego powiatu. Najstarszym z nich, datowanym na ok. 1337 rok jest gotycki kościół farny p.w. NMP Wniebowziętej w Ostrzeszowie, fundacji Kazimierza Wielkiego w centrum Ostrzeszowa. Dużą ilość obiektów sakralnych stanowią kościoły drewniane, wzniesione w konstrukcji zrębowej i oszalowane. Są to:

1. Bobrowniki, kościół pw. św. Barbary, XVII, 1832
2. Chlewo, kościół par. pw. św. Marcina, 1651
3. Marcinki, kościół pw. Trójcy Świętej, 1800
4. Mikstat, kościół cmentarny pw. św. Rocha, 1788
5. Myślniew, kościół fil. pw. Narodzenia NMP, 1746
6. Ostrzeszów, kościół fil. pw. św. Mikołaja, ul. św. Mikołaja, 1758
7. Parzynów, kościół pw. św. Mikołaja, 1780-81
8. Siedlików, kościół pw. św. Andrzeja Apostoła, 1778

Kolejną liczną grupę stanowią także kościoły ewangelickie i neogotyckie:

1. Grabów nad Prosną, kościół ewangelicki, ob. nieczynny, ul. Kaliska 31, 1887
2. Kobyla Góra, kościół ewangelicki, 1894
3. Ostrzeszów, kościół ewangelicki, ob. rzym.-kat. Par. pw. Chrystusa Króla, 1859-1861
4. Pisarzowice, kościół ewangelicki, (ob. nieczynny, mocno zdewastowany), 1902
5. Kraszewice, kościół par. pw. św. Apostołów Piotra i Pawła, 1882-88

Pozostałe cenne obiekty sakralne to założenia klasztorne:

1. Grabów nad Prosną, zespół klasztorny franciszkanów
2. Ostrzeszów, zespół klasztorny bernardynów, ob. nazaretanek

oraz murowane i otynkowane kościoły rzymsko-katolickie:

1. Bukowica, kościół par. pw. św. Filipa i Jakuba, 1721, 1776 – barok (korpus), historyzm (wieża)
2. Giżyce, kościół par. pw. Przemienienia Pańskiego, 1887 – neorenesans
3. Grabów nad Prosną, kościół par. pw. Serca NMP i św. Mikołaja, 1662-1684, 1870 – barok
4. Kobyla Góra, kościół par. pw. św. Jadwigi, 1806-1807 – klasycyzm
5. Mikstat, kościół par. pw. Świętej Trójcy, 1913-14 – neobarok
6. Marszałki, kościół, ob. par. pw. Chrystusa Króla, 1933 (należy do zespołu sierocińca)

Na terenie powiatu wyróżniają się także:

1. Olszyna, kościół pw. św. Wawrzyńca, 1820-1821 – w konstrukcji szachulcowej
2. Kotłów, kościół par. pw. Nawiedzenia NMP, 2 poł. XII, 1721, 1905-8 – murowany, z kamienia, częściowo otynkowany

W powiecie ostrzeszowskim przetrwało kilka budynków dworskich. Na uwagę zasługują cenne przykłady drewnianej architektury dworskiej, tak nielicznie zachowanej do dnia dzisiejszego, są to:

1. Rojów, dwór, XVIII/XIX
2. Giżyce, dwór, ok. 1760-1775

Obiekty te wymagają przeprowadzenia prac remontowo-konserwatorskich.

Większość dworów w powiecie wzniesiono w konstrukcji tradycyjnej, murowane z cegły i otynkowane:

1. Kochłowy, dwór wraz z parkiem, pocz. XX, 1920 (ob. dom pomocy społecznej – pomoc dla osób przewlekle psychicznie chorych)
2. Kuźnica Grabowska, dwór wraz z parkiem, pocz. XIX, po 1920 (ob. Muzeum Elementarza im. prof. Mariana Falskiego)
3. Doruchów, dwór, XIX/XX (ob. biblioteka gminna)
4. Grabów nad Prosną, zespół dworski:
    - dwór, XVIII/XIX, 1908 (ob. Urząd Miasta i Gminy w Grabowie nad Prosną)
    - rządcówka, 1 poł. XIX
    - park, 1830-40.

Na terenie powiatu ostrzeszowskiego zachował się także obiekt warowny – średniowieczne ruiny zamku wraz z basztą w Ostrzeszowie (XIV wiek) fundacji Kazimierza Wielkiego.

Na terenie powiatu zachowały się także przykłady zabytków techniki, gdzie wymienić należy dwa budynki zlokalizowane w Ostrzeszowie: budynek produkcyjny gazowni z 1905 roku oraz wodociągowa wieża ciśnień z 1916. Oba budynki są w dobrym stanie zachowania. W gorszej kondycji są obiekty przemysłowe niewpisane do rejestru zabytków, m.in. młyn wodny w Rudniczysku z 1928 roku, w konstrukcji murowanej, czy kolejowa wieża ciśnień w Ostrzeszowie z 1910 roku. Ich stan zachowania jest bardzo zły, głównie ze względu na długotrwałe nieużytkowanie, prowadzące do coraz większej destrukcji.

Podsumowując, powiat ostrzeszowski znajduje się w południowym krańcu województwa i podzielony jest na obszary miejskie, scentralizowane wokół miast: Grabów nad Prosną, Mikstat i Ostrzeszów, oraz obszary wiejskie, zajmujące większość jego terenu. Historyczne centra miast tworzą prostokątne Rynki, wokół których rozciągają się pierzeje zabudowy mieszkalnej. Należy zaznaczyć, iż historyczna zabudowa wokół Rynków została przekształcona poprzez prace budowlane wykonane niezgodnie ze sztuką konserwatorską, w tym: wymianę ceramicznych dachówek na blachodachówkę, lub dachówki w zróżnicowanej kolorystyce, wymianę stolarki na okna PVC, docieplenie budynków od zewnątrz, czy zastosowanie różnorodnej kolorystyki elewacji, odbiegającej od historycznej. W miastach zauważalny jest także problem nieunormowanych form i kolorystyki reklam, przeważnie montowanych na budynkach, które zakłócają odbiór elewacji oraz mocno kontrastują z ich wystrojem architektonicznym.

„Złoty wiek" powiatu przypada na czasy Kazimierza Wielkiego. Z tego okresu zachowały się takie zabytki jak „Baszta Kazimierzowska", czy kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP w Ostrzeszowie. Z XVII i XVIII wieku pochodzą głównie obiekty sakralne, w tym m.in. zespół klasztorny bernardynów w Ostrzeszowie i zespół klasztorny franciszkanów w Grabowie nad Prosną. Z tego okresu pochodzą także drewniane dwory w Rojowie i Giżycach oraz drewniany kościół św. Rocha w Mikstacie. Najwięcej zachowanych zabytków datuje się na wiek XIX i XX. Są to głównie kościoły, (w tym kościoły ewangelickie) oraz zespoły dworskie. Do nielicznej grupy należą dwa domy z poł. XIX wieku w Grabowie nad Prosną i Mikstacie (ob. plebania), ratusz w Ostrzeszowie (1840), a także dwa zabytki techniki z pocz. XX wieku – budynek produkcyjny gazowni i wodociągowa wieża ciśnień w Ostrzeszowie.

Historyczny obraz powiatu obecnie zdominowany jest przez współczesne formy architektoniczne, konkurujące z dawną zabudową. Istniejące miejsca historyczne wymagają rewitalizacji oraz uporządkowania w obrębie ich otoczenia w kwestii reklam, małej architektury, czy nowo projektowanych inwestycji, które nie powinny dominować w tego typu przestrzeniach, lecz stawać się niejako tłem dla obszarów zabytkowych.

3.3. Zabytki nieruchome

W rozdziale tym ujęto zabytki nieruchome objęte ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków. Kompletny wykaz obiektów objętych ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków wskazano w rozdziale 4.1. Najwięcej obiektów wpisanych do rejestru znajduje się na terenie Miasta i Gminy Ostrzeszów, natomiast w Gminie Czajków nie dokonano żadnego wpisu.

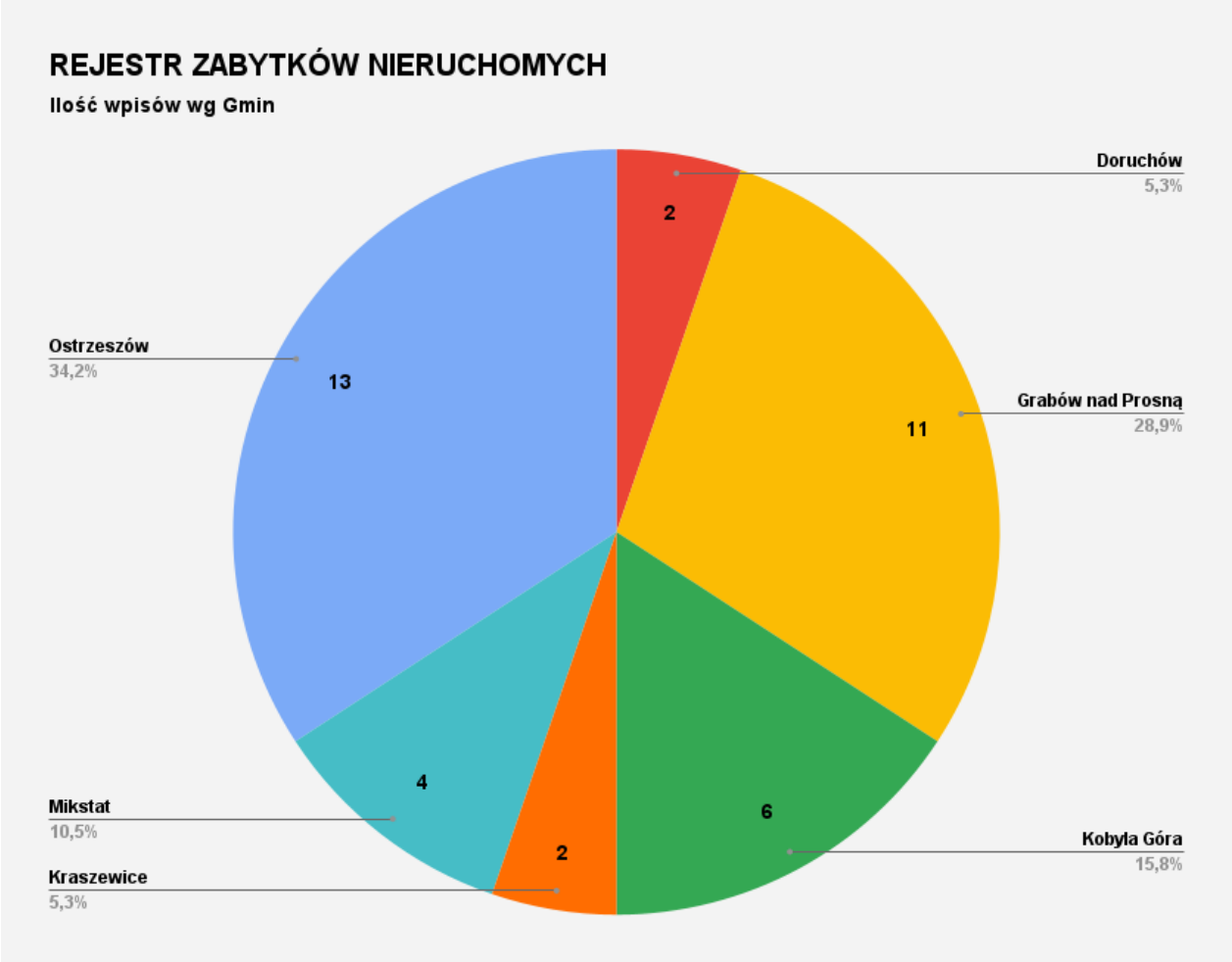

Przeważająca większość wpisów do rejestru zabytków nieruchomych (23 wpisy z 38) powiatu ostrzeszowskiego stanowi architektura sakralna często objęta ochroną wraz z cmentarzami i dzwonnicami. Są to:

1. Bobrowniki, kościół pw. św. Barbary, drewn., XVII w., 1832 r.
2. Bukowica, kościół par. pw. śś. Filipa i Jakuba, 1721r., 1776 r.
3. Chlewo, kościół par. pw. św. Marcina, drewn., 1651 r.
4. Giżyce, kościół par. pw. Przemienienia Pańskiego, 1887 r.
5. Grabów nad Prosną, kościół ewangelicki, ob. nieczynny, 1887 r.
6. Grabów nad Prosną, kościół par. pw. Serca NMP i św. Mikołaja, 1662-84 r., 1870 r.
7. Grabów nad Prosną, zespół klasztorny franciszkanów, XVII-XVIII w.
8. Kobyla Góra, kościół par. pw. św. Jadwigi, 1806-7 r.
9. Kobyla Góra, zespół kościoła ewangelickiego, 1894 r.
10. Kotłów, kościół par. pw. Nawiedzenia NMP, 2. poł. XII w., 1721 r., 1905-8 r.
11. Kraszewice, kościół par. pw. św. Apostołów Piotra i Pawła, 1882-88 r.
12. Marcinki, kościół pw. Trójcy Świętej, drewn., 1800 r.
13. Marszałki, kościół, ob. par. pw. Chrystusa Króla, 1933 r. (wpisany jako zespół sierocińca)
14. Mikstat, kościół cmentarny pw. św. Rocha, drewn., 1788 r.
15. Mikstat, kościół par. pw. Świętej Trójcy, 1913-14 r.
16. Myślniew, kościół fil. pw. Narodzenia NMP, drewn., 1746 r.
17. Olszyna, kościół pw. św. Wawrzyńca, szach., 1820-21 r.
18. Ostrzeszów, kościół ewangelicki, ob. rzym.-kat. Par. pw. Chrystusa Króla, 1859-1861 r.
19. Ostrzeszów, kościół fil. pw. św. Mikołaja, drewn., 1758 r.
20. Ostrzeszów, kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP, 1337 r., XV w.
21. Ostrzeszów, zespół klasztorny bernardynów, ob. nazaretanek, XVII-XVIII w.
22. Parzynów, kościół pw. św. Mikołaja, drewn., 1780-81 r.
23. Pisarzowice, kościół ewangelicki, 1902 r.
24. Siedlików, kościół pw. św. Andrzeja Apostoła, drewn., 1778 r.

Inną, jednak już znacznie mniej liczną grupą zabytków są dawne dwory oraz założenia dworskie wraz z towarzyszącymi zabudowaniami gospodarczymi oraz parkami. Najbardziej wartościowe oraz najciekawsze tego typu obiekty to:

1. Doruchów, zespół dworski, XIX/XX w.:
    - dwór
    - park
2. Giżyce, dwór, drewn., ok. 1760-1775 r.
3. Grabów nad Prosną, zespół dworski:
    - dwór, XVIII/XIX, 1908 r.
    - rządówka, 1. poł. XIX w.
    - park, 1830-40 r.
4. Kochłowy, zespół dworski:
    - dwór, pocz. XX w., 1920 r.
    - park, XIX/XX w.
5. Kuźnica Grabowska, park dworski, pocz. XIX w., po 1920 r.
6. Marszałki, zespół sierocińca, ob. dom opieki społecznej, pocz. XX w.:
    - budynek sierocińca
    - willa, ob. plebania
    - czworaki
    - wozownia
    - 2 budynki gospodarczo-mieszkalne
    - park
7. Rojów, dwór, drewn., XVIII/XIX w.
8. Torzeniec:
    - pałac, 1914-1918 r.
    - park, połowa XIX w.

Na terenie powiatu ostrzeszowskiego zachowały się także przykłady obiektów przemysłowych. Zabytki techniki oraz wartościowe przykłady architektury przemysłowej reprezentowane są przez:

1. Ostrzeszów, budynek produkcyjny gazowni, 1905 r.
2. Ostrzeszów, wodociągowa wieża ciśnień, 1916 r.

Obiekty mieszkalne:

1. Grabów nad Prosną, dom, 1. poł. XIX w.
2. Mikstat, dom, ob. plebania, 1. poł. XIX w.

Obiekty publiczne:

1. Ostrzeszów, ratusz, 1840

Zamki:

1. Ostrzeszów, ruiny zamku z basztą, XIV w.

Do bardzo cennych elementów ostrzeszowskiego dziedzictwa należą zachowane układy urbanistyczne i ruralistyczne. Do rejestru zabytków wpisany został:

1. Ostrzeszów, układ urbanistyczny oraz warstwy archeologiczno-kulturowe, przed 1283 r.

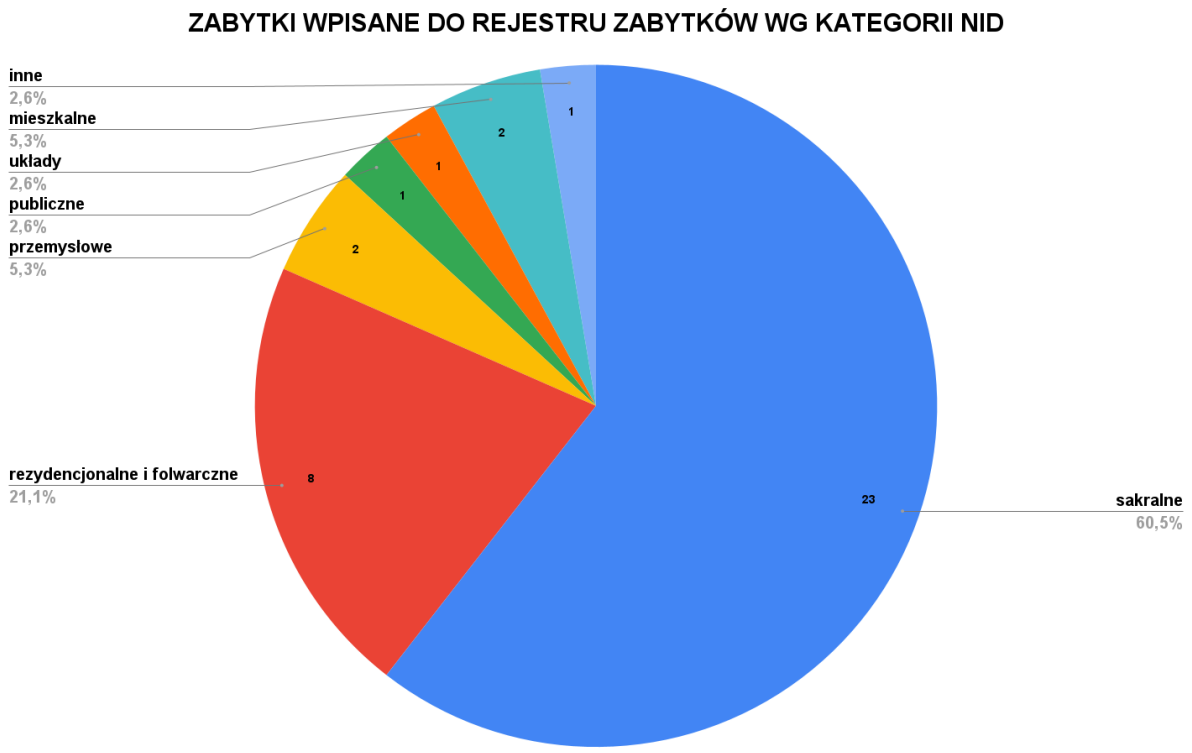

Starostwo Powiatowe w Ostrzeszowie jest właścicielem następujących obiektów wpisanych do rejestru zabytków:

- Marszałki (Miasto i Gmina Grabów nad Prosną) – zespół folwarczny, sierociniec, ob. dom opieki społecznej,

- Kochłowy (Miasto i Gmina Ostrzeszów) – dwór, ob. dom pomocy społecznej,
- Ostrzeszów – w granicach układu urbanistycznego usytuowany jest budynek obecnego Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie, ul. Zamkowa 17.

3.4. Zabytki ruchome

Zgodnie z art. 3 pkt. 3 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytek ruchomy, to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych będących dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiąca świadectwo minionej epoki, bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.
Właściciel lub posiadacz zabytku ruchomego zobowiązany jest m.in. do:

- zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobiegania zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremniania niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałania kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,
- kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględniania zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Zabytki ruchome wpisane do rejestru na terenie powiatu stanowią wyposażenie kościołów. Są to głównie obiekty z okresu baroku i rokoka, w formie ołtarzy, ambon, chrzcielnic, konfesjonałów, obrazów, prospektów organowych, dzwonów (najstarszy w 1557 roku), czy nagrobków, a także malowideł ściennych kościołów i klasztorów. Do cennego wyposażenia zaliczają się także krucyfiksy procesyjne powstałe w stylu barokowo-ludowym.

Największy zespół zabytków znajduje się na terenie gminy Mikstat. Niemal połowa z nich stanowi wyposażenie kościoła par. pw. Narodzenia NMP w Kotłowie, datowane głównie na XVIII wiek. Do cenniejszych zabytków ruchomych kościoła należy obraz Matki Bożej Kotłowskiej (1605), który od wieków przyciąga wielu pielgrzymów. Pozostałe zabytki znajdują się w miejscowości Mikstat, w kościele par. pw. Świętej Trójcy, przed kościołem pw. Świętej Trójcy

– krzyż przydrożny wykonany z drewna w II połowie XIX wieku ozdobiony rzeźbami wykonanymi przez Pawła Brylińskiego oraz w kościele fil. pw. św. Rocha.

W gminie Ostrzeszów w pięciu zespołach znajdują się 63 obiekty wpisane do rejestru zabytków ruchomych. Najwięcej z nich znajduje się w miejscowości Ostrzeszów, w kościele filialnym pw. Św. Mikołaja – wyposażenie oraz polichromie we wnętrzu, następnie wyposażenia wnętrza kościoła i klasztoru pobernardyńskiego pw. św. Michała Archanioła i pozostałości polichromii z północnej ściany kościoła par. pw. NMP Wniebowziętej. Kolejne zabytki ruchome należą do wystroju i wyposażenia kościoła par. pw. św. Andrzeja Apostoła w Siedlikowie.

W Gminie Grabów nad Prosną wpisane są 4. zespoły obiektów zabytkowych, wpisane do rejestru zabytków. Najwięcej z nich znajduje się w kościele par. pw. św. Marcina w Chlewie, następnie w kościele par. pw. śś. App. Filipa i Jakuba w Bukownicy, w kościele pw. św. Barbary w Bobrownikach i w Grabowie - zespół rzeźb z krzyża wielofigurowego z dziedzińca kościoła par. pw. Niepokalanego Serca Maryi.

W gminie Kraszewice na podstawie 1. decyzji wpisane do rejestru zostało 17 zabytków ruchomych – wszystkie należą do wyposażenia kościoła pw. śś. Apostołów Piotra i Pawła w Kraszewicach. Podobna ilość obiektów sakralnych wpisanych do rejestru zabytków ruchomych należy do kościoła filialnego pw. Świętej Trójcy w miejscowości Marcinki, gm. Kobyla Góra. Są to: rzeźba przedstawiająca "Madonnę z Dzieciątkiem", polichromia we wnętrzu oraz pozostałe wyposażenie.

	Czajków	Doruchów	Grabów nad Prosną	Kobyla Góra	Kraszewice	Mikstat	Ostrzeszów
Liczba zabytków w zespole	0	0	41	14	17	83	61
Ilość wpisów	0	0	3	3	1	4	5

3.5. Zabytki archeologiczne[2]

Pierwsze, choć bardzo nieliczne, ślady bytności człowieka na terenie regionu ostrzeszowskiego pochodzą z epoki kamienia (ok. 12-11 tys. lat p.n.e.). Znaleziska z okresu mezolitu zostały odkryte w miejscowościach: Kuźnica Grabowska (gm. Kraszewice), Rogaszyce i Siedlików (gm. Ostrzeszów).

Intensywniejszy rozwój osadnictwa na omawianym obszarze nastąpił w okresie neolitu. Znalezienie licznych odłamków ceramiki w Grabowie nad Prosną oraz w Budach pod Ostrzeszowem świadczy o bytności i asymilacji obcych kultur z tutejszą ludnością. Zaliczana do

[2] W opisie wykorzystano:
Zestawienia AZP z Archiwum WUOZ Poznań, Delegatura w Kaliszu oraz Archiwum NID
Karty ewidencyjne stanowisk archeologicznych, Archiwum NID
Dzieje Ostrzeszowa, S. Nawrocki (red.), 1990 r.
Z. Durczewski, *Grupa górnośląsko – małopolska kultury łużyckiej w Polsce*, 1946 r.
Ostrzeszów. Historia i współczesność, M. Rzepecka (red.), 2007 r.
J. Wielowiejski, *Prahistoria ziem polskich T.5 Późny okres lateński i okres rzymski*, 1981 r.
www.old2.muzarp.poznan.pl dostęp 06.2022 r.

nich była min. kultura pucharów lejkowatych i kultura amfor kulistych. Wraz z pojawieniem się tych kultur na omawianym terenie następuje stopniowy wzrost w formach zbieractwa, łowiectwa i rybołówstwa.

Znacznie więcej znalezisk datowanych jest na okres późnego neolitu i epokę brązu. Dominującymi reliktami były te związane z kulturą łużycką i przeworską. Odkryciami potwierdzającymi znaczenie kultury łużyckiej dla tych terenów są liczne osady, ślady osadnicze a przede wszystkim cmentarzyska. Jednym z nich jest m. in. cmentarzysko odkryte w Godziętowach, pochodzące prawdopodobnie z wczesnej epoki żelaza, na którym znaleziono i rozkopano 19 grobów ciałopalnych obłożonych kamieniami.

Licznie występujące złoża darniowe i późniejsze ich wykorzystywanie w uzyskaniu żelaza miało znaczący wpływ na kształtowanie osadnictwa na terenie ziemi ostrzeszowskiej, szczególnie w okresie wpływów rzymskich.

W Siedlikowie koło Ostrzeszowa odnaleziono w 1880 r. skarb złożony z kilkuset denarów rzymskich, sztabki srebra i biżuterii srebrnej. Skarb zasłynął nie tylko ze względu na zgromadzone bogactwo i unikatowe znaleziska, ale także niezwykłe miejsce, w którym go zdeponowano. Była to wyjątkowo duża kotlinka pieca dymarskiego. Na relikty pieców dymarskich natrafiono w kilkunastu miejscowościach powiatu ostrzeszowskiego. Ujawnione intensywne pozostałości starożytnego hutnictwa żelaza, może wskazywać na występowanie na tym obszarze sporego ośrodka hutniczego.

Depozyt z Siedlikowa zawierający ok. 400 monet srebrnych należy do skarbów denarów z najmłodszymi monetami emitowanymi w pierwszych latach panowania Septymiusza Sewera (193-211), licznie odkrywanych na obszarze europejskiego Barbaricum.

Dawniej sądzono, że skarby ukryto w niespokojnych czasach. Obecnie przeważa pogląd, że trafiały do ziemi w charakterze ofiar i miało to związek z wyobrażeniami eschatologicznymi. Do depozytów dodawano bowiem cenną biżuterię, głównie kobiecą (zwłaszcza okazałe zapinki), stanowiącą także istotny element wyposażenia grobów elit barbarzyńskich ze schyłku starożytności.

Najliczniejszą grupą odkryć archeologicznych stanowią pozostałości z czasów przedpiastowskich z okresu średniowiecza i nowożytności.

Zgodnie z treścią art. 3 pkt. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek archeologiczny jest to zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną

pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem. Zgodnie z art. 6 ust. 3 ww. ustawy ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania: zabytki archeologiczne będące, w szczególności: a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, b) cmentarzyskami, c) kurhanami, d) reliktami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Podstawową i wiodącą metodą ewidencjonowania stanowisk archeologicznych jest ogólnopolski program badawczo-konserwatorski Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP). Systematyzuje on istniejący zasób wiedzy o rozpoznaniu archeologicznym terenu, poprzez obserwację archeologiczną terenu oraz uwzględnianie informacji zawartych w zbiorach archiwalnych, zbiorach muzealnych, instytucjach i publikacjach. Zbiór dokumentacji AZP, reprezentujący ewidencję zasobów archeologicznych, jest otwarty i ciągle uzupełniany w procesie archeologicznego rozpoznania terenu. Do zbioru włączane są wszelkie informacje o wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach przeszłości niezależnie od charakteru badań, a także wszystkie bieżące informacje weryfikujące lub uzupełniające dotychczasowe zebrane dane. W ten sposób dokumentacja stanowisk archeologicznych utworzona metodą AZP może być źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie i zabytkach archeologicznych.

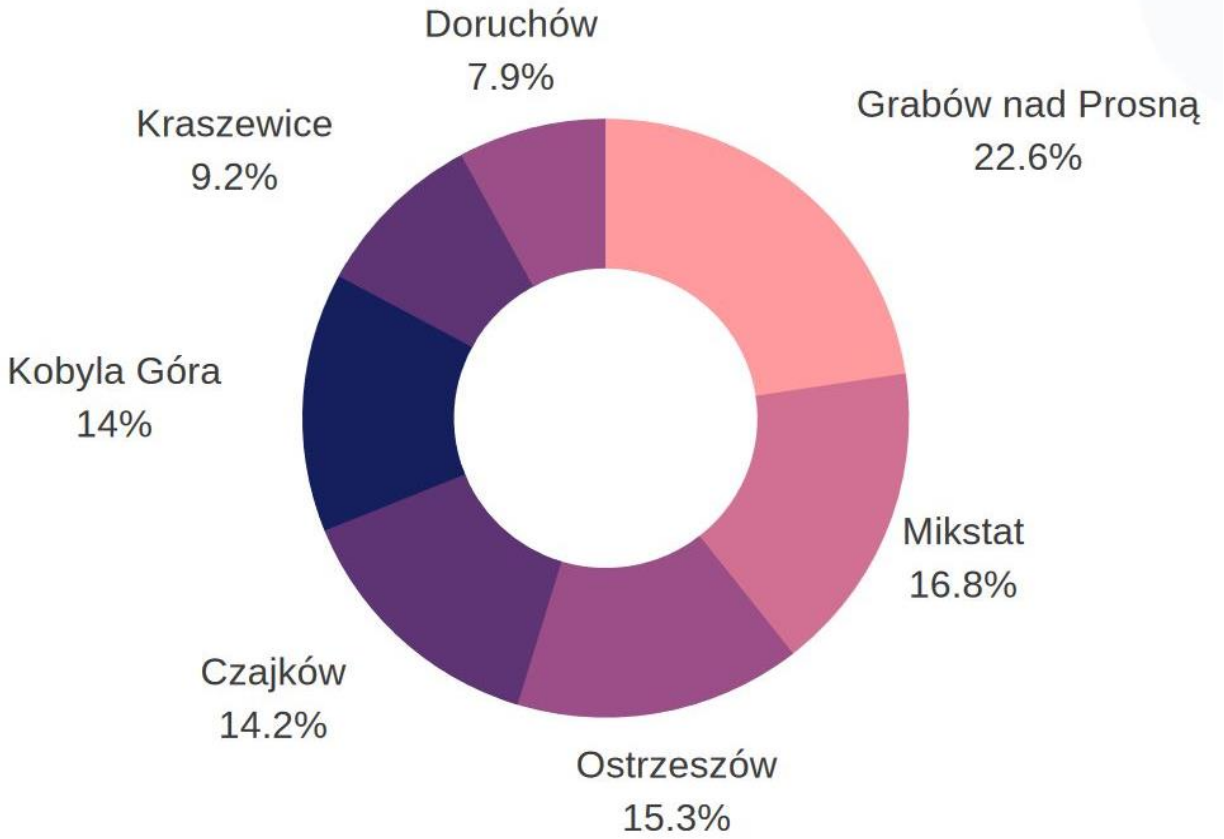

Stanowska AZP na obszarze powiatu ostrzeszowskiego,
źródło: zestawienia AZP z Archiwum WUOZ Poznań, Delegatura w Kaliszu oraz Archiwum NID

Na terenie powiatu ostrzeszowskiego oznaczono łącznie około 1150 stanowisk archeologicznych – gmina Grabów nad Prosną 260 stanowisk, gmina Mikstat 193 stanowiska, gmina Ostrzeszów 176 stanowisk, gmina Czajków 163 stanowisk, gmina Kobyla Góra 161 stanowisk, gmina Kraszewice 106 stanowisk i Gmina Doruchów 91 stanowisk.

Na obszarze powiatu ostrzeszowskiego występują głównie osady i ślady związane z tym osadnictwem, ale także cmentarzyska, grodziska oraz układy przestrzenne z nawarstwieniami kulturowymi i huty. W grupie najcenniejszych zabytków archeologicznych znajduje się cmentarzysko z epoki żelaza zlokalizowane w Bukownicy (gm. Grabów nad Prosną), będące świadectwem historii tego obszaru w dobie rozwoju kultury łużyckiej. Wśród zabytkowych zespołów urbanistycznych wyróżniono trzy założenia z nawarstwieniami kulturowymi w trzech miastach: Grabów nad Prosną, Mikstat i Ostrzeszów. Stanowią one bardzo cenne elementy dokumentujące rozwój osadnictwa i ośrodków miejskich na terenie południowej Wielkopolski. Znaczące dla poznania historii tych ziem jest także grodzisko w Smolnikach (dawny zamek

starostów grabowskich) pochodzące z okresu średniowiecza. Równie intersującym obiektem, także pod kątem całej historii południowej Wielkopolski, jest grodzisko obronne z okresu wczesnego średniowiecza w Chlewie (gm. Grabów nad Prosną), które mogło stanowić element sieci małych grodów, usytuowanych dość gęsto, na całym obszarze południowej Wielkopolski. Na terenie powiatu odkryto także dwa cmentarzyska pochodzące z epoki brązu. Zlokalizowane są one w Kraszewicach i Kuźnicy Grabowskiej (gm. Kraszowice).

Najlepiej zachowane są stanowiska archeologiczne położone na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na każdego, kto zamierza realizować roboty ziemne lub dokonać zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego- obowiązek (z zastrzeżeniem art. 82a ust. 1 cyt. ustawy), pokrycia kosztów badań archeologicznych oraz ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków. Istotnymi zagrożeniami dla stanowisk archeologicznych są inwestycje budowlane i przemysłowe (zwłaszcza rozwój budownictwa mieszkalnego i przemysłowego, budowa dróg), nielegalna eksploatacja piaśnic i żwirowni. Duże zagrożenie dla zachowania substancji zabytkowej stanowisk archeologicznych zlokalizowanych w obrębie pól uprawnych stanowi głęboka orka. Niektóre zagrożenia pojawiły się w ciągu ostatnich lat, jak na przykład działalność tzw. poszukiwaczy skarbów z wykrywaczami metali. Działalność ta szczególnie zagraża cmentarzyskom oraz stanowiskom o własnej formie krajobrazowej, jak grodziska czy fortyfikacje ziemne oraz pozostałości z okresu I i II wojny światowej. Wiele zagrożeń wynika z przyspieszonego rozwoju gospodarczego – użycie ciężkiego sprzętu w rolnictwie, rozwój budownictwa na obrzeżach miast, budowa dróg. A zatem podstawowym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych oraz nawarstwień kulturowych są wszelkie inwestycje związane z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, które wymagają prowadzenia prac ziemno-budowlanych.

Wpis do rejestru zabytków reliktów archeologicznych (nawarstwień kulturowych) miasta Grabów nad Prosną, Ostrzeszowa i Mikstat nakazuje szczególną ochronę pradziejowych, średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych w jego obrębie. Aby zapobiec zniszczeniu stanowisk archeologicznych, prace ziemne prowadzone w strefie ochrony stanowisk archeologicznych wymagają prowadzenia prac archeologicznych w zakresie uzgodnionym z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Powyższy wymóg jest szczególnie

ważny podczas takich inwestycji, jak budowa obwodnic, dróg, kopalń kruszywa, obiektów kubaturowych, gdyż inwestycje te z uwagi na szerokopłaszczyznowy charakter prac ziemnych, w bezpowrotny sposób niszczą substancję zabytkową i obiekty archeologiczne.

Przebudowa układów urbanistycznych prowadzi często do naruszenia średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych. W związku z tym wszystkie prace ziemne wymagają jednoczesnego prowadzenia badań archeologicznych. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie epizodów osadniczych na tym terenie. Pozwalają skorygować, uszczegółowić i potwierdzić dane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy umożliwia uzupełnienie danych o kulturze materialnej mieszkańców.

Zagrożeniem dla dziedzictwa archeologicznego jest również rozwój turystyki, zwłaszcza nad rzekami, jeziorami i w obszarach leśnych. Tereny te, dzisiaj atrakcyjne pod względem rekreacyjnym, w przeszłości często były miejscem zakładania osad ludzkich. Dostęp do wody stanowił podstawę egzystencji i umożliwiał tworzenie osad o metryce sięgającej od epoki kamienia po czasy nowożytne.

Rozwój przemysłu, turystyki, budownictwa mieszkaniowego, może stanowić istotne zagrożenie dla zabytków archeologicznych, dlatego ważne jest wypełnianie przez inwestorów wymogów konserwatorskich określonych przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Planowane w najbliższych latach na terenie powiatu ostrzeszowskiego inwestycje związane z pracami ziemnymi mogące nieść zagrożenie dla zabytków archeologicznych (wg Uchwały XLI/218/2021 Rady Powiatu w Ostrzeszowie z dnia 28 grudnia 2021 r. w sprawie uchwalenia wieloletniej prognozy finansowej powiatu ostrzeszowskiego na lata 2022-2028) to:

1. Remont drogi powiatowej nr 5574 Mikstat – Ostrzeszów,
2. Remont drogi powiatowej 5585P Palaty do granicy województwa - etap III,
3. Przebudowa drogi powiatowej nr 5587 Grabów – Osiek,
4. Projekt na przebudowę drogi powiatowej 5333P Przygodziczki - Biskupice Zabaryczne,
5. Poprawa bezpieczeństwa ruchu drogowego na wyniesionych przejściach dla pieszych na drodze powiatowej nr 5611P ul. Łąkowa w Ostrzeszowie wraz z wyniesionym skrzyżowaniem i przejściem dla pieszych na ulicy Sportowej,
6. Poprawa bezpieczeństwa ruchu drogowego na wyniesionym przejściu dla pieszych na drodze powiatowej nr 5611P ul. Łąkowa w Ostrzeszowie.

W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, ważne jest określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych, w planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo konserwatora zabytków.

3.6. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

Muzea na terenie powiatu ostrzeszowskiego gromadzą głównie przedmioty związane z kulturą regionu i życiem jego mieszkańców, datowane przeważnie na XIX i XX wiek. Funkcjonują tu 4 placówki muzealne:

Muzeum Regionalne im. Władysława Golusa w Ostrzeszowie

To jedno z cenniejszych instytucji muzealnych dla kultury powiatu. Muzeum Regionalne zostało utworzone w 1969 roku, nad którym merytoryczną opiekę sprawowało Muzeum Narodowe w Poznaniu. Ekspozycja zlokalizowana jest w ratuszu Ostrzeszowa, rozmieszczona na 230 m^2. Oprócz wystaw stałych dostępne są także wystawy czasowe. Muzeum prezentuje „fragmenty Ziemi Ostrzeszowskiej", dorobek artystyczny ludzi związanych z tutejszym regionem, a także wystawy czasowe udostępnione przez inne muzea. W 1992 roku muzeum zostało włączone jako jeden z działów w strukturę Ostrzeszowskiego Centrum Kultury. Od 1995 roku rozpoczęto działalność wydawniczą.

Muzeum Elementarza im. prof. Mariana Falskiego w Kuźnicy Grabowskiej

Muzeum Oświaty powstało na przełomie 2004/2005 roku w dawnym dworku Oxnerów w Kuźnicy Grabowskiej. W muzeum zaaranżowano klasę szkolną z lat '50 ubiegłego wieku, wyposażoną w dawne ławki z kałamarzami, tabliczki do pisania, czy słynne granatowe fartuszki. Znajduje się też wystawa dawnych materiałów dydaktycznych, dzienników szkolnych, zeszytów itp.

Siedziba muzeum mieści się w szczególnym miejscu – dawnym dworku, które było niegdyś odwiedzane przez Mariana Falskiego, twórcę ponadczasowego elementarza.

Izba Pamiątek im. prof. T. Ciesielskiego i dr. W. Biegańskiego w Grabowie nad Prosną

Izba Pamiątek powstała na przełomie 1966/67 roku, w związku z obchodami 550-lecia Grabowa nad Prosną. Nosi ona imiona urodzonych w Grabowie nad Prosną dwóch wybitnych postaci: dr Władysława Biegańskiego – lekarza, logika, filozofa – jednego z pierwszych metodologów wiedzy lekarskiej oraz prof. Teofila Ciesielskiego – profesora botaniki we Lwowie, wybitnego specjalisty w zakresie pszczelarstwa. Izba mieści się w zabytkowym budynku z XVIII wieku, należącym do dawnego klasztoru franciszkanów.

W dwóch pomieszczeniach eksponowane są materiały biograficzne, fotografie, artykuły i książki po urodzonych w mieście uczonych: Władysławie Biegańskim (1857-1917) i Teofilu Ciesielskim (1846-1916). Większą część zbiorów stanowią eksponaty związane z pszczelarstwem, drobne narzędzia rolnicze, przedmioty codziennego użytku oraz dokumenty związane z historią miasta i najbliższego regionu.

Izba Tradycji Ludowej przy Gminnym Ośrodku Kultury w Doruchowie

Izba Tradycji Ludowej powstała w 1994 roku, przy Gminnym Ośrodku Kultury w Doruchowie. Jest to miejsce ważne kulturalnie dla regionu, gdyż służy pielęgnowaniu dawnych tradycji. Wystawiane są w niej przedmioty związane z życiem codziennym dawnych mieszkańców Gminy Doruchów. Najstarsze z nich pochodzą z 1900 roku. W Izbie Tradycji Ludowej zgromadzono do tej pory ponad 450 eksponatów.

Ponadto znaleziska archeologiczne z terenu powiatu znaleźć można w zbiorach Muzeum Archeologicznego w Poznaniu. Są to m.in.: urny, popielnice, kości niedopalone, monety rzymskie, greckie, fenickie i arabskie, noże, siekierki itd., świadczące o dawnych tradycjach osadniczych.

3.7. Dziedzictwo niematerialne

Pierwszym międzynarodowym traktatem poświęconym ochronie dziedzictwa niematerialnego jest Konwencja UNESCO z 17 października 2003 r. Jej główne cele są następujące:

- ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego,

- zapewnienie poszanowania niematerialnego dziedzictwa kulturowego wspólnot, grup i jednostek
- wzrost, na poziomie lokalnym, krajowym i międzynarodowym, świadomości znaczenia niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz zapewnienie, aby dziedzictwo to było wzajemnie doceniane,
- zapewnienie międzynarodowej współpracy i pomocy,

Konwencja UNESCO kładzie nacisk na ochronę tradycji i przekazów ustnych, w tym szczególnie języka, sztuk widowiskowych, zwyczajów, rytuałów i obrzędów tradycyjnych, wiedzy i praktyk dotyczących przyrody i wszechświata, a także umiejętności związanych z rzemiosłem tradycyjnym.

W Polsce rejestr elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego, tworzony według zasad przyjętych w związku z Konwencją UNESCO powstaje od 2014 roku pod nazwą Krajowa lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Krajowa lista jest spisem przejawów żywego dziedzictwa niematerialnego z terenu Polski i ma charakter wyłącznie informacyjny. Listę prowadzi Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego we współpracy z Narodowym Instytutem Dziedzictwa. Wnioski sprawdzone pod względem formalnym opiniuje Rada ds. niematerialnego dziedzictwa kulturowego przy Ministrze Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Przy rozpatrywaniu wniosków o wpis elementu dziedzictwa danej społeczności na Listę krajową brane są pod uwagę następujące kryteria:

1. zgodność z definicją niematerialnego dziedzictwa kulturowego Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (art. 2 pkt 1 i 2 Konwencji).
2. przekazywanie z pokolenia na pokolenie i stałe odtwarzanie przez wspólnoty i grupy, które uznają dany element dziedzictwa za część własnego dziedzictwa.
3. opracowanie planu ochrony służącego zabezpieczeniu elementu i podtrzymaniu jego żywotności.
4. zgłoszenie wniosku przy jak najszerszym możliwym udziale i zaangażowaniu zainteresowanej wspólnoty, grupy, a w niektórych przypadkach także jednostek, które tworzą, utrzymują i przekazują dany element dziedzictwa niematerialnego oraz za ich uprzednią świadomą zgodą.

Warunkiem wpisu jest spełnienie wszystkich wymienionych wyżej kryteriów.

Obecnie Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego tworzy 49 wpisów, w tym *Uroczystości ku czci św. Rocha z błogosławieństwem zwierząt w Mikstacie*.

Lp.	Nazwa	Miasto	Rok wpisu
1.	Uroczystości ku czci Św. Rocha z obrzędem błogosławieństwa zwierząt	Mikstat	2015 r.

Uroczystości odpustowe połączone z obrzędem błogosławieństwa zwierząt są związane z kultem Świętego Rocha i odbywają się nieprzerwanie od trzystu lat dzięki przekazowi międzypokoleniowemu. Jak wierzą od pokoleń Mikstaczanie uroczystość stanowi wotum dziękczynne za uratowanie mieszkańców przed zarazą, która zbierała śmiertelne żniwo w tych okolicach. Owe uroczystości, poza scenariuszem liturgicznym, który zgodny jest z wykładnią kościelną, zawiera często wiele elementów specyficznych dla danej społeczności lokalnej będących wyrazem religijności ludowej. Takie specyficzne elementy odnaleźć można w sposobie świętowania uroczystości odpustowej w parafii mikstackiej. Owe uroczystości odpustowe ku czci Świętego Rocha połączone są z niezwykle widowiskowym, ale mającym także głęboką wymowę religijną obrzędem błogosławieństwa zwierząt. Najstarszy dokument, który dotychczas udało się odnaleźć potwierdzający kultywowanie tego obrzędu pochodzi z 1705 roku. Uroczystości odbywają się zawsze w dniu, w którym przypada dzień imienin Patrona. W wielu parafiach są one przenoszone na niedzielę. W parafii mikstackiej główne uroczystości odpustowe ku czci św. Rocha połączone z obrzędem błogosławieństwa zwierząt odbywają się zawsze 16 sierpnia. Mimo to, nawet jeśli przypadają w dzień powszedni gromadzą bardzo liczną rzeszę parafian, pielgrzymów, turystów, którzy odpowiednio wcześnie dbają o to, aby ten dzień był dla nich dniem wolnym. Zgodnie z wielowiekową tradycją uroczystości odpustowe poprzedza 9-dniowa nowenna, a rozpoczyna je msza święta w intencji chorych w niedzielę poprzedzającą odpust. W przeddzień odpustu, tj. 15 sierpnia, odprawiana jest msza święta w kościele farnym o godz. 18:00. Po tej mszy świętej procesja z Najświętszym Sakramentem i relikwiami św. Rocha - patrona uroczystości, udaje się do kościoła pw. św. Rocha, gdzie parafianie tak jak ich przodkowie od wielu pokoleń

trwają na całonocnej adoracji. Adoracja ta jest także formą duchowego przygotowania do odpustu. I tutaj warto zwrócić uwagę na jeden nowy element, który pojawił się w scenariuszu uroczystości odpustowych. Od 1987 roku odprawiana jest o godzinie 24:00 pasterka. W ten sposób święty Roch zaczął odbierać szczególną cześć wraz z rozpoczęciem dnia swoich imienin. Ta msza święta odprawiana jest zawsze przez kapłanów pochodzących z tej parafii. Przychodzą oni na to Wzgórze by oddać cześć świętemu Rochowi jako reprezentanci tych, którzy czują w dalszym ciągu więź z tradycją przekazaną im przez przodków. Można doszukiwać się jeszcze jednego wymiaru symbolicznego w tej mszy świętej. Przystrojone gladiolami groby wokół cmentarza i palące się na nich znicze są symbolem niezwykłej wspólnoty tych, którzy kiedyś oddawali cześć św. Rochowi z tymi, którzy czynią to dziś. To w pewnym sensie spotkanie pokoleń, hołd składany tym, dzięki którym ta tradycja przetrwała do dziś. To właśnie dzięki tym osobom nad mogiłami, których stajemy trwają nadal piękne tradycje uroczystości odpustowych ku czci św. Rocha. Jak wskazuje S. Kowalik „to właśnie groby ojców wiążą nas najsilniej z ziemią, na której wyrastaliśmy". W Mikstacie te mogiły znajdują się wokół kościoła św. Rocha, który zawsze jednoczył i nadal jednoczy tę wspólnotę. Uroczystości odpustowe ku Jego czci, połączone z obrzędem błogosławieństwa zwierząt są ważnym elementem dziedzictwa kulturowego, który wiąże tych, którzy mieszkają obecnie poza Mikstatem z małą Ojczyzną, w której wzrastali. Charakterystycznym elementem odpustu jest odbywający się obrzęd błogosławieństwa zwierząt. Jak przed wiekami odbywa się on po mszy świętej wotywnej odprawianej o godzinie 8:00. Tak jak przed laty, jak wynika z materiałów źródłowych przed stojącym przy cmentarnej bramie kapłanem przechodzi niezwykła procesja składająca się z różnych zwierząt oraz ich opiekunów. Sam obrzęd poświęcenia jest elementem stałym, niezmiennym uroczystości odpustowych. Zmieniają się tylko jego uczestnicy. Dawniej na obrzęd błogosławieństwa gospodarze przyprowadzali przede wszystkim konie, krowy, owce, kozy, czasami świnie. Były to zatem zwierzęta, które pomagały człowiekowi w pracach polowych, albo stanowiły dla niego źródło pożywienia. Jak wskazuje B. Januszkiewicz: „W r. 1969 przypędzono pod kościółek około 60 krów, 40 koni, 6 owiec i 2 psy. W roku następnym było natomiast około 80 krów, 45 koni i 15 owiec (…). Sam obrzęd święcenia odbywa się według ściśle ustalonego porządku. Najpierw występują jeźdźcy na koniach, następnie konie zaprzężone do powózek, potem pędzi się krowy, a na samym końcu jadą wozy na których załadowane są owce". Motywem przyprowadzania zwierząt była silna wiara parafian w opiekę św. Rocha nad ludźmi i zwierzętami. Na początku lat osiemdziesiątych coraz mniej gospodarzy

przyprowadzało swoje zwierzęta. W tym właśnie okresie pojawili się przedstawiciele telewizji, aby zrealizować program o prawie zapomnianym i zanikającym w innych regionach zwyczaju. Sytuacja ta okazała się mobilizująca dla miejscowej społeczności. Na poświęceniu pojawili się nie tylko gospodarze ze swoim inwentarzem, ale także dzieci ze zwierzątkami, które hodowały w swoich domach[3].

Na terenie powiatu funkcjonuje wiele instytucji, organizacji i stowarzyszeń, które zajmują się promowaniem kultury i dziedzictwa kulturowego. Są to m.in.:

Biblioteki:

- Biblioteka Publiczna Miasta i Gminy Grabów nad Prosną
- Biblioteka Publiczna Miasta i Gminy Grabów nad Prosną. Filia w Bukownicy
- Biblioteka Publiczna Miasta i Gminy w Ostrzeszowie im. Stanisława Czernika
- Książnica Pedagogiczna w Kaliszu. Filia w Ostrzeszowie
- Publiczna Biblioteka Pedagogiczna w Ostrzeszowie
- Biblioteka Publiczna Gminy Doruchów
- Gminna Biblioteka Publiczna w Kraszewicach
- Gminna Biblioteka Publiczna w Kraszewicach. Filia w Kuźnicy Grabowskiej
- Biblioteka Publiczna Gminy Kobyla Góra
- Gminna Biblioteka Publiczna w Czajkowie
- Biblioteka Publiczna Miasta i Gminy Mikstat

Muzea:

- Muzeum Regionalne w Ostrzeszowie
- Muzeum Elementarza im. prof. Mariana Falskiego w Kuźnicy Grabowskiej
- Izba Pamiątek im. prof. T. Ciesielskiego i dr. W. Biegańskiego w Grabowie nad Prosną
- Izba Tradycji Ludowej przy Gminnym Ośrodku Kultury w Doruchowie

Centra Kultury:

- Miejsko-Gminny Ośrodek Kultury w Mikstacie
- Gminny Ośrodek Kultury w Doruchowie

[3] https://niematerialne.nid.pl/Dziedzictwo_niematerialne/Krajowa_inwentaryzacja/Krajowa_lista_NDK/

- Ostrzeszowskie Centrum Kultury
- Kobylogórski Ośrodek Kultury
- Centrum Kultury w Grabowie nad Prosną

Stowarzyszenia:

- Agroturystyczne Stowarzyszenie Ziemi Ostrzeszowskiej
- Cech Rzemiosł Różnych Małych i Średnich Przedsiębiorstw
- Forum Rozwoju Ziemi Ostrzeszowskiej w Ostrzeszowie
- "Klasyki na Ziemi Ostrzeszowskiej" Stowarzyszenie
- Stowarzyszenie Inicjatyw Powiatowych
- Stowarzyszenie "Ostrzeszowskie Centrum"
- Stowarzyszenie Regionalny Ośrodek Dokumentacji Wieża 1916
- Stowarzyszenie Wspierania Lokalnych Inicjatyw

Do najważniejszych imprez i wydarzeń o charakterze kulturalnym, odbywających się cyklicznie na obszarze powiatu ostrzeszowskiego zaliczyć należy m.in.:

- Ogólnopolskie biegi przełajowe „o puchar Kocich Gór" i Mistrzostwa Osób Niepełnosprawnych w Kobylej Górze
- Crossy Ostrzeszowskie
- Dni Ziemi Ostrzeszowskiej
- Powiatowa Wystawa Koni
- Koncerty „Między Niebem a Ziemią" w Kobylej Górze
- Czajkowska Noc Świętojańska
- Gminny Turniej Paleciarza
- Piknik kolejkowy w Bukownicy
- Koncerty „Perły w Koronie" w Ostrzeszowie
- Ogólnopolski Festiwal Pasztetników i Potraw z Gęsi w Ostrzeszowie
- Ogólnopolski Festiwal Muzyki Progresywnej Baszta ProgFest w Ostrzeszowie
- Jarmark Bożonarodzeniowy na Rynku w Ostrzeszowie
- Międzynarodowy Festiwal Muzyki Wiedeńskiej – Walce Wiedeńskie w Ostrzeszowie
- Dożynki powiatowe i gminne
- Obchody Narodowego Święta Niepodległości w ramach projektu „WOLNE MIASTO"

- Koncert Noworoczny w Ostrzeszowie
- Rodzinny Festyn Dzielnic na dziedzińcu Baszty Kazimierzowskiej
- Święto Chleba
- Nauka kierowania modelami i zawody modeli pływających
- Uroczystości odpustowe ku czci Świętego Rocha w Mikstacie

4. ZABYTKI OBJĘTE PRAWNYMI FORMAMI OCHRONY

4.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Lp.	Gmina	Miejscowość	Obiekt	Nr rejestru zabytków	Typ własności
1	Doruchów	Doruchów	zespół dworski, ul. Kępińska 2-4, XIX/XX w.: • dwór • park	735/Wlkp/A z 16.06.1992	gminna
2		Torzeniec	• pałac • park pałacowy	1132/Wlkp/A z 29.10.2021	Skarb Państwa
3	Grabów nad Prosną	Bobrowniki	• kościół filialny pw. św. Barbary, XVII w., 1832 r.: • dzwonnica, 1 poł. XIX w. • cmentarz kościelny	704/Wlkp/A z 08.11.1969 i 26.08.2008	kościelna
4		Bukownica	kościół par. pw. śś. Filipa i Jakuba, 1721 r., 1776 r.	757/A z 08.11.1964	kościelna
5		Chlewo	kościół par. pw. św. Marcina, 1651 r.	526/Wlkp/A z 31.12.1990	kościelna
6		Giżyce	• kościół parafialny pw. Przemienienia Pańskiego, 1887 r. • dzwonnica, 1878 r. • cmentarz kościelny, 2. połowa XIX w. • ogrodzenie, mur k. XIX e.	97/Wlkp/A z 12.07.2002	kościelna

7			dwór, ok. 1760-1775 r.	kl.N-73/4/54 z 11.01.1954	prywatna
8			kościół parafialny pw. Serca NMP i św. Mikołaja, 1662-84 r., 1870 r.	760/A z 15.11.1969	kościelna
9			• kościół ewangelicki, 1887 r. • przykościelny cmentarz ewangelicki	710/Wlkp/A z 23.09.2008	kościelna
10			zespół klasztorny franciszkanów, XVII w., ul. Klasztorna 14: • kościół pw. NMP Niepokalanie Poczętej 1642-58 r., 1733-41 r. • klasztor, ob. muzeum, biblioteka i mieszkania	654/1-2/Wlkp/A z 02.11.1965 i z 12.30.1990	kościelna
11			zespół dworski: • dwór, XVIII/XIX w., 1908 r. • rządówka, 1. poł. XIX w. • park, 1830-40 r.	220/Wlkp/A z 18.03.2005	gminna
12			dom, Rynek Władysława Jagiełły 10, poł. XIX w.	522/Wlkp/A z 12.01.1983	prywatna

13		Marszałki	zespół folwarczny, sierociniec, ob. dom opieki społecznej, pocz. XX w.: • budynek sierocińca • kościół klasztorny salezjanów, ob. parafialny pw. Chrystusa Króla • willa, ob. plebania • czworak • budynek gospodarczy, d. wozownia ze spichlerzem • budynek gospodarczo-mieszkalny I • budynek gospodarczo-mieszkalny II • park	631/Wlkp/A z 16.02.1998	powiatu i kościelna
14	Kobyla Góra	Kobyla Góra	kościół parafialny pw. św. Jadwigi, 1806-7 r,	89/A z 02.11.1965	kościelna
15			zespół kościoła ewangelickiego, 1894 r.: • kościół ewangelicki • przykościelny cmentarz ewangelicki • ogrodzenie z bramą	713/Wlkp/A z 06.10.2008	kościelna
16		Marcinki	kościół pw. Trójcy Świętej, 1800 r.	458/Wlkp/A z 31.12.1990	kościelna
17		Myślniew	kościół filialny pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny, 1746 r.	459/Wlkp/A z 31.12.1990	kościelna
18		Parzynów	kościół parafialny pw. św. Mikołaja, 1780-81 r.	90/A z 03.11.1965	kościelna

19		Pisarzowice	• kościół ewangelicki, 1902 r. • cmentarz kościelny	705/Wlkp/A z 15.01.1982 i z 26.08.2008	kościelna
20	Kraszewice	Kraszewice	zespół kościoła parafialnego pw. śś. Apostołów Piotra i Pawła 1882-1888 r.: • kościół parafialny pw. śś. Apostołów Piotra i Pawła • cmentarz kościelny • ogrodzenie z bramą	715/Wlkp/A z 16.10.2008	kościelna
21		Kuźnica Grabowska	park dworski, pocz. XIX w.	746/Wlkp/A z 12.05.2009	gminna
22	Mikstat	Kotłów	kościół parafialny pw. Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny, 2. poł. XII w., 1721 r., 1905-8 r.	460/Wlkp/A z 31.12.1990	kościelna
23		Mikstat	• kościół par. pw. Świętej Trójcy, 1913-14 r. • cmentarz przykościelny	585/Wlkp/A z 11.01.2008	kościelna
24			• kościół pw. św. Rocha, 1788 r. • cmentarz parafialny rzymskokatolicki, 2. poł. XVIII w.	706/Wlkp/A z 19.05.1954 i z 18.09.2008	kościelna
25			dom, ob. plebania, ul. Grabowska 1, 1 poł. XIX w.	457/Wlkp/A z 13.11.1969	kościelna
26	Ostrzeszów	Kochłowy	• dwór, ob. dom pomocy społecznej, pocz. XX w. • park, XIX/XX w.	164/Wlkp/A z 16.04.2004	powiatu

27		Olszyna	kościół filialny pw. św. Wawrzyńca, 1820-21 r.	527/Wlkp/A z 31.12.1990	kościelna
28		Ostrzeszów	układ urbanistyczny oraz warstwy archeologiczno-kulturowe, przed 1283 r.	674/A z 27.05.1993	
29			kościół parafialny pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny, 1337 r., XV w.	523/Wlkp/A z 31.12.1990	kościelna
30			• kościół filialny pw. św. Mikołaja, 1758 r. • cmentarz kościelny	707/Wlkp/A z 01.08.1956 i z 01.09.2008	kościelna
31			• kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki parafialny pw. Chrystusa Króla, 1859-61 r. • przykościelny cmentarz ewangelicki	732/Wlkp/A z 29.12.2008	kościelna
32			zespół klasztorny bernardynów, ob. nazaretanek, przełom XVII/XVIII w.: • kościół, pw. św. Michała Archanioła, • klasztor, • kaplica pw. św. Judy Tadeusza, • cmentarz, ob. dziedziniec kościelny • ogrodzenie cmentarza kościelnego z bramą,	823/Wlkp/A z 07.01.1954, z 06.11.1965 i z 22.11.2010	kościelna

			• dawne ogrody i sady klasztorne, • ogrodzenie d. ogrodów, od strony ul. Klasztornej, • aleja lipowa		
33			ruiny zamku z basztą, XIV w.	524/Wlkp/A z 16.06.1965	gminna
34			ratusz, ob. Muzeum i Urząd Stanu Cywilnego, 1840 r.	525/Wlkp/A z 10.09.1998	gminna
35			budynek produkcyjny gazowni z otoczeniem, ul. Sportowa 6a, 1905 r.	807/Wlkp/A z 28.07.2010	prywatna
36			wodociągowa wieża ciśnień, ul. Sikorskiego 54, 1916 r.	655/Wlkp/A z 07.09.1998	gminna
37		Rojów	dwór, XVIII/XIX w.	40 z 03.11.1958	prywatna
38		Siedlików	kościół parafialny pw. św. Andrzeja Apostoła, 1778	528/Wlkp/A z 31.12.1990	kościelna

4.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Lp.	Gmina	Miejscowość	Zabytki ruchome	ilość	nr rej.
1	Grabów nad Prosną	Bobrowniki	Wyposażenie kościoła fil. pw. św. Barbary	8	184/B z dn. 03.03.1997
2		Bukownica	Wystrój i wyposażenie kościoła par. pw. śś. App. Filipa i Jakuba	14	455/Wlkp/B z dn. 29.09.2016
3		Chlewo	Wystrój i wyposażenie kościoła par. pw. św. Marcina	18	222/Wlkp/B z dn. 28.03.2012
4		Grabów	Zespół rzeźb z krzyża wielofigurowego z dziedzińca kościoła par. pw. Niepokalanego Serca Maryi	1	152/B z dn. 14.06.1995
5	Kobyla Góra	Marcinki	Rzeźba "Madonna z Dzieciątkiem" z kościoła fil. pw. Świętej Trójcy	1	WK 46/4062 z dn. 06.06.1950
6			Wyposażenie kościoła fil. pw. Świętej Trójcy	12	162/B z dn. 04.10.1995
7			Polichromia we wnętrzu kościoła fil. pw. Świętej Trójcy	1	166/B z dn. 16.11.1995
8	Kraszewice	Kraszewice	Wyposażenie kościoła par. pw. śś. App. Piotra i Pawła	17	194/B z dn. 06.10.1998
9	Mikstat	Kotłów	Wyposażenie kościoła par. pw Narodzenia NMP	39	171/B z dn. 12.03.1996
10		Mikstat	Wyposażenie kościoła par. pw. Świętej Trójcy	28	136/Wlkp/B z dn. 31.10.2008
11			Wyposażenie kościoła fil. pw. św. Rocha	15	81/Wlkp/B z dn. 28.02.2006
12			Zespół rzeźb z krzyża wielofigurowego w otoczeniu kościoła par. pw. Świętej Trójcy	1	148/B z dn. 20.12.1994

13	Ostrzeszów	Ostrzeszów	Pozostałość polichromii z północnej ściany kościoła par. pw. NMP Wniebowziętej	1	KL.IV-73/127/54 z dn. 21.08.1954
14			Wyposażenie kościoła i klasztoru pobernardyńskiego pw. św. Michała Archanioła	13	138/Wlkp/B z dn. 25.11.2008
15			Zespół polichromii na ścianach i stropach kościoła fil. pw. św. Mikołaja	1	159/B z dn. 21.08.1995
16			Wyposażenie kościoła fil. pw. św. Mikołaja	38	160/B z dn. 26.09.1995
17		Siedlików	Wystrój i wyposażenie kościoła par. pw. św. Andrzeja Apostoła	8	157/Wlkp/B z dn. 26.08.2009

4.3. Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

Lp.	Gmina	Miejscowość	Nazwa	Chronologia	Funkcja	Numer rejestru	Data wpisu
1	Grabów nad Prosną	Bukownica	Bukownica, st. 2	epoka żelaza	cmentarzysko ciałopalne	A470, 352/Wlkp/C	06.03.1985 28.08.2008
2		Chlewo	Chlewo, st. 1	wczesne średniowiecze	grodzisko	694/A, 353/Wlkp/C	07.04.1994 25.01.2010
3		Smolniki	Smolnilki st. 1	średniowiecze	grodzisko	A462	05.02.1985
4		Grabów nad Prosną	Grabów nad Prosną	średniowiecze	nawarstwienia kulturowe miasta	702/A	14.03.1995
5	Kraszewice	Kraszewice	Kraszewice, st. 7	epoka brązu	cmentarzysko	A465, 354/Wlkp/C	07.02.1985 25.01.2010
6		Kuźnica Grabowska	Kuźnica Grabowska, st. 1	epoka brązu	cmentarzysko	447A	22.10.1984
7	Mikstat	Mikstat	Mikstat	średniowiecze	nawarstwienia kulturowe miasta	668/A	15.04.1993
8	Ostrzeszów	Ostrzeszów	Ostrzeszów	średniowiecze	nawarstwienia kulturowe miasta	674/A	27.05.1993

W przypadku stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków istnieje zakaz prowadzenia wszelkich działań naruszających strukturę gruntu na jego terenie,

a prace porządkowe prowadzone w jego obrębie wymagają uzgodnienia z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

4.4. Zabytki nieruchome o najwyższym znaczeniu dla powiatu

Na terenie powiatu ostrzeszowskiego zachowały się przykłady architektury historycznej świadczące o bardzo bogatej historii tych ziem i wielokulturowej tradycji. Poniżej przedstawiono przykłady różnego typu architektury, która stanowi przykład i reprezentację dziedzictwa ziemi ostrzeszowskiej. Są to elementy rozpoznawalne przez społeczeństwo, nie tylko w skali regionu. Wszystkie obiekty wpisane do rejestru stanowią bardzo ważny element krajobrazu kulturowego powiatu.

Na terenie powiatu ostrzeszowskiego zachowały się trzy układy urbanistyczne z nawarstwieniami kulturowymi objęte ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków (nieruchomych i archeologicznych): Grabów nad Prosną, Mikstat i Ostrzeszów.

Ostrzeszów zachował niezmieniony układ staromiejskich ulic od czasu jego lokacji zgodnie z prawem magdeburskim, gdzie centrum stanowi rynek na rzucie kwadratu. Zachowany fragmentarycznie zamek i związane z nim fortyfikacje miejskie stanowią jego dominantę.

Stan zachowania historycznych układów jest dobry. Niekorzystnie wpływającymi elementami jest nieuregulowana kwestia reklam oraz występujący wzmożony ruch samochodowy poprowadzony przez historyczne centra miast.

Grabów nad Prosną, rynek, widok od południowego wschodu

Najliczniejszą grupą obiektów wpisanych do rejestru zabytków jest architektura sakralna. W grupie tej znajduje się zabudowa o proweniencji średniowiecznej, drewniane kościoły pogranicza Śląska i Wielkopolski, a także monumentalne założenia klasztorne.

Zachowane obiekty swoim rodowodem sięgają czasów średniowiecznych. Takim przykładem jest kościół pw. Nawiedzenia NMP w Kotłowie.

Widok od północnego wschodu

Stanowi on jeden z cenniejszych przykładów wielkopolskich kościołów wiejskich architektury romańskiej. Forma kościoła jest przysadzista, z kamiennymi elewacjami w partii absydy i korpusu oraz otynkowanym transeptem oraz aneksami przy prezbiterium. Pierwsza świątynia w Kotłowie powstała z fundacji Piotra Włostowica i zgodnie z kroniką Jana Długosza datowana jest na rok 1108. Zdaniem badaczy powstała nieco później, w 2. połowie XII wieku. Od tego czasu świątynia była kilkukrotnie przebudowywana.

W trakcie prac archeologicznych odkryto także dawne fundamenty pierwotnej absydy oraz XII wiecznej krypty. Kościół zachowany jest w dobrym stanie.

Przykładem murowanej architektury w stylu gotyckim jest kościół pw. Wniebowzięcia NMP w Ostrzeszowie.

Został wybudowany w stylu gotyckim w XV wieku, na miejscu starszej drewnianej świątyni. Obiekt wykonano w konstrukcji murowanej, z cegły w układzie polskim. Wewnątrz zachowało się wyposażenie reprezentujące przekrój historii sztuki od gotyku przez barok po XIX i XX w. Kościół zachowany i utrzymany jest w dobrym stanie. Prowadzone są bieżące prace remontowo-konserwatorskie.

Ważnym elementem jest zachowana na terenie powiatu ostrzeszowskiego drewniana architektura sakralna, której przykłady występujące na terenie pogranicza Śląska i Wielkopolski charakteryzują się oryginalną adaptacją form. Są to kościoły wzniesione w XVII, XVIII i XIX w. w konstrukcji zrębowej i oszalowane. Obiekty o prostych bryłach często z wieżą od strony kruchty, niewielkimi zakrystiami przylegającymi do naw bocznych. Występują także obiekty bardziej złożone na planie krzyża. Drewniane świątynie najczęściej przykryte dwuspadowym dachem,

częściowo zachowały historyczne pokrycie z gontu. Do rejestru zabytków zostało wpisanych 8 następujących przykładów tejże architektury:

1. Bobrowniki, kościół pw. św. Barbary, XVII w., 1832 r.
2. Chlewo, kościół par. pw. św. Marcina, 1651
3. Marcinki, kościół pw. Trójcy Świętej, 1800
4. Mikstat, kościół cmentarny pw. św. Rocha, 1788
5. Myślniew, kościół fil. pw. Narodzenia NMP, 1746
6. Ostrzeszów, kościół fil. pw. św. Mikołaja, ul. św. Mikołaja, 1758
7. Parzynów, kościół pw. św. Mikołaja, 1780-81
8. Siedlików, kościół pw. św. Andrzeja Apostoła, 1778

W znacznej części obiekty zachowane i utrzymane są w dobrym stanie. W niektóre kościołach (np. w Chlewie) została wymieniona stolarka okienna na okna współczesne co ma dysharmonizujący wpływ. Część kościołów wymaga także przeglądu pokrycia dachowego w celu uniknięcia ewentualnych zacieków wewnątrz. Poniżej przedstawiono kościoły drewniane z aktualnymi fotografiami i schematycznymi informacjami.

Kościół pw. św. Barbary w Bobrownikach

Widok od południa

Kościół pw. św. Barbary w Bobrownikach jest przykładem wielkopolskiej drewnianej architektury sakralnej czasów baroku. Obiekt wzniesiony został ok. poł. XVII w. w konstrukcji zrębowej i oszalowany pionowo, wzmocniony lisicami. Gruntowny remont podjęto w 1832 roku. W XX wieku świątynia przeszła wiele remontów, przy czym w 1975 roku przebudowano prezbiterium. Świątynia zachowana i utrzymana jest w dobrym stanie.

Kościół pw. św. Marcina w Chlewie

Widok od południa

Kościół parafialny pw. św. Marcina w Chlewie stanowi przykład XVII-wiecznej drewnianej architektury sakralnej charakterystycznej dla południa Wielkopolski. Kościół wzniesiony został w 1651 roku, z fundacji Stanisława Kobierzyckiego, z drewna w konstrukcji zrębowej, z zewnątrz oszalowanej. W 1794 r. dobudowana została do niego wieża. W latach 1981-1984 i 1992 w kościele przeprowadzono remonty. Obiekt utrzymany jest w dobrym stanie.

Kościół pw. Trójcy Świętej w Marcinkach

Widok od północy

Kościół pw. Świętej Trójcy wzniesiony został w 1803 roku. Świątynia została wyremontowana w latach 1930 oraz 1975. Obiekt drewniany w konstrukcji zrębowej na kamienno-ceglanej podmurówce. Niższe od nawy, krótkie prezbiterium z dobudowaną od pn. boczną zakrystią jest zamknięte prostokątnie.

Kościół pw. św. Rocha w Mikstacie

Widok od południowego zachodu

Kościół pw. św. Rocha usytuowany jest na cmentarzu parafialnym i otoczony jest wysoką zielenią. W obecnej formie świątynie wzniesiono w 1788 roku, w konstrukcji zrębowej, wieżę w konstrukcji słupowej. Całość oszalowana jest pionowo. Kościół jest orientowany, na planie krzyża greckiego, z trójbocznie zamkniętymi kaplicami bocznymi oraz prezbiterium na przedłużeniu nawy głównej. Szczególną czcią wiernych cieszy się wspomniany obraz św. Rocha – głównego patrona świątyni. W świątyni od ponad 300 lat odbywają się uroczystości ku czci św. Rocha z błogosławieństwem zwierząt, wpisane na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Kościół zachowany jest w dość dobrym stanie.

Kościół pw. Narodzenia Najświętszej Panny Marii w Myślniewie

Widok od północnego wschodu

Drewniany kościół filialny w Myślniewie jest przedstawicielem typowego wiejskiego drewnianego budownictwa sakralnego występującego na terenie Wielkopolski. Wzniesiony został w 1746 roku, w konstrukcji zrębowej, z wieżą w konstrukcji słupowej. Kościół jest z zewnątrz oszalowany. W latach 1974-1975 kościół był remontowany. W 2018 roku zostało wymienione pokrycie. Obecnie kościół jest utrzymany w dobrym stanie.

Kościół pw. św. Mikołaja w Ostrzeszowie

Widok od północnego wschodu

Kościół wzniesiony w 1758 r. na miejscu starszej świątyni. Obiekt w konstrukcji zrębowej, z zewnątrz oszalowany.

Kościół pw. św. Mikołaja w Parzynowie

Widok od wschodu

Kościół został wzniesiony w latach 1780-1781, z fundacji Jana i Elżbiety Siewierskich, Józefa Wojnakowskiego i Jana Grzymały Wiewiórkowskiego, w konstrukcji zrębowej, oszalowany pionowo. Lokalizacja obecnego kościoła nieznacznie różni się od poprzedniego, z powodu warunków gruntowych. Jego prezbiterium zwrócone jest w kierunku południowym. Kościół powstał na rzucie krzyża, który tworzy prostokątny korpus zakończony trójkątnym prezbiterium oraz dwie kaplice po bokach. Kościół zachowany i utrzymany jest w dobrym stanie.

Kościół pw. św. Andrzeja Apostoła w Siedlikowie

autor: S. Milejski, 2016 r., źródło: fotopolska.pl

Kościół wzniesiony w 1778 r. w konstrukcji zrębowej, oszalowany z zewnątrz. Budynek o zwartej bryle z dominującym prostopadłościennym korpusem nawowym. Dachy dwuspadowe pokryte gontem.

Kościół pw. św. Wawrzyńca w Olszynie

Widok od południowego wschodu

Wyjątkowym przykładem architektury sakralnej, o korpusie w konstrukcji szachulcowej wypełnioną cegłą i otynkowaną, jest kościół pw. św. Wawrzyńca w Olszynie, wzniesiony w latach 1820-1821. Jednonawowy, z niższym, trójbocznie zamkniętym prezbiterium, do którego północnej elewacji przylega murowana zakrystia kryta gontowym dachem pulpitowym. Kościół zachowany w bardzo dobrym stanie, po pracach remontowo-konserwatorskich.

Pozostałe obiekty sakralne to kościoły ewangelickie wzniesione w stylu neogotyckim i neoromańskim z 2. połowy XIX w. oraz początku XX w., a także kościoły rzymskokatolickie wzniesione pomiędzy XVII a 1. połową XX w. w stylach dominujących w danej epoce. Stan zachowania kościołów ewangelickich jest mocno zróżnicowany. Kościół w Pisarzowicach w ostatnich latach poddawany jest pracom remontowym. Stan kościoła w Kobylej Górze jest średni i wymaga on podjęcia działań.

Kościoły rzymskokatolickie zachowane i utrzymane są w dobrym stanie. Sukcesywnie przeprowadzane są prace remontowo-konserwatorskie.

Świątynie ewangelickie wykonane w konstrukcji tradycyjnej, murowane z cegły:

1. Grabów nad Prosną, kościół ewangelicki, 1887 r.
2. Kobyla Góra, kościół ewangelicki, 1894 r.
3. Ostrzeszów, kościół ewangelicki ob. rzym.-kat. pw. Chrystusa Króla, 1859-1861 r.
4. Pisarzowice, kościół ewangelicki, 1902 r.

Kobyla Góra, widok od południowego zachodu

Kościoły rzymsko-katolickie:

1. Bukowica, kościół pw. św. Filipa i Jakuba, 1721, 1776 – barok (korpus), historyzm (wieża)
2. Giżyce, kościół par. pw. Przemienienia Pańskiego, 1887 – neorenesans
3. Grabów nad Prosną, kościół par. pw. Serca NMP i św. Mikołaja, 1662-1684, 1870 – barok
4. Kobyla Góra, kościół par. pw. św. Jadwigi, 1806-1807 – klasycyzm
5. Kraszewice, kościół rzym.-kat. pw. św. Apostołów Piotra i Pawła, 1882-88 r. – neogotyk
6. Mikstat, kościół par. pw. Świętej Trójcy, 1913-14 – neobarok
7. Marszałki, kościół, ob. par. pw. Chrystusa Króla, 1933 r. (należy do zespołu sierocińca) – neoklasycyzm.

Grabów nad Prosną, kościół par. pw. Serca NMP i św. Mikołaja, widok od północnego zachodu

Na terenie powiatu zachowały się dwa założenia klasztorne, które zostały wpisane do rejestru zabytków:

1. Grabów nad Prosną, zespół klasztorny franciszkanów
2. Ostrzeszów, zespół klasztorny bernardynów, ob. nazaretanek

Grabów nad Prosną, zespół klasztorny franciszkanów

Widok od południowego wschodu

Zespół klasztorny w Grabowie nad Prosną jest przykładem barokowej miejskiej fundacji zakonnej w Wielkopolsce. Założony został przez oo. franciszkanów w 1626 roku, pierwotnie wzniesiono go z drewna. Budowę kościoła pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny rozpoczęto w 1642 roku, natomiast konsekracja świątyni miała miejsce w 1658 roku. Kościół wraz z klasztorem został zniszczony przez pożar w 1715, po czym odbudowany w latach 1733-1741.
Do południowej strony kościoła przylegają założenia klasztorne, obecnie zachowały się tylko dwa skrzydła.
Zespół utrzymany jest w dość dobrym stanie, pokrycie dachowe kościoła wymaga kontroli. Elewację odrestaurowano w latach 1998-2000.

Ostrzeszów, zespół klasztorny bernardynów

Widok od północnego wschodu

Zespół klasztorny oo. bernardynów, obecnie nazaretanek w Ostrzeszowie, należy do najokazalszych zabytków monastycznych w Wielkopolsce. Nieprzekształcone wnętrze kościoła z jego zachowanym wyposażeniem i wystrojem jest świadectwem bogactwa czasów baroku.
Obecną formę zespół uzyskał w latach 1660-1740. W jego skład wchodzi kościół pw. św. Michała Archanioła, klasztor, kaplica pw. św. Judy Tadeusza, cmentarz, ob. dziedziniec kościelny, ogrodzenie cmentarza kościelnego z bramą, dawne ogrody i sady klasztorne, ogrodzenie d. ogrodów, od strony ul. Klasztornej, aleja lipowa.
Cały zespół zachowany jest w bardzo dobrym stanie.

Kolejną grupą obiektów zabytkowych są zespoły dworsko-parkowe i folwarczne. Większość z zabudowy rezydencjonalnej w powiecie wybudowano w konstrukcji tradycyjnej, murowanej z cegły i otynkowane:

1. Doruchów, dwór, XIX/XX w. (ob. biblioteka gminna)
2. Grabów nad Prosną, zespół dworski:

- dwór, XVIII/XIX w., 1908 r. (ob. Urząd Miasta i Gminy w Grabowie nad Prosną)
- rządówka, 1 poł. XIX w.
- park, 1830-40 r..

3. Kochłowy, dwór wraz z parkiem, pocz. XX w., 1920 r. (ob. dom pomocy społecznej)
4. Kuźnica Grabowska, dwór wraz z parkiem, pocz. XIX w., po 1920 r. (ob. Muzeum Elementarza im. prof. Mariana Falskiego)
5. Marszałki, zespół folwarczny, sierociniec, ob. dom opieki społecznej, pocz. XX w.:
6. Torzeniec, zespół pałacowo-folwarczny, 4. ćw. XIX w.

Marszałki, zespół folwarczny, sierociniec, ob. dom opieki społecznej

Willa obecnie plebania, widok od południa

Przykładem dobrze zachowanej architektury podworskiej są budynki wchodzące w skład zespołu dawnego folwarku i sierocińca w Marszałkach (ob. dom opieki społecznej), z pocz. XX w. Na ww. zespół składają się.: budynek sierocińca, kościół klasztorny salezjanów, ob. parafialny pw. Chrystusa Króla, willa, ob. plebania, czworak, budynek gospodarczy - d. wozownia

ze spichlerzem, budynek gospodarczo-mieszkalny I i budynek gospodarczo-mieszkalny II. Założenie usytuowane jest na terenie historycznego parku.

Do rzadkości należą przykłady drewnianej architektury dworskiej, tak nielicznie zachowanej do dnia dzisiejszego na terenie Wielkopolski, są to:

1. Rojów, dwór, XVIII/XIX
2. Giżyce, dwór, ok. 1760-1775

Obiekty te wymagają przeprowadzenia pilnych prac remontowo-konserwatorskich.

Na terenie powiatu dwa przykłady zabytków techniki zostały wpisane do rejestru. Są to obiekty zlokalizowane w Ostrzeszowie:

- budynek produkcyjny gazowni z 1905 r.
- wodociągowa wieża ciśnień z 1916 r.

Oba budynki są w dobrym stanie zachowania.

Ostrzeszów, ruiny zamku z basztą

Widok od południa

Na terenie Ostrzeszowa zachował się także obiekt warowny – średniowieczne ruiny zamku wraz z basztą fundacji Kazimierza Wielkiego, które są materialnym świadectwem świetności gospodarczej i militarnej tamtego okresu.

Zamek wraz z basztą, wybudowane w XIV wieku. Zamek w tej lokalizacji ufundował król, Kazimierz Wielki, w celach obronnych. Obiekt znacznie ucierpiał w czasie najazdu szwedzkiego, został częściowo odbudowany w XVIII wieku.

Dawniej zamek otoczony był fosą, przez którą prowadził most. Od strony północno-zachodniej dziedziniec zamykał murowany dom, gdzie funkcjonowała m. in. sala sądowa. Pozostałe obiekty

były drewniane, spalone podczas najazdu szwedzkiego. Od 1785 roku zamek stopniowo popadał w ruinę. W 1843 roku podczas zaborów obiekt rozebrano. Obecnie przetrwała jedynie baszta zamkowa, odrestaurowana po wojnie, w 1960 roku. Wewnątrz odbywają się wystawy, imprezy plenerowe, a także można zobaczyć panoramę Ostrzeszowa.
Baszta zachowana jest w dobrym stanie, a pozostałości zamku utrzymywane są w formie trwałej ruiny.

Ostrzeszów, Ratusz

Widok od zachodu

Przykładem architektury o funkcji publicznej jest ratusz (ob. Muzeum i Urząd Stanu Cywilnego) w Ostrzeszowie. Wzniesiony w 1840 r. na fundamentach wcześniejszego. Jest to budynek wykonany w konstrukcji tradycyjnej, murowany i otynkowany, o prostej, dwukondygnacyjnej bryle przekrytej stromym dachem naczółkowym, zwieńczonym wieżyczką z zegarem. We wnętrzach sklepienie kolebkowe. Obiekt jest w dobrym stanie zachowania.

Przykładem budownictwa mieszkalnego wpisanego do rejestru zabytków jest dom przy rynku w Grabowie nad Prosną, przy ul. Władysława Jagiełły 10. Budynek mieszkalny został wzniesiony około połowy XIX wieku, na rzucie prostokąta, o prostej, jednokondygnacyjnej bryle przekrytej stromym dachem dwuspadowym, pokrytym dachówką ceramiczną, z elewacjami o skromnym detalu architektonicznym w postaci profilowanego gzymsu podokapowego. Jest to przykład typowej zabudowy mieszkalnej regionu, stanowiącej o sylwecie miejscowości. Obiekt zachowany jest w średnim stanie.

W obiektach wpisanych do rejestru zabytków, których Starostwo Powiatowe jest właścicielem, w najbliższych latach planuje się podjęcie następujących działań:

1. Kochłowy, dwór wraz z parkiem – przeprowadzenie prac inwestycyjnych w obiektach będących w zasobach Domu Pomocy Społecznej Kochłowy w zakresie którym zostanie wykonana: modernizacja oczyszczalni ścieków bytowych, wymiana kotła olejowego z zasobnikami na wodę, modernizacja windy, modernizacja łazienek i sanitariatów, modernizacja budynku terapeutyczno-mieszkalnego do wymogów przeciwpożarowych.
2. Marszałki, zespół folwarczny, sierociniec, ob. dom opieki społecznej - modernizacja i wymiana pokrycia dachowego w Domu Pomocy Społecznej w Marszałkach. Zakres prac obejmować będzie: wymianę pokrycia z dachówki ceramicznej z obróbkami blacharskimi rynnami i rurami spustowymi i montażem elementów zapewniającym bezpieczne użytkowanie budynku, naprawę i przemurowanie kominów. Planowana jest wymiana i uzupełnienie instalacji montowanych na dachu, wzmocnienie i zabezpieczenie p.poż. i biologiczne elementów drewnianych dachu, wykonanie izolacji wraz z zabezpieczeniem p. pożarowym dachu oraz inne roboty wykończeniowe i prace związane z zachowaniem technologii robót.

4.5. Gminne ewidencje zabytków i gminne programy opieki nad zabytkami na terenie powiatu

W skład powiatu ostrzeszowskiego wchodzi 7 gmin:

Gminy miejsko-wiejskie:

- Grabów nad Prosną,
- Mikstat,
- Ostrzeszów

Gminy wiejskie:

- Czajków,
- Doruchów,
- Kobyla Góra,
- Kraszewice.

Obecnie dwie gminy powiatu ostrzeszowskiego posiadają obowiązujący gminny program opieki nad zabytkami, są to:

- **Grabów na Prosną**: Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Grabów nad Prosną na lata 2021-2024, przyjęty uchwałą nr XXXIX/243/2021 Rady Miejskiej Grabowa nad Prosną z dnia 26 listopada 2021 r.

  Główne założenia programu to:

  - Priorytet I – Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego miasta i gminy
  - Priorytet II – Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego
  - Priorytet III –Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości
  - Uzupełniające kierunki i zadania
- **Doruchów**: Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2022-2025 dla Gminy Doruchów (Uchwała z dnia 28.02.2022 r.).

  Główne założenia programu to:

- Priorytet I – dbałość o zachowanie istniejących walorów zabytkowych
- Priorytet II – rozwój turystyki w gminie w oparciu o bogactwo dziedzictwa kulturowego

Gmina Kobyla Góra posiadała Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Kobyla Góra na lata 2009-2013 (Uchwała Nr XXXII/181/09 Rady Gminy Kobyla Góra z dn. 12 sierpnia 2009 r.).

Obecnie Gmina Kobyla Góra czyni starania do sporządzenia Gminnej Ewidencji Zabytków i Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Kobyla Góra na lata 2023-2026.

Wykaz gmin, które opracowały Gminny Program Opieki nad Zabytkami lub Gminną Ewidencję Zabytków:

Lp.	Gmina	Program	Uchwała	GEZ nieruchome	GEZ archeo.	Ostatnia aktualizacja	Zarządzenie
1	Czajków	–	–	tak	nie	2011 r.	Zarządzenie z 2002 r. (dotyczy zabytków nieruchomych)
2	Doruchów	2022-2025	LII/272/2022 z dnia 28.02.2022 r.	tak	tak	2021 r.	Zarządzenie nr 25/2022 z 14.04.2022 r. (dotyczy zabytków nieruchomych)
3	Grabów nad Prosną	2021-2024	XXXIX/243/2021 z dnia 26.11.2021 r.	tak	tak	2020 r.	–
4	Kobyla Góra	2009-2013	XXXII/181/09 z dnia 12.08.2009 r.	tak	nie	2009 r.	–
5	Kraszewice	–	–	tak	tak	2011 r.	–
6	Mikstat	–	–	tak	nie	2007 r.	–
7	Ostrzeszów	–	–	tak	nie	2021 r.	Zarządzenie nr 76 z 29.10.2010 r. (dotyczy zabytków nieruchomych)

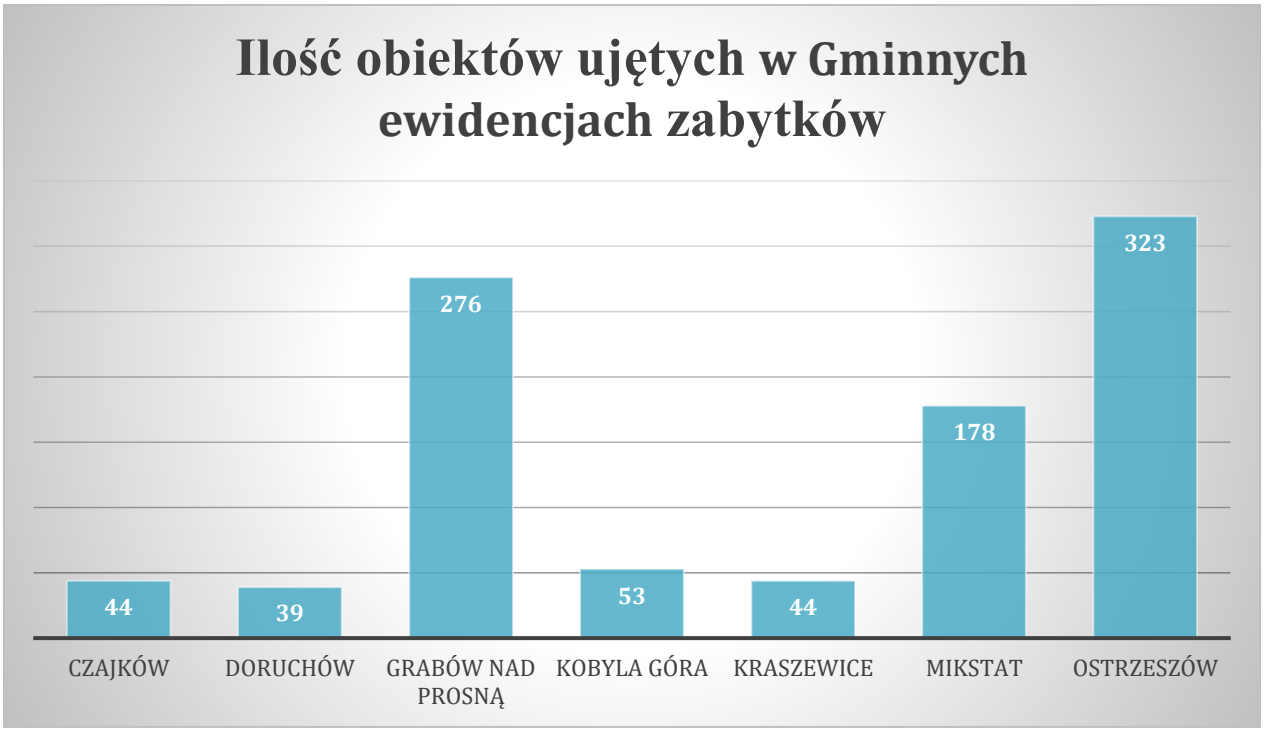

W wykresie przedstawiono obiekty nieruchome. Dane pochodzące z ewidencji, pozyskano z Urzędów Gmin

Na terenie powiatu ostrzeszowskiego do ewidencji zabytków nieruchomych zostało włączone łącznie 957 zabytków nieruchomych. Najwięcej z nich znajduje się na terenie gminy Ostrzeszów (323), następnie w gminach: Grabów nad Prosną (276), Mikstat (178), Kobyla Góra (53), Kraszewice (44), Czajków (44) i najmniej w gminie Doruchów (39). Przeważają zdecydowanie budynki mieszkalne z towarzyszącą zabudową gospodarczą, z przełomu XIX i XX wieku oraz z 1. ćw. XX w., następnie obiekty sakralne i założenia dworsko-folwarczne.

Część Gmin nie posiada aktualnych danych stąd stan faktyczny może odbiegać od tego przedstawionego na wykazie. Zalecana jest aktualizacja Gminnych ewidencji, aby faktyczna ochrona była bardziej efektywna.

5. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU - ANALIZA MOCNYCH I SŁABYCH STRON ORAZ SZANS I ZAGROŻEŃ (SWOT)

Mocne strony

- Korzystna lokalizacja części gmin obszaru – Ostrzeszowa i Kobylej Góry względem dróg krajowych i ekspresowych,
- Bogate i urozmaicone dziedzictwo archeologiczne,
- Bogate dziedzictwo kultury sakralnej, reprezentujących różne style architektoniczne, w tym barokowo-ludowe, drewniane kościoły, czy neogotyckie kościoły ewangelickie,
- Zachowane wyposażenie sakralne, głównie w postaci barokowego wystroju i wyposażenia wnętrz kościołów i klasztorów,
- Bogata historia miejscowości związana z fundacjami książęcymi oraz królewskimi, w tym budownictwem obronnym Kazimierza Wielkiego,
- Liczne formy ochrony przyrody, w tym:
    - rezerwaty przyrody – Rezerwat Jodły Ostrzeszowskie i Rezerwat Pieczyska,
    - obszary chronionego krajobrazu – Wzgórza Ostrzeszowskie i Kotlina Odolanowska, Dolina Prosny i Wzgórza Ostrzeszowskie oraz Kotlina Odolanowska,
    - obszar Natura 2000 – Jodły Ostrzeszowskie,
    - pomniki przyrody
    - użytki ekologiczne.
- Wysokie walory turystyczne gmin wchodzących w skład powiatu,
- Wysoce wyspecjalizowane ośrodki agroturystyczne (głównie w okolicach Kobylej Góry),
- Funkcjonujące ośrodki jeździeckie otwarte dla turystów oraz coroczna Powiatowa Wystawa Koni,
- Atrakcyjna oferta szlaków rowerowych na terenie powiatu,
- Liczne stawy przyciągające miłośników wędkarstwa,
- Ośrodki kultury zlokalizowane w większych miejscowościach,
- Obowiązujący Program Ochrony Środowiska dla powiatu ostrzeszowskiego na lata 2017-2020 z perspektywą do roku 2024**,**

- Duża lesistość powiatu,
- Uroczystości ku czci św. Rocha z błogosławieństwem zwierząt w Mikstacie wpisane na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- Atrakcyjne, różnorodne, przyciągające uczestników imprezy społeczno – kulturalne
- Brak przemysłu wybitnie zanieczyszczającego powietrze,
- Duże zasoby kruszyw mineralnych,
- Systematyczna ochrona zabytków poprzez udzielanie co roku dotacji na prace konserwatorskie lub roboty budowlane.

Słabe strony

- Niewystarczająca promocja powiatu na zewnątrz,
- Mała ilość aktualnych gminnych ewidencji zabytków,
- Mała ilość opracowanych i aktualnie obowiązujących Gminnych programów opieki nad zabytkami,
- Niewystarczające wykorzystanie lokalnych produktów jako narzędzia promocji,
- Niewystarczające nakłady finansowe przeznaczane na wsparcie remontów oraz konserwacji zabytków,
- Niewystarczające oznaczenie i promocja walorów zabytkowych, np. poprzez tablice informacyjne,
- Samowole budowlane oraz niewłaściwie prowadzone remonty obiektów zabytkowych powodujące utratę walorów zabytkowych,
- Zły stan techniczny drewnianego budownictwa ludowego,
- Zanikanie tradycyjnej sztuki budowlanej oraz stosowania tradycyjnych materiałów,
- Niski poziom edukacji mieszkańców w kontekście wartości dziedzictwa kulturowego,
- Zły stan techniczny obiektów dziedzictwa techniki i zespołów dworsko-parkowych,
- Wymagające rewitalizacji i uregulowania kwestii ochrony prawnej historyczne układy urbanistyczne i ruralistyczne,
- Małe zainteresowanie mieszkańców ofertą kulturalną, lokalnymi zabytkami.

Szanse i możliwości rozwoju

- Koncepcja utworzenia szlaku turystycznego *drewnianej architektury pogranicza Wielkopolski*,
- Wykorzystanie i dalsza promocja uroczystości ku czci św. Rocha z błogosławieństwem zwierząt w Mikstacie, wpisanego na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- Wprowadzenie i egzekwowanie polityki ochrony walorów środowiska naturalnego i kształtowania przestrzennego,
- Wykorzystanie dotacji krajowych i unijnych na cele związane z zachowaniem dziedzictwa kulturowego,
- Możliwość zwiększenia środków finansowych w budżecie powiatu związanych z dofinansowaniem prac przy obiektach zabytkowych,
- Koncentracja zabudowy oraz jednoczesne dążenie do estetyzacji oraz podniesienia standardów i walorów architektonicznych obiektów,
- Poprawa dostępności informacji o atrakcjach turystycznych powiatu,
- Wykorzystanie bursztynowego szlaku turystycznego,
- Kultywowanie pamięci krwawych wydarzeń z okresu II wojny światowej,
- Wykorzystanie nowych technologii związanych z aplikacjami mobilnymi do promocji turystyki oraz dziedzictwa kulturowego,
- Wykorzystanie pasjonatów historii, turystyki i twórców lokalnych do działań promocyjnych,
- Wykorzystanie bogactwa przyrodniczego do aktywnych form wypoczynku,
- Pozyskanie społecznej akceptacji zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz wypracowanie zasad łączenia interesów obywateli zamieszkujących i działających na terenie powiatu ostrzeszowskiego z zasadami i potrzebami ochrony dziedzictwa,
- Wzrost popularności turystyki ukierunkowanej na regionalne dziedzictwo kulturowe,
- Popularyzacja wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego powiatu,
- Możliwość pozyskania środków finansowych w ramach dotacji na remonty i modernizacje obiektów zabytkowych,
- Edukacja społeczeństwa, szczególnie najmłodszych mieszkańców powiatu w zakresie dbałości o regionalne dziedzictwo kulturowe,

- Rozwój i promocja niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- Aktywny udział stowarzyszeń oraz organizacji pozarządowych w kształtowaniu i pielęgnowaniu regionalnej świadomości kulturowej,
- Wzrost popularności turystyki weekendowej,
- Wzrost popularności turystyki wędrówkowej oraz krajoznawczej,
- Kształtowanie postaw ekologicznych u najmłodszych mieszkańców regionu,
- Koncentracja zabudowy oraz jednoczesne dążenie do estetyzacji oraz podniesienia standardów i walorów architektonicznych obiektów.

Zagrożenia i bariery

- Silna pozycja sąsiednich, większych ośrodków miejskich z terenu województwa wielkopolskiego (Ostrów Wielkopolski, Kalisz),
- Brak wizji i środków na promocję istniejących zasobów,
- Brak należytego wykorzystania potencjału kapitału ludzkiego, w szczególności pasjonatów dziedzictwa kulturowego,
- Zanieczyszczenie rzeki Prosny,
- Zanik tradycji i tożsamości regionalnej,
- Działania inwestycyjne prowadzone m.in. przez prywatnych właścicieli obiektów, w których interes indywidualny inwestora jest przekładany nad dobro społeczne, tj. „dobro zabytku”,
- Powstawanie dzikich wysypisk odpadów, dalsze zaśmiecanie lasów i rowów przydrożnych,
- Niewystarczające środki finansowe na promocję oraz ochronę zabytków,
- Niekontrolowany rozwój zabudowy powodującej zaburzenia w tradycyjnych układach ruralistycznych,
- Niewłaściwie prowadzone prace budowlane i remontowe przy obiektach zabytkowych,
- Degradacja obiektów zabytkowych spowodowana niewłaściwym użytkowaniem,
- Negatywne nastawienie części właścicieli do ochrony zabytków, postrzeganej nie jako szansa na zachowanie wspólnego dziedzictwa, a źródło represji i ograniczeń.

6. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE, PRIORYTETY I KIERUNKI DZIAŁAŃ POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Strategicznym celem Programu opieki nad zabytkami powiatu ostrzeszowskiego na lata 2022-2025 jest zachowanie dziedzictwa kulturowego znajdującego się na terenie powiatu, które służyć powinno budowaniu i utrwalaniu poczucia tożsamości lokalnej społeczności, utrzymaniu ładu przestrzennego, rozwojowi turystyki oraz rozwojowi społeczno-gospodarczemu. Aby go osiągnąć należy podjąć działania priorytetowe, zapoczątkowując proces realizowany przez wiele lat, w konsekwencji których zabytki będą otaczane coraz lepszą opieką. W miarę postępów, działania winny być poddawane systematycznej weryfikacji, co pozwoli na realne dopasowanie ich do aktualnych możliwości finansowych i potrzeb właścicieli.

Organy samorządu powiatowego posiadają instrumenty prawne umożliwiające budowanie i ugruntowanie świadomości społecznej względem ochrony i opieki nad lokalnym dziedzictwem kulturowym.

Powyższą politykę określa Powiatowy program opieki nad zabytkami dla powiatu ostrzeszowskiego na lata 2022-2025, dla realizacji którego priorytetowe jest osiągnięcie celów określonych w art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami.

Na potrzeby Programu określone zostały dwa podstawowe priorytety, które poprzez wytyczone w ich ramach kierunki działań oraz wskazane do realizacji zadania, w całości wypełniają ustawowe cele dla opracowywania powiatowych programów opieki nad zabytkami.

- Priorytet I.

  Zarządzanie dziedzictwem kulturowym oraz zapewnienie skutecznej ochrony i opieki nad zabytkami powiatu
- Priorytet II.

  Promocja i edukacja oraz dokumentacja dziedzictwa kulturowego powiatu

ZARZĄDZANIE DZIEDZICTWEM KULTUROWYM ORAZ ZAPEWNIENIE SKUTECZNEJ OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU	
Kierunki działań	**Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania**
Zadania	Współpraca z gminami w zakresie opracowania projektów rewaloryzacji przestrzeni publicznych
	Dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach nie będących własnością powiatu w postaci stosownej uchwały dotyczącej dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach ruchomych i nieruchomych na podstawie Uchwały Rady Powiatu w sprawie zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach nieruchomych i ruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ujętych w gminnej ewidencji zabytków
Kierunki działań	**Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby społeczne, turystyczne i edukacyjne**
Zadania	Bieżące utrzymanie obiektów historycznych, stanowiących własność powiatu we właściwym stanie technicznym i estetycznym
	Ochrona tradycyjnej zabudowy i architektury regionalnej poprzez opracowanie (z wykorzystaniem wsparcia specjalistów, Narodowego Instytutu Dziedzictwa oddział terenowy w Poznaniu oraz we współpracy z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków) wzornika i katalogu tradycyjnego budownictwa obejmującego również detal architektoniczny jako instrumentu pomocniczego dla lokalnych architektów i inżynierów w projektowaniu nowej zabudowy nawiązującej do lokalnych tradycji
	Wspieranie (merytoryczne, formalne, finansowe) powstawania i rozwoju regionalnych izb pamięci
Kierunki działań	**Intensyfikacja ochrony i opieki nad zabytkami powiatu ostrzeszowskiego**
Zadania	Rozwinięcie w powiecie systemu monitorowania ochrony i opieki nad zabytkami, poprzez m. in. ustalenie i opisanie procesu oraz powołanie zespołów na rzecz budowania i koordynowania współpracy pomiędzy właścicielami, jednostkami

	samorządu terytorialnego i ich jednostkami organizacyjnymi, partnerami lokalnymi z organizacji pozarządowych, gospodarczych i przedstawicielami mieszkańców
	Wspieranie działań związanych z zabezpieczeniem obiektów zabytkowych m. in. poprzez monitorowanie stanu dziedzictwa i jego zagrożeń wykorzystując do tego celu: działania służby, inspekcje i straż, jednostki organizacyjne powiatu oraz wydziały Starostwa Powiatowego, a także wsparcie finansowe (w miarę posiadanych środków) montażu instalacji przeciwpożarowej i alarmowej, zabezpieczeń przeciw włamaniom w obiektach wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w gminnych ewidencjach zabytków z terenu powiatu ostrzeszowskiego
	Coroczna aktualizacja Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych
Kierunki działań	**Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego**
Zadania	Wdrażanie zapisów dokumentów programowych w odniesieniu do zabytków i krajobrazu kulturowego powiatu
	Określenie, szczególnych z punktu widzenia dziedzictwa kulturowego powiatu, kryteriów ochrony zabytków w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska (np. poprzez opiniowanie planów zagospodarowania przestrzennego)
	Konsekwentne egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną określonych w dokumentach programowych (głównie w zakresie wysokości zabudowy, jej charakteru i funkcji)
Kierunki działań	**Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego powiatu**
Zadania	Wspieranie działań zmierzających do powstania szlaku drewnianej architektury sakralnej (np. wspólnie z powiatem kępińskim)
	Skoordynowana współpraca w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami na terenie powiatu pomiędzy powiatem, gminami a Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków m.in. w zakresie aktualizacji gminnych ewidencji zabytków na terenie powiatu

PROMOCJA I EDUKACJA ORAZ DOKUMENTACJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU	
Kierunki działań	**Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym powiatu**
Zadania	Udostępnienie informacji o zabytkach wpisanych do rejestru zabytków z terenu powiatu na stronie internetowej powiatu oraz wydawnictwach powiatowych
	Opracowanie mapy zabytków powiatu, jako atrakcyjnej graficznie formy promocji ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego
	Publikacja materiałów i wspieranie wydawnictw dotyczących dziedzictwa kulturowego powiatu (zabytków, pomników, miejsc pamięci, walorów przyrodniczo-krajobrazowych oraz historii miejscowości leżących na terenie powiatu) w formie np. broszur, ulotek, filmów, folderów
	Udostępnianie turystom, w formie papierowej bądź aplikacji, informatora o zabytkach i obiektach posiadających wartość historyczną, artystyczną lub naukową położonych na terenie powiatu
Kierunki działań	**Edukacja społeczna i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym i jego ochronie**
Zadania	Współorganizacja oraz wsparcie szkoleń związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego, a także udział w nich pracowników Starostwa zaangażowanych w sferę ochrony dziedzictwa kulturowego
	Wspieranie i współpraca z gminami w zakresie organizowania konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych związanych z ochroną zabytków i dziedzictwem kulturowym regionu
	Wspieranie inicjatyw indywidualnych i społecznych związanych z opieką nad dziedzictwem niematerialnym powiatu (tj. zwyczaje, tradycje, obrzędy, itp.) oraz ich gromadzenie, opracowanie, udostępnianie i upowszechnianie, np. poprzez monografie, wydawnictwa, publikacje poświęcone dziedzictwu kulturowemu powiatu
	Wspieranie i współpraca z gminami na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego m.in. w zakresie opracowywania prac studialnych (studia historyczno-urbanistyczne, studia krajobrazowe, katalogi typów m.in. zabudowy regionalnej,

	detalu architektonicznego, nekropolii)
	Systematyczne uzupełnianie oznaczeń obiektów zabytkowych z terenu powiatu znakami konwencji haskiej, bądź wprowadzenie zintegrowanego systemu informacji wizualnej (m.in. za pomocą znaków „zabytek prawem chroniony", bądź tablic informacyjnych)
Kierunki działań	**Promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego**
Zadania	Wspieranie i współpraca z gminami w zakresie inicjowania i organizacji obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa na obszarze powiatu
	Opracowanie nowych szlaków turystycznych (np. pieszych, rowerowych, konnych, samochodowych, wodnych) wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego (np. szlak drewnianej architektury sakralnej)
	Współpraca z organizacjami turystycznymi w zakresie ustalenia potrzeb rozwoju bazy turystycznej i propagowania walorów powiatu oraz rozwinięcia informacji turystycznej w miejscach najliczniej uczęszczanych przez turystów
Kierunki działań	**Umacnianie poczucia tożsamości lokalnej**
Zadania	Utrwalenie w świadomości społecznej, zwłaszcza wśród młodego pokolenia, tzw. tradycji miejsca, lokalizacji nieistniejących obiektów o dużym znaczeniu dla historii regionu związanych m.in. z dziedzictwem sakralnym regionu, ważnymi wydarzeniami historycznymi, wybitnymi postaciami związanymi z regionem itp., poprzez działalność wydawniczą (regionalia), prowadzenie lekcji nt. przeszłości kultury regionu, organizowanie okazjonalnych wystaw i ekspozycji
	Promocja i upowszechnianie pełnienia funkcji społecznego opiekuna zabytków wśród społeczności powiatu, ustanowienie przez Starostę na wniosek Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków społecznych opiekunów zabytków, prowadzenie listy społecznych opiekunów zabytków, wydawanie osobom fizycznym legitymacji społecznego opiekuna zabytków, wydawanie zaświadczeń osobom lub jednostkom organizacyjnym pełniącym funkcję społecznego opiekuna zabytków

	Upowszechnianie wiedzy o szczególnych osiągnięciach osób i innych podmiotów w obszarze opieki nad zabytkami i wnioskowanie o nadanie im odznaki „Za opiekę nad zabytkami”
	Opieka nad folklorem i sztuką ludową oraz zabytkami sztuki niematerialnej we współpracy powiatu z NGO
Kierunki działań	**Wykorzystanie zasobu zabytków dla rozwoju powiatu ostrzeszowskiego**
Zadania	Przeciwdziałanie niedostatecznej roli dziedzictwa kulturowego w lokalnej polityce w tym budowaniu tożsamości i więzi społecznych, rozwoju gospodarczego opartego na innowacyjności oraz przedsiębiorczości lokalnej i wykorzystującego różnorodność kulturową jako czynnik konkurencyjności
	Wspieranie i promocja partnerstwa publiczno-prywatnego służącego funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej
	Prowadzenie aktywnego marketingu dziedzictwa kulturowego, m.in. we współpracy z NGO i przy wykorzystaniu programów grantowych powiatu

7. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI I ZARZĄDZANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podstawowa realizacji Programu odbywać się będzie poprzez:

A. Ścisłą współpracę władz samorządowych z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, Narodowym Instytutem Dziedzictwa oraz właścicielami i użytkownikami obiektów zabytkowych, parafiami, organizacjami pozarządowymi, stowarzyszeniami regionalnymi, ośrodkami naukowymi

B. Działania własne władz samorządowych

1. Prawne – problematyka zachowania dziedzictwa kulturowego zostanie uwzględniona przez władze powiatu przy uchwalaniu przepisów prawa miejscowego
2. Finansowe – należyte utrzymanie, wykonywanie remontów i prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych, będących własnością powiatu oraz stosowanie systemu dotacji i ulg finansowych, nagród czy zachęt dla właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych
3. Programowe – realizacja projektów i programów regionalnych

C. Działania w ramach programów dofinansowywanych z funduszy Unii Europejskiej i innych funduszy zewnętrznych

Realizację Programu można podzielić na dwa elementy:

1. system zarządzania
2. system monitoringu i ewaluacji.

Oba systemy wdrażania są ze sobą spójne i wzajemnie zależne, co oznacza niemożność realizacji założeń Programu bez któregokolwiek z tych elementów.

System zarządzania Programem tworzą trzy jednostki. Są to:

- Rada Powiatu – uchwala Program oraz przyjmuje sprawozdania w okresach dwuletnich
- Zarząd Powiatu – odpowiada za przygotowanie i realizację Programu

- Starostwo Powiatowe i jednostki organizacyjne powiatu – odpowiadają za bieżącą realizację zadań Programu.

Można wykorzystać kilka rozwiązań wzmacniających skuteczność powyższego systemu:

- Wzmocnienie kadrowe Starostwa Powiatowego w Ostrzeszowie w zakresie specjalistów skoncentrowanych na profesjonalizacji realizacji zadań Programu. Można też rozważać w dłuższej perspektywie utworzenie funkcji powiatowego konserwatora zabytków.
- Wzmocnienie skoordynowanej współpracy pomiędzy powiatem a Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Poznaniu w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami na terenie powiatu wraz z perspektywą długofalową określenia ram porozumienia na mocy art. 96 ust. 3 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
- Powołanie przy Zarządzie Powiatu Społecznej Rady ds. Zabytków powiatu ostrzeszowskiego. Rada taka pełniłaby funkcje opiniotwórcze i doradcze dla Zarządu Powiatu. W skład rady mogliby wchodzić przedstawiciele:
    - Wójtów i burmistrzów gmin powiatu
    - Społecznych Opiekunów Zabytków
    - Organizacji społecznych i biznesowych zajmujących się profesjonalnie opieką nad zabytkami i dziedzictwem kulturowym oraz przedstawiciele branży turystycznych
    - Lokalni liderzy specjalizujący się w problematyce dziedzictwa kulturowego, opieki nad zabytkami, rozwojem regionalnym, turystyki
    - Innych ważnych z punktu widzenia funkcji rady i realizacji Programu środowisk, grup, podmiotów, instytucji.

Działalność rady powinna być określona stosownym regulaminem.

Zgodnie z zapisami Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami Zarząd Powiatu Ostrzeszowskiego monitoruje realizację Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami powiatu ostrzeszowskiego, który co dwa lata będzie przedstawiał Radzie Powiatu Ostrzeszowskiego sprawozdanie z realizacji Programu.

Kolejna edycja (aktualizacja) Powiatowego programu opieki nad zabytkami powiatu ostrzeszowskiego ma być opracowana po czterech latach od przyjęcia go przez Radę Powiatu Ostrzeszowskiego.

8. ZASADY OCENY REALIZACJI POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Prawidłowy monitoring i aktualizacja Programu mogą się odbywać na podstawie rzetelnych informacji. Podstawą metodologii zbierania informacji są:

- bazowanie na przyjętych w powiecie zasadach gromadzenia i przetwarzania informacji,
- wykorzystywanie dostępnych danych i źródeł informacji,
- stosowanie odpowiednich (adekwatnych) mierników.

Poniżej przedstawiono zestaw mierników pozwalających ocenić stopień realizacji Programu. Zestaw mierników opracowany został na poziomie priorytetowych działań:

W ramach priorytetu I: Zarządzanie dziedzictwem kulturowym powiatu oraz zapewnienie skutecznej ochrony i opieki nad zabytkami powiatu

- Poziom (w %) wydatków budżetu powiatu na ochronę i opiekę nad zabytkami
- Wartość finansowa zrealizowanych kompleksowych programów rewaloryzacji i rewitalizacji oraz liczba (bądź inne mierniki) obiektów poddanych rewaloryzacji w ramach tych programów
- Wartość finansowa wykonanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych ww. pracom
- Zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi
- Liczba i wartość dofinansowania obiektów zabytkowych objętych wsparciem zewnętrznym
- Wartość wsparcia udzielonego z budżetu powiatu NGO na realizację Programu
- Liczba wdrożonych dokumentów programowych w odniesieniu do zabytków i krajobrazu kulturowego powiatu
- Powstanie Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych
- Inne

W ramach priorytetu II: Promocja i edukacja oraz dokumentacja dziedzictwa kulturowego powiatu

- Liczba opracowanych prac studialnych (studia historyczno-urbanistyczne, studia krajobrazowe, katalogi typów zabudowy regionalnej i detalu architektonicznego)
- Liczba udostępnionych informatorów o zabytkach lub liczba pobrań aplikacji
- Liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych na terenie powiatu
- Liczba utworzonych szlaków turystycznych, tras rowerowych, konnych, wodnych
- Liczba opracowanych, wydanych wydawnictw (w tym folderów promocyjnych, przewodników)
- Liczba osób zwiedzających muzeum (np. na podstawie ilości sprzedanych biletów) itp.
- Liczba publikacji z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego
- Liczba szkoleń lub liczba pracowników biorących udział w szkoleniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego
- Liczba osób uczestniczących w obchodach Europejskich Dni Dziedzictwa na obszarze powiatu
- Liczba wniosków o nadanie osobom i innym podmiotom odznaki „Za opiekę nad zabytkami”
- Liczba ustanowionych społecznych opiekunów zabytków
- Liczba inicjatyw indywidualnych i społecznych wspieranych przez powiat związanych z opieką nad dziedzictwem niematerialnym powiatu
- Inne

9. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Ustawowy obowiązek utrzymania zabytku we właściwym stanie, co wiąże się m.in. z prowadzeniem i finansowaniem przy nim prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych spoczywa na jego posiadaczu, który dysponuje tytułem prawnym do zabytku wynikającym z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego, prowadzenie i finansowanie wspomnianych robót jest jej zadaniem własnym. Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach mogą ubiegać się o ich dofinansowanie z następujących środków:

9.1. Dotacje

Sprawy, związane z dofinansowaniem prac przy obiektach zabytkowych, reguluje Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. Dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź, posiadaczem zabytku lub posiadającej taki zabytek w trwałym zarządzie. Udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

W przypadku refundacji kosztów prac, wniosek powinien być złożony w roku następującym po roku, w trakcie którego zakończono wszystkie prace konserwatorskie i roboty budowlane podlegające dofinansowaniu. Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, określa szczegółowo wykaz prac przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, które mogą zostać objęte dotacją:

a) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,
b) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych,
c) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,
d) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich,
e) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego,
f) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz,
g) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,
h) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,
i) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki,
j) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności,
k) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,
l) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,
m) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,
n) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych,
o) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu,
p) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru,
r) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo, dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań.

Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra do spraw kultury

i ochrony dziedzictwa narodowego, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków bądź organ stanowiący miasta, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

Dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Udzielane są w celu poprawy stanu zachowania zabytków poprzez ochronę i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, konserwację i rewaloryzację zabytków, udostępnianie zabytków na cele publiczne. Kwalifikują się prace prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, realizowane bez udziału środków europejskich. Planowane w roku udzielenia dotacji lub prowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (refundacja). Uprawnionymi wnioskodawcami są jednostki posiadające tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego. Zasady udzielania dotacji: - dofinansowanie może obejmować jedynie nakłady konieczne na prace określone w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dofinansowanie może być udzielone do wysokości 50 % nakładów koniecznych. W wyjątkowych wypadkach (wyjątkowa wartość historyczna, artystyczna lub naukowa obiektu, wymagane przeprowadzenie złożonych technologicznie robót, stan zachowania zabytku wymaga natychmiastowej interwencji) dofinansowanie może stanowić 100 % wartości robót.

Dotacje wojewódzkie i powiatowe

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa (powiatu) w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane.

Dotacje Ministra Administracji i Cyfryzacji - fundusz kościelny

Środki Funduszu Kościelnego można przeznaczyć na remonty i konserwacje obiektów sakralnych o wartości zabytkowej (art. 9 ust. 1 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom Dz.U. 1950 nr 9 poz. 87 z późn. zm. oraz § 1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1990 r. w sprawie rozszerzenia celów Funduszu Kościelnego, Dz. U. nr 61 poz. 354). Dotacją mogą być objęte podstawowe prace zabezpieczające obiekt: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie, odgrzybianie, izolacja, wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej. W szczególnych przypadkach dotację można przeznaczyć na konserwację ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych oraz stałych elementów wystroju wnętrz (dzwony, ołtarze, polichromie, posadzki).

9.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki z budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

Program *Ochrona zabytków*

Program ten stanowi kontynuację finansowania w ubiegłych latach. Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. Kluczowe do realizacji programu są zadania zmierzające do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku. Dofinansowanie dotyczy zabytków wpisanych do rejestru zabytków. Do programu nie kwalifikują się projekty realizowane przy udziale środków europejskich. O dotację mogą starać się osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego oraz inne jednostki organizacyjne (samorządowe jednostki kultury, kościoły, związki wyznaniowe, podmioty prowadzące działalność gospodarczą, organizacje pozarządowe). Finansowanie odbywa się w formie udzielenia dotacji lub refundacji w okresie trzech lat od przeprowadzenia

prac przy zabytku, przy czym możliwe jest, jednakże tylko w szczególnych przypadkach, uzyskanie całkowitego dofinansowania.

Program *Wspieranie działań muzealnych*

Celem programu jest wspieranie działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych. Premiowane będą projekty kompleksowe, nowatorskie, o wysokich wartościach merytorycznych i umiejętnie wykorzystanych elementach multimedialnych. W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie zadań w zakresie: organizacji czasowych wystaw muzealnych; modernizacji i tworzenia stałych wystaw muzealnych; publikacji katalogów do wystaw muzealnych; konserwacji muzealiów, archiwaliów, starych druków, rękopisów, kartografii, muzykaliów, ikonografii, grafiki artystycznej, dokumentów życia społecznego; a także doposażenia pracowni konserwatorskich. Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe oraz kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.

Program *Kultura ludowa i tradycyjna*

Celem programu jest wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania. Dotacje przeznaczone są na działania o charakterze edukacyjnym, w tym warsztaty, kursy i seminaria dotyczące szeroko pojętej kultury tradycyjnej, a także działania popularyzujące unikalne i żywe elementy kultur tradycyjnych, zadania artystyczne i użytkowe o charakterze interdyscyplinarnym i międzyśrodowiskowym oraz na prowadzenie szkolenia przez „mistrza" w zakresie różnych dziedzin niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Program *Ochrona zabytków archeologicznych*

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących rozpoznanie i dokumentację dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

Program ma dwa cele szczegółowe:

- Pierwszym jest wzmocnienie instrumentów ochrony konserwatorskiej zasobu dziedzictwa archeologicznego wpisanego do rejestru zabytków poprzez lepsze rozpoznanie, analizę i dokumentację stanowisk archeologicznych z wykorzystaniem nowoczesnych metod badawczych, które dają szansę na weryfikację ustaleń naukowych z ograniczeniem do minimum działań destrukcyjnych
- Drugim celem szczegółowym Programu jest wspieranie działań mających na celu opracowanie i upowszechnienie wyników zakończonych, często jeszcze w XX w., badań archeologicznych, które nie zostały dotychczas wprowadzone do obiegu naukowego

Szczegółowe cele Programu będą realizowane poprzez dwie kategorie zadań:

- weryfikacja zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków, w przypadku których ustalenia co do lokalizacji, zasięgu, chronologii i/lub funkcji nie mają wystarczających podstaw naukowych, zwłaszcza tych nieposiadających własnej formy terenowej
- opracowanie i publikacja książkowa wyników badań archeologicznych, zwłaszcza tych zakończonych przed 2000 r.

Do składania wniosków uprawnione są samorządowe i państwowe instytucje kultury, organizacje pozarządowe, publiczne i niepubliczne uczelnie akademickie oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Program *Miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju*

Celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości. Premiowane będą również działania związane z upowszechnianiem wiedzy na temat miejsc, faktów i postaci związanych z walką i męczeństwem.

Promowane jest:

- podkreślenie prestiżu miejsca pamięci/trwałego upamiętnienia
- nadanie lub przywrócenie odpowiedniego wyrazu
- zaangażowanie w opiekę nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami jak największej liczby różnych podmiotów
- zapewnienie jak najlepszej dostępności miejsca/trwałego upamiętnienia
- tworzenie nowych trwałych upamiętnień w miejscach, gdzie ich obecność jest uzasadniona interesem społecznym
- twórcze zastosowanie nowoczesnych metod badań, edukacji i promocji do ochrony dziedzictwa narodowego
- stosowanie rozwiązań prawnych sprzyjających lepszej opiece nad miejscami pamięci/trwałym upamiętnieniami (uwzględnienie miejsca pamięci, jego ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, czy objęcie go inną formą ochrony prawnej)

Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego, publiczne i niepubliczne uczelnie, kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne, a także podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Program *Groby i cmentarze wojenne w kraju*

Celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem, a także wspieranie prowadzenia działań naukowych upowszechniających wiedzę na temat tych wydarzeń.

Celem programu jest otoczenie grobów i cmentarzy wojennych w kraju opieką polegającą na:

- prowadzeniu robót budowlanych, prac remontowych, konserwatorskich i restauratorskich
- zabezpieczeniu i utrzymaniu w jak najlepszym stanie
- prowadzeniu badań archeologicznych i prac poszukiwawczych
- prowadzeniu prac związanych z urządzeniem grobu/kwatery/cmentarza wojennego; dokumentowaniu i prowadzeniu badań naukowych
- popularyzowaniu i upowszechnianiu wiedzy

Promowane jest:

- obejmowanie opieką obiektów, których stan zachowania wymaga podjęcia niezwłocznego działania
- opieka nad grobami i cmentarzami wojennymi o wyjątkowej wartości historycznej
- nadanie lub przywrócenie odpowiedniej rangi obiektom grobownictwa wojennego
- wykorzystanie nowoczesnych metod badań, edukacji i promocji
- zaangażowanie w opiekę nad grobami i cmentarzami wojennymi jak największej liczby różnych podmiotów
- stosowanie, w ramach obowiązujących przepisów prawa, rozwiązań sprzyjających lepszej ochronie prawnej grobów i cmentarzy wojennych

Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego, publiczne i niepubliczne uczelnie oraz kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Program *Kultura cyfrowa*

Celem programu jest udostępnianie i umożliwianie ponownego wykorzystywania zasobów cyfrowych do celów popularyzacyjnych, edukacyjnych i naukowych, uwzględniające opracowanie i digitalizację zasobów dziedzictwa kulturowego.

Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne, a także podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Program *Infrastruktura domów kultury*

Celem programu jest zapewnienie optymalnych warunków dla działalności domów i ośrodków kultury oraz centrów kultury i sztuki w zakresie edukacji kulturalnej i animacji kultury poprzez modernizację i rozbudowę ich infrastruktury.

Do składania wniosków uprawnione są domy kultury, ośrodki kultury oraz centra kultury i sztuki posiadające status samorządowej instytucji kultury, biblioteki posiadające status samorządowej instytucji kultury, w skład których wchodzą domy kultury, ośrodki kultury lub centra kultury i sztuki oraz jednostki samorządu terytorialnego.

9.3. Możliwości finansowania przy wykorzystaniu ustawy o partnerstwie publiczno-prywatnym

Partnerstwo publiczno-prywatne regulowane jest ustawą o partnerstwie publiczno-prywatnym z dnia 19 grudnia 2008 r. (Dz. U. 2020 r. poz. 711 z późn. zm.). Ustawa określa zasady współpracy podmiotu publicznego i partnera prywatnego w ramach PPP. Dla realizacji wspólnych projektów przez administrację publiczną i przedsiębiorców w formule PPP ważne są również: ustawa o koncesji na roboty budowlane lub usługi z dnia 9 stycznia 2009 r. (Dz. U. z 2016 r. poz. 113 z późn. zm.) oraz ustawa z dnia 29 stycznia 2004 r. - Prawo zamówień publicznych (Dz. U. z 2015 r., poz. 2164 z późn. zm.) regulujące podstawowe zasady współpracy publiczno-prywatnej. Ustawa o samorządzie powiatowym zezwala aby powiaty zawierały umowy z innymi podmiotami w celu wykonywania nałożonych na nie przez ustawy zadań publicznych, także w ramach umowy o partnerstwie publiczno-prywatnym.

9.4. Środki europejskie

Poza podstawowymi źródłami finansowania, jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

Program Operacyjny *Infrastruktura i Środowisko* 2021-2027 - Priorytet VIII „Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury"

W ramach tego priorytetu, możliwa jest ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego, zarówno materialnego, jak i niematerialnego. Realizowane inwestycje będą miały na celu efektywne wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego w osiąganiu korzyści społecznych i gospodarczych, zarówno w wymiarze krajowym, jak regionalnym i lokalnym. W ramach priorytetu możliwe są działania:

- Działanie 8.1 Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury
- Działanie 8.2 Ochrona zabytków.

Wsparcie będzie dotyczyło prac związanych z renowacją, konserwacją, rewaloryzacją i restauracją obiektów zabytkowych (i ich zespołów), jak również przebudowy i rozbudowy obiektów zabytkowych. Możliwy będzie również m.in. zakup urządzeń chroniących obiekt przed kradzieżą i zniszczeniem, a także zakup wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej.

Możliwe jest również korzystanie ze środków z Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko na lata 2014-2020 w okresie do wyczerpania środków.

Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2021- 2027

Istnieją trzy typy programów: transgraniczne, transnarodowe i międzyregionalne na lata 2021-2027. Zasadniczą różnicą ww. programów jest zakres terytorialny, w ramach którego można realizować wspólne przedsięwzięcia: - obszary przylegające do granic państwowych, w przypadku programów współpracy transgranicznej. Programy transgraniczne służą przede wszystkim budowaniu więzi łączących społeczności po obu stronach granicy. Ich realizacja służy

wzmocnieniu współpracy poprzez wzrost liczby wspólnych inicjatyw dotyczących między innymi ochrony środowiska, rozbudowy infrastruktury, wymiany kulturalnej, czy wzajemnych kontaktów młodzieży; - duże zgrupowania europejskich regionów z kilku lub kilkunastu państw w ramach programów współpracy transnarodowej; - wszystkie regiony UE w zakresie współpracy międzyregionalnej. Projekty, oparte na współpracy z partnerami zagranicznymi mogą dotyczyć m.in. kultury, sztuki, turystyki i promocji regionu.

Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG) i Norweski Mechanizm Finansowy 2014-2021

Mechanizm Finansowy EOG, obok funduszy strukturalnych, stanowi największe źródło zewnętrznego finansowania kultury w Polsce. Środki przeznaczone przez trzy kraje Europejskiego Obszaru Gospodarczego: Norwegię, Islandię i Liechtenstein, aktywnie wspierają działania między innymi z zakresu kultury. Środki nowej perspektywy - III edycja Mechanizmu Finansowego EOG (2014-2021) uruchomione zostały w 2016 r., a programy będą wdrażane do 2024 r. Program będzie opierać się na dwóch działaniach:

- zarządzanie dziedzictwem kulturowym
    - Celem działania jest poprawa zarządzania dziedzictwem kulturowym poprzez stworzenie odpowiednich warunków do prowadzenia działalności kulturalnej, zarówno w ramach ochrony dziedzictwa kulturowego, jak również w zakresie infrastruktury kulturalnej
        - Poddziałanie 1.1: Restauracja i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego. W jego ramach możliwa jest ochrona, konserwacja, i/lub rozbudowa zabytków nieruchomych z ich otoczeniem na potrzeby działalności kulturalnej, a także ochrona zabytkowych ogrodów i parków,
        - Poddziałanie 1.2: Innowacyjne wykorzystanie infrastruktury do prezentacji dziedzictwa kulturowego. W jego ramach możliwa jest budowa, rozbudowa i remont infrastruktury kulturalnej.
- współpraca kulturalna

- Celem działania jest rozwój współpracy kulturalnej pomiędzy twórcami i uczestnikami życia kulturalnego oraz wzmacnianie stosunków dwustronnych pomiędzy polskimi instytucjami a instytucjami z Norwegii, Islandii i Lichtensteinu.

Dofinansowanie może sięgnąć 85% kosztów kwalifikowanych, w zależności od rodzaju beneficjenta. W związku z tym, że dokumenty programowe i kryteria przyznawania dotacji ulegają drobnym zmianom w każdym roku budżetowym, należy korzystać z aktualnie obowiązujących dokumentów.

10. PODSUMOWANIE

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu ostrzeszowskiego na lata 2022 - 2025 wytycza kierunki polityki władz samorządowych w tak ważnych kwestiach jak ochrona i promocja lokalnych cech kulturowych.

Ważnym elementem Programu jest rozwój i promocja walorów turystycznych powiatu, z wykorzystaniem w tym celu obiektów zabytkowych, bogactwa przyrody oraz regionalnej tradycji.

Zakłada się, że cele nakreślone w *Programie Opieki nad Zabytkami* będą osiągnięte w wyniku szerokiej współpracy władz powiatu ostrzeszowskiego z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Poznaniu, jednostkami samorządu terytorialnego oraz organizacjami i związkami, których działania obejmują ochronę walorów kulturowych i krajobrazowych.

Program podkreśla rolę całej społeczności lokalnej – właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych, organizacji pozarządowych, jednostek organizacyjnych powiatu, władz samorządowych oraz wszystkich mieszkańców w zachowaniu miejscowego dziedzictwa kulturowego.

Kolejna edycja (aktualizacja) *Powiatowego programu opieki nad zabytkami powiatu ostrzeszowskiego* powinna zostać opracowana po czterech latach od przyjęcia go przez Radę Powiatu Ostrzeszowskiego.

www.ochronazabytkow.pl